

T. C.

GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNİ ANLATAN ROMANLARDAN HAREKETLE SULTAN ABDÜLHAMİT

Hazırlayan
Veysel Doğaner

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Nesime Ceyhan

TOKAT – 2010

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNİ ANLATAN ROMANLARDAN HAREKETLE SULTAN ABDÜLHAMİT

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: / /

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Yrd. Doç.Dr. Alpay Doğan YILDIZ

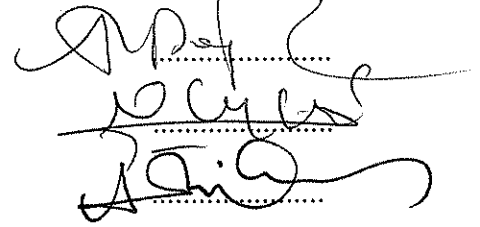
Üye : Yrd. Doç.Dr. Nesime CEYHAN

Üye : .Yrd. Doç.Dr. Ali Osman SOLMAZ

Üye :

Üye :

İmzası

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun
...../...../..... tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul
edilmiştir.

Enstitü Müdürü:

Mühür
İmza

T. C.

GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçlara atıf yaptığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

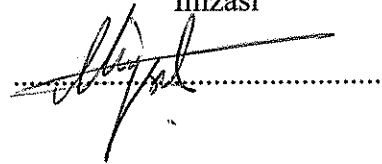
(29 / 01 / 2010)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Veysel Doğaner

İmzası

TEŞEKKÜR

Çalışmalarım esnasında benden yardımını ve desteğini esirgemeyen danışman hocam Yard. Doç. Dr. Nesîme Ceyhan'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Edebiyat ve tarih arasındaki ilişki anlatının ortaya çıkışı ile başlar. Geçmiş dönemlerde destanlar ve halk hikâyeleri hem edebiyata hem de tarihe kaynaklık eden türler olmuştur. 19. yüzyılda bu iki alanın farklı iki bilim dalı olarak ortaya çıkması ile birlikte edebiyat ve tarih arasındaki ilişki de değişik bir boyut kazanmıştır.

Bir roman türü olarak karşımıza çıkan tarihî roman ise edebiyat ve tarih ilişkisini bütün boyutlarıyla görmemizi sağlar. Tarihî roman; tarihsel bir dönemi konu edinen roman türüdür. Tarihî roman tarihi belgelerden yararlanır; fakat tarihin kendisini anlatmaz. Yazarın roman içerisinde oluşturduğu kurmaca dünya için tarihi olaylar, dönemler ve kişiler birer malzemedir.

II. Abdülhamit dönemi tarihî açıdan bugün bile büyük tartışmalara sebep olan bir dönemdir. Abdülhamit dönemi ile ilgili yazılan tarihî kaynaklarda tam bir mutabakat sağlanamadığını görmekteyiz. Bu dönemi ele alan romanlarda ise çoğunlukla Abdülhamit dönemine olumsuz bir bakış hâkimdir. İki roman dışında bütün romanlar, dönemin problemlerinin sorumlusu olarak Abdülhamit'i gösterir.

“II. Abdülhamit Dönemini Anlatan Romanlarda Sultan Abdülhamit” adlı çalışmamızda; tarihî bir dönemi ele alan romanları inceleyerek edebiyat ve tarih arasındaki ilişkiye ışık tutmayı, tarihî bir dönemin kurmaca bir tür olan romana nasıl yansıdığını tespit etmeyi amaçladık.

Anahtar Kelimeler: edebiyat, tarih, tarihî roman, II. Abdülhamit

ABSTRACT

The relationship between history and literature starts with the arising of narration. In the past, epics and folk stories had been a source to both literature and history. In the nineteenth century, with the arising of these two fields in the shape of splitted individual science fields, the relationship between history and literature changed into a different dimension.

Historical novel, which comes across as a kind of novel, deals with the relationship between history and literature in all dimensions. Historical novel is a novel genre which treats a historical period. At this point, It benefits from historical documents, but it doesn't tell the history itself. Historical documents serve a source for the world created in the novel. Historical events, periods and people are used as a part of the monument in the fiction world of the novel.

The period of the "II. Abdulhamid" brings on a deep discussion in the sense of history even today. We can see that there is no exact mutual agreement in the historical sources. In the novels which deal with this period however, there is a negative point of view to the Abdulhamid period. Two out of all novels shows Abdulhamid responsible of the problems of that period.

In our study called "Sultan Abdulhamid: In the Novels Which Narrating the Period of II.Abdulhamid"; we aimed to bring light to the relationship between history and literature through analyzing the novels dealing a historical period, and also tried to identify how a historical period reflected on a fiction novel.

Keywords: literature, history, historical novels, II. Abdülhamit

İÇİNDEKİLER

	<u>sayfa</u>
ETİK SÖZLEŞME	i
TEŞEKKÜR	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
1. GİRİŞ	1
2. LİTERATÜR TARAMASI	5
3. MATERYAL VE YÖNTEM	7
4. BULGULAR	8

I. BÖLÜM

EDEBİYAT VE TARİH İLİŞKİSİ	8
----------------------------------	---

II. BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ.....	29
1. Abdülhamit'in Kişiliği.....	31
2. İç Politika.....	37
3. Dış Politika.....	43
4. II. Meşrutiyet.....	50
5. 31 Mart Vakası.....	52
6. Abdülhamit'in Tahttan İndirilmesi.....	56
7. Islahatlar.....	57

III. BÖLÜM

ROMANLARDAN HAREKETLE SULTAN ABDÜLHAMİT.....	61
1. Sultanın Hayatı ve Kişiliği	61
2. İç Politika	80
3. Dış Politika	109
4. Sultana Muhalif Gruplar	125
5. Hafiyelik ve Jurnaller	144
6. Sürgünler	153
7. II. Meşrutiyet	156
8. 31 Mart Vakası	168
9. Abdülhamit'in Tahttan İndirilmesi	189
10. Islahatlar	193
5. SONUÇ	199
KAYNAKÇA	205
ÖZ GEÇMİŞ	209

1. GİRİŞ

Edebiyat ve tarih iki farklı bilim dalı olarak görünseler de birbirleri ile benzerlikleri farklılıklarından fazladır ve; tarih, edebiyat için geniş bir malzemeyi bünyesinde barındırır. Tezimizde edebiyat-tarih ilişkisini irdelerken üzerinde duracağımız tür, tarihî romandır. İngiliz yazar Scott'un ortaya çıkardığı bu tür Türk Edebiyatı'nda Namık Kemal'in Cezmi romanı ile birlikte başlar. Daha sonraki yıllarda ise edebiyatımızda benimsenir ve yaygınlaşır.

Tarih ve edebiyatı birbirinden ayıran en önemli nokta, tarihin belgelere dayanarak anlattığı dünyanın yaşanmış olayları anlatması iken romanın dünyasının tamamen yazar tarafından kurulmuş, kurmaca bir dünya oluşudur. Tarihî roman, yaşanmış olayları anlatmasının yanında yaşanması mümkün olayları da anlatabilir.

Bir tarihçinin bağlı kalması gereken belgeler vardır ve tarihçi yazdıklarına karşı sorumludur. Romancı ise ne bu sorumluluğa ne de belge bağımlılığına takılmıştır. Romandaki görüşleri kahramanın üzerine atarak sanki o romanı kendisi yazmamış gibi ortadan çekilip bütün yükü aslında olmayan; fakat roman içerisinde kendisine biçilen rolü en güzel şekilde oynayan karaktere bırakır. Bu anlamda tarihçiden daha özgürdür, belgelere bağlı olmaması, tarihî romanın gerçeklik noktasındaki güvenilirliğini elbette sorguladır; ama zaten biz romana en baştan kurmaca bir tür demiyor muyuz? Bu noktada bizim unutmamız gereken başka bir şey de kurmaca yapının gerçekliğin bütünüyle dışında olmadığıdır. Özellikle tarihî romanda çoğunlukla gerçek hayattan bir kahraman buluruz. İyi yazılmış bir tarihî roman, bu anlamda dönemin sosyal yapısına, yaşantısına, insanların psikolojisine bir tarihî belgeden daha yakın olur ve okuyucuya bu dönemin anlaşılmasında öncülük edebilir. Burada okuyucunun kavraması gereken en önemli

nokta, tarih ve romanın işlevini ayırt etmektir. Bir tarihî roman, asla tarih yazma görevini üstlenmemelidir.

Bu çalışmada, tarihî açıdan çok karmaşık bir dönem olan II. Abdülhamit dönemini ve bu dönemi anlatan romanları ele alarak tarih ve edebiyat arasındaki ilişkiyi irdelemeye çalıştık. Bu dönemi anlatan romanların Abdülhamit'e bakış açıları genellikle olumsuzdur. Romancılar ve tarihçiler Padişah'ı 33 yıllık saltanatı boyunca sürdürdüğü istibdat politikası nedeniyle eleştirmişlerdir. Son dönemde yazılan romanlar ise Abdülhamit'e çok daha farklı bir açıdan yaklaşmıştır. Aslında bu durum, özellikle son yıllarda yapılan tarihi araştırmalar ile de benzerlik gösterir. Bu anlamda edebiyatın tarihî gelişmeleri yakından takip ederek bu yönde eserler verdiğini görürüz.

Tezimizde incelediğimiz romanları seçerken romanların bu dönemi anlatan karakteristik romanlar olmasına özen göstermeye çalıştık. Seçtiğimiz romanların bazılarında Abdülhamit, roman kahramanı olarak yer almaktadır. Tarihî bir karakterin romanlarda nasıl işlendiğini de gösteren bu durum, hem tarihî romanın tarihle olan bağlantısına ışık tutacak olan önemli bir etken hem de gerçekte yaşamış ve herkes tarafından bilinen birinin kurmaca bir metin içerisinde nasıl işlendiğini göstererek roman sanatının bir boyutunu göstermesiyle dikkat çekicidir. Abdülhamit, tarih kitaplarında yer aldığı biçimiyle mi romanlarda yer almaktadır yoksa ona romanın dünyası içerisinde çizilen rolü mü oynamaktadır? Bu sorunun cevabını incelediğimiz romanlardaki Abdülhamit karakterini ele alarak öğrenmeye çalıştık. Abdülhamit'in roman karakteri olarak yer almadığı romanlar ise dönemin sosyal ve siyasi boyutunu ele almıştır. Bu romanlar o dönemi biraz daha halkın içinden ya da padişaha muhalif olan bir grubun gözüyle anlatmaya çalışmıştır. Bazı romanlar ise tarihî romandan çok cinayet romanı ya da aşk romanı özelliği göstermektedir. Fakat tarihî roman ile ilgili belli bir

tanımın yapılamayışı bu romanların da Abdülhamit dönemini ele alması hatta Abdülhamit ve Afrodit romanında Abdülhamit'in baş karakter olması sebebiyle tezimizde yer almaktadır. İncelediğimiz on beş roman şöyledir(yanlarındaki tarihler romanların ilk baskı tarihleridir):

Halide Edib Adivar, *Sinekli Bakkal* (1936)

Ahmet Altan, *İsyân Günlerinde Aşk* (2001)

Ahmet Altan, *Kılıç Yarısı Gibi* (2006)

Bekir Büyükarkın, *Yoldaki Adam* (1999)

Saadettin Çulcu, *Abdülhamit'in Gözdesi* (1962)

Selma Fındıklı, *Saray Meydanı'nda Son Gece* (2002)

Reşat Nuri Güntekin, *Ateş Gecesi* (1942)

Y. Kadri Karaosmanoğlu, *Bir Sürgün* (1937)

M. Cemal Kuntay, *Üç İstanbul* (1938)

Nahid Sırrı Örik, *Sultan Hamid Düşerken* (1957)

Mehmet Şeyda, *Sultan Döşegi* (1929)

Hıfzı Topuz, *Taif'te Ölüm* (2008)

Şemsettin Ünlü, *Yukarışehir* (2004)

Sâmiha Ayverdi, *Yolcu, Nereye Gidiyorsun* (1997)

Halid Ziya Uşaklıgil, *Nesl-i Ahîr* (1909)

İskender Fahreddin Sertelli, *Abdülhamit ve Afrodit* (1929)

Bu çalışmamızla edebiyat-tarih arasındaki ilişkinin boyutlarını irdelemeye çalıştık. Türk Edebiyatı'nda son dönemlerde tarihî roman üzerine birçok araştırma yapılmaktadır. Fakat ortaya çıkan araştırmalarda tarihî romanın işlevi ile ilgili kesin yargılara varılamamıştır. Tarihî romanın işlevi, tarihi öğretmek midir? Yoksa tarihi

yeniden yazma gibi bir amaç da güdebilir mi? Bu noktada yaşanan çelişkilerin, edebiyatımızda yapılacak araştırmalar ile birlikte giderileceğini ümit etmekteyiz.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Tarihî roman üzerine hazırlanan yüksek lisans ve doktora tezlerine rastlamaktayız. Bu tezlerden en önemlisi Hülya Argunşah’a ait olan *Türk Edebiyatında Tarihi Roman*¹ adlı doktora tezidir. Bunun dışında tarihî roman üzerine yapılan birçok yüksek lisans ve doktora tezi ile karşılaşırız.

Edebiyat ve tarih ilişkisini ele alan kuram kitapları ise bilhassa bizim edebiyatımızda çok azdır. Özellikle bu iki alanı derinlemesine inceleyerek edebiyat ve tarih arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koyan herhangi bir kitap yoktur. Bu alanda yapılan çalışmalar tarihî roman üzerine yoğunlaşmıştır.

Tarihî roman üzerine yapılan çalışmalarda dikkatimizi çeken ilk çalışma Turgut Gögebakan’ın *Tarihsel Roman Üzerine* adlı kitabıdır. Bu kitapta yazar tarihsel roman serüvenini anlatır. Bir sonraki bölümde ise bu türün özelliklerine değinir ve son bölümde ise 8 romandan hareketle bu türü açıklamaya çalışır.

Semih Gümüş’ün *Roman Kitabı* adlı kitabında tarihî roman kavramı karşımıza çıkar. Yazar tarihî roman kavramını açıklar ve ardından “Yukarışehir” romanından hareketle bu türü anlatmaya çalışır.

Taner Timur ise *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik* adlı eserinde Walter Scott ile başlayan tarihî roman serüvenine değinir. Bu bölümün ardından Türk Edebiyatında tarihî romanın gelişimini inceler. Diğer kitaplarda olduğu gibi son bölümde ele aldığı romanlarla bu roman türünü daha iyi açıklamaya çalışır.

S. Dilek Yalçın-Çelik ise *Yeni Tarihselcilik Kuramı ve Türk Edebiyatında Postmodern Tarih Romanları* adlı eserinde tarihî romanı başlangıcından itibaren ele alır.

¹ Marmara Üniversitesi’nde hazırlanan bu tez kitap haline getirilmemiştir.

Bunun yanında yeni tarihselcilik kuramı ile birlikte şekillenen postmodern tarih romanlarına değinir.

Bu kitapların yanı sıra tarihî roman kavramı bir çok makaleye de konu olmuştur. Özellikle Erciyes Üniversitesi yayınlarından çıkan *II.Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni Bildiriler* adlı kitapta Hülya Argunşah, Hasan Boynukara, Turgut Göğebakan ve Alâattin Karaca gibi araştırmacıların tarihî roman üzerine sundukları bildiriler tarihî roman kavramı ile ilgili bazı yeni bulguların ortaya konmasına vesile olmuştur.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

“II. Abdülhamit’i Anlatan Romanlardan Hareketle Sultan Abdülhamit” adlı çalışmamızda elde ettiğimiz bulguları, üç bölümde topladık. Birinci bölümde II. Abdülhamit döneminin tarihi ve siyasi olaylarına genel bir bakış yer almaktadır. Bu bölümde tarihî kaynaklardan yararlanılarak II. Abdülhamit döneminin önemli olaylarını anlatmaya çalıştık.

İkinci bölümde ise edebiyat ve tarih ilişkisine değindik. Edebiyat ve tarih arasındaki benzerliklere ve farklılıklara dikkat çekmeye çalıştık. Bu iki farklı alanın birbiri için ne anlam ifade ettiğini anlatmaya çalıştık.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde Abdülhamit dönemini konu edinen romanlarda bu dönemin nasıl ele alındığını tespit ettik. Romanlardan hareketle Abdülhamit dönemi inceledik.

Sonuç bölümünde, genel bir değerlendirmeye yer verdikten sonra çalışmamızı tamamladık.

Çalışmamız boyunca, tümevarım yöntemini kullanarak, Abdülhamit dönemini ele alan romanlardan hareketle edebiyat-tarih ilişkisini incelemeye çalıştık.

4. BULGULAR

I. BÖLÜM

EDEBİYAT VE TARİH İLİŞKİSİ

Tarih'in henüz bir bilim olarak kabul edilmediği dönemlerde edebiyat ve tarih insanlığın hikâyesini anlatmada müşterek bir yol izlemişlerdir.(Ceyhan, 2009) Edebiyat ve tarih 19. yüzyılda birbirinden ayrılarak iki farklı bilim dalı olarak kabul görmeye başlamıştır. Klasik çağ ve Rönesans dönemlerinde tarih ve edebiyat iki farklı bilim dalı olarak algılanmamaktaydı. Modern tarih yazımına öncülük edebilecek ilk tarihî metinlere baktığımızda, edebiyat ve tarihin iç içe geçmiş olduğunu görürüz. Tarihin anlatı olarak görüldüğü Thukydides'ten² modern çağa gelene kadar yazılmış olan tarihî metinlere baktığımızda hem tarihî bilgilerin, hem edebî bilgilerin bir arada verilmiş olduğunu görürüz. (Yalçın, 2005: 58)

Edebiyat ve tarih arasındaki ilişkiye dair günümüzde yapılan tartışmaların çoğu tarihî roman üzerinden gitmektedir. “Tarihî romanlar 18. Yüzyılın sonunda ortaya çıkmış ve Fransız İhtilali ve Napolyon döneminde yaşamış sıradan insana, tarih bilincini kazandıran bir tür olarak edebiyatta yerini almıştır.”(Çelik, 2005: 57) Tarihî roman bir tür olarak ilk önce İngiliz Edebiyatı'nda ortaya çıkmıştır. İlk tarihî roman Walter Scott'un Waverly adlı romanıdır. Scott, romanlarında modern İngiliz ulusunun nasıl doğduğunu göstermeye çalışmaktadır. Bir anlamda tarih bilinci oluşturma niyetindedir. “Walter Scott, romanlarında ilk kez bilinen bir tarihsel gerçekliğe, ana dokusunu değiştirmeden, kurmaca bir öykü monte etmeyi denemiştir.”(Gögebakan,2004: 24)

Tarihî roman 19.yüzyılda olgunluğa erişmiş bir tür olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzyıldan sonra tarihî romanın bir gelişim sürecine girdiğini görürüz. Özellikle

² Tukidides veya Tukididis, (yak. M.Ö. 460 – M.Ö. 395, Yunanca Tukididis) Antik Yunan tarihçisi ve M.Ö. 5. yüzyılda Sparta ile Atina arasında yaşanan Peloponnesia Savaşı tarihinin yazarıdır.

romantik akımla birlikte Avrupa'da sağlam bir yer edinmiştir. Yaşadıkları dönemin sorunlarından sıkılan ve rahatsız olan romantikler, eski güzel günlere dikkat çekmek için tarihi bir malzeme olarak kullanıp, tarihî roman yazmışlardır.

Roman türünden önce var olan destan ve mitoslarda da tarihsel öğelere rastlamak mümkündür. Hatta destanlar ve mitoslardan önce yazılmış olan ilk tarihî metinlere baktığımızda da tarihin ve edebiyatın iç içe geçmiş olduğunu görürüz. Biz bu noktada tarih ve edebiyat ilişkisini çok eskilere dayandırabiliriz. Turgut Gögebakan ise bu konuya şöyle yaklaşmaktadır:

Scott'tan önceki tarih konulu romanların, yalnızca Antik dönemin ve Orta Çağ'ın 'mit' merkezli öncü yapıtlarının değil, 17. ve 18.yüzyıl romanlarının da tarihsel roman kavramını aydınlığa kavuşturacak hiçbir öğeyi bünyelerinde barındırmadığını ileri sürüyor Lukacs. Lukacs'a göre, bu yapıtlar yalnızca tarihsel temleri ve kostümleri ile tarihseldir. Ne figürlerin psikolojisi ne de yapıtlarda aktarılan gelenekler bugünkü anlamda tarihsel roman anlayışıyla örtüşmektedir.(Gögebakan, 2004: 14)

Scott'un yazdığı tarihî romandan sonra Avrupa'da tarihî roman bir tür olarak çok ilgi görmüştür. Bunda o dönemde yaşanan toplumsal olayların da büyük katkısı vardır. Fransız İhtilalinin ardından yaşanan değişimler, Avrupa'da yaşayan yazarların kendi tarihlerini inceleyip, eserlerine konu etmesine sebep olmuştur. Bu türün hızla yükselişi Scott ile başlayan tarihî roman serüveninde daha çok sıradan insanların ele alınıp, onlar üzerinden tarihe bir bakış yoluna gidilmesidir. Scott, romanlarında yer verdiği tarihî döneme bir insanın gözüyle bakmaya çalışmıştır. Bu tarihsel dönemin anlatımında ele aldığı insanın dünyası, bakış açısı ve iç çatışmaları önemli bir yer teşkil eder.

Scott ile başlayan tarihî roman serüveni bu dönemden sonra oldukça yaygınlaşır. Avrupalı yazarları 19.yüzyıldan itibaren gerçekçi yazma modası ile beraber tarihî romana sarılmışlardır. Romancılar için tarih engin bir malzeme olmuştur. Bu dönemde alt bir tür olarak anılmayan tarihî roman kavramı, 20.yüzyıldan itibaren bir alt tür olarak edebiyattaki yerini alır.

“Türk edebiyatında, 19. Yüzyıla gelene kadar tarihî roman ihtiyacını sözlü kültür karşılamıştır. Menkıbeler, destanlar, halk hikâyeleri ve efsaneler gibi sözlü kültür ürünleri o dönem insanında tarih bilinci oluşturmuştur.”(Çelik, 2005: 62) Türk Edebiyatı’nda 19.yüzyılda Batı’dan yapılan çeviriler ile tarihî roman tanınmıştır. Bunun en önemli sebebi bizim roman türünü Batı’dan çok sonra tanımamızdır. Ayrıca tarihî roman konusuna geldiğimizde Batı’nın tarihî ve kültürü ile bizim tarihimiz ve kültürümüzün değişimleri noktasında birçok farklılık vardır. Batı’daki kültür değişimleri çok çabuk ve hızlı yaşanırken bu durumun bizde daha farklı olduğunu görürüz. Batı edebiyatından çevrilen ilk tarihî roman Alexandre Dumas Pere’nin Monte Cristo adlı romanıdır. Bu roman bir tarihî serüven romanı olması açısından önemlidir. Türk Edebiyatı daha önceki süreçte sözlü kültür ile karşıladığı bu ihtiyacı yeni dünya düzeninde romanla ve tarihî serüven romanı ile karşılama yoluna gitmiştir. Yapılan bu çeviri de bunun en açık göstergesidir. Günümüze baktığımızda da tarihî romana duyulan ilginin bu durumun bir tezahürü olduğunu görmekteyiz. Aslında Türk Edebiyatında tarihî roman alanında eser vermek de büyük bir beceri işidir diyebiliriz. Çünkü Türk tarihî çok çetrefilli ve anlaşılması zor bir yapıya sahiptir. Tarih alanında yapılan çalışmalara baktığımızda da 20.yüzyıl ile birlikte başlayan ve Osmanlı’yı her yönü ile irdelemeyi amaç edinerek, farklı şeyler söyleyen tarihçiler ile karşılaşırız. Tarihçilerin mutabık olamadıkları birçok döneme ve konuya sahip olan tarihimize bir romancının

eğilerek roman yazmasının güçlüğü de ortadadır. Ayrıca “uzun bir dönem tarihe tek yönlü bakış, şatafatlı kahramanlık hikâyeleri ile bezenmiş olayları eserlerine konu etme geleneği, modern anlamda tarihî romanların yazılmasını oldukça geciktirmiştir.” (Güney, 2007: 19)

Edebiyatımızda ilk tarihî roman Namık Kemal’in *Cezmi*(1880) romanıdır. “Namık Kemal’in siyasal ve moral mesajlarla dolu eserleri, çöküş içindeki bir imparatorluğun kurtuluş yollarını aramak ve bu konuda okuyucusuna öğütlerde bulunmak amacını taşır.”(Timur, 2002: 214) Yani Namık Kemal’in romanlarında bir çıkış yolu arama çabasında olduğunu görmekteyiz. Fakat Namık Kemal’in bu romanı tarihî roman öncüsü olarak kabul edilen Scott’un roman anlayışı ile örtüşmez. Taner Timur, bu durumu şöyle açıklar:

“Osmanlı Türk tarihine gerçekçi bir yöntemle eğilerek roman, fetihçi Türklerle eski Anadolu ve Balkan halkları arasında Batı’daki gibi sentezin gerçekleşme yollarını aramalıydı.” (Timur, 2002: 215)

Namık Kemal’in *Cezmi* romanından sonra özellikle Servet-i Fünun dönemine geldiğimizde tarihî romanla karşılaşmayız. Bunun en önemli nedeni Abdülhamit’in baskıcı rejimi ile birlikte yazarların daha çok bireysel konular işlemesidir. Bu dönemden sonraki süreçte özellikle II. Meşrûtiyet’in ilanından sonra yazılan romanlarda milliyetçilik akımının büyük tesirini görürüz. Özellikle bu dönemde kaybedilen savaşların ve Osmanlı’nın gerilemeye başlamasının etkisi ile romancıların Osmanlı’dan önceki Türk tarihine eğildiğini ve bu dönemleri işlediklerini görmekteyiz.

Cumhuriyet dönemine bakıldığında ise tarihî romanların sayısının oldukça arttığını ve bu türün olgunlaşmaya başladığını görürüz. Kemal Tahir’in *Devlet Ana* romanı bu türün Türk edebiyatındaki en çok ilgi uyandıran romanlarından. Kemal

Tahir, romanında Osmanlı'nın kuruluş dönemini bir tarihçi titizliği ile ve bütün ayrıntıları ile anlatmaya çalışmıştır. Kemal Tahir'in Devlet Ana romanı ile yapmak istediği; "Türk insanının tarihinden gelen aşağılık kompleksini yenmek, ona ulusal bir güven ve gurur kazandırmak"(Timur, 2002: 217) tır.

Semih Gümüş ise Kemal Tahir'in Devlet Ana romanını şöyle değerlendirir:

Osmanlıcı tarih tezinin en köktenci ürünü olan Devlet Ana –hem ideolojik, hem yazınsal düzeyde- bir Kemal Tahir ütopyasıydı; roman sanatımızın tarihine ise, tarihteki varlık biçimleri(tarihin bilgisi) bile çarpıtılmış, romancının istenci doğrultusunda yapılmış karton kişileriyle ve derinliksiz, dayanıksız bir Kemal Tahir romanı olarak geçti. (Gümüş, 1991: 54-55)

diyerek Kemal Tahir'in yazdığı tarihî romanı eleştirir. Taner Timur da *Devlet Ana* romanının Scott geleneğine uymadığı görüşünü savunur.

Yukarıda verdiğimiz iki örnek dışında da Türk Edebiyatında tarihî romana birçok örnek verebiliriz. Fakat tezimizin ikinci bölümünde Türk Edebiyatının farklı dönemlerinde yazılmış Abdülhamit dönemini konu alan romanları incelediğimiz için burada çok fazla örnek vermeyeceğiz.

Türk edebiyatında tarihî roman ile ilgili genel olarak söyleyebileceğimiz şey, Türk edebiyatında yazılmaya başladığı ilk andan itibaren tarihî romanın yoğun ilgi gördüğüdür. Günümüzde de bu durumun devam ettiğini söyleyebiliriz. S. Dilek-Yalçın, Türk edebiyatında yazılan tarihî romanlar ile ilgili şu görüşü dile getirir:

Türk edebiyatında gerçekçi roman türü yazarlar tarafından çok rağbet görmüştür. Gerçekçi roman yazarın anlattığı tarihî dönemin belgeler ile ispatlanmış olaylarına sadık kalarak yazdığı romandır. Bu noktada

yazarların romanlarında konu edinilen tarihî dönem, kişiler ve olaylar ne kadar çeşitlenirse çeşitlensin yazarların bakış açısı ve tutumunda herhangi bir değişme olmaz. (Çelik, 2005: 73)

Burada tanımlanan tarihî roman Scott'un tarihî roman anlayışı ile benzerlikler gösterir. Çünkü romancının amacı tarihî yeniden yazmak ya da ortaya yeni bir gerçek çıkarmak değil; sadece belgelerle ispatlanmış tarihî gerçeklerden hareketle bir kurmaca dünya kurmaktır. Bizim tezimizde işlediğimiz romanların neredeyse tamamı bu tanıma birebir uyar.

S. Dilek-Yalçın yukarıda alıntı yaptığımız eserinde son dönemde ortaya çıkan yeni tarihselcilik kuramı çerçevesinde yazılan postmodern tarihî romanların edebiyat ve tarih arasındaki ayrımları ortadan kaldırmayı amaçladıklarını dile getirir. Bu anlayışa göre tarihî metinler bilimsel gerçekleri yansıtmaktan çok geçmişi yorumlayan kurgular olarak kabul edilmektedir. Bu anlamda bu anlayış Rönesans ve Klasik Çağ anlayışına bir bakıma dönüşün olduğunu göstermektedir.

Hülya Argunşah tarihî romanın tanımını şu şekilde yapar:

Tarihî roman, tarihsel roman, belgesel roman, devir romanı gibi insanlık, devlet ve millet açısından gerçek, önemli ve yaşanan zamandan daha eski bir zamana ait bir olayı veya kişiyi bir kurgu dünya içinde anlatmayı esas almış romanlar, tarihle ilgili romanlardır.” (Argunşah, 2007: 449)

Aslında bu tanımda Hülya Argunşah, tarihî roman kavramı ile ilgili bir soruna da değinmiştir. Tarihî konu alan her roman tarihî roman mıdır? Bu durumun belirlenmiş ölçütlerinin olduğunu söyleyemeyiz.

Sadık Kemal Tural'ın tarihî roman tanımı ise şöyledir:

Yazarı tarafından gözlemlenememiş bir devri, tarihî hakikatlere sadık kalarak anlatan romanlara tarihî roman adı verilir. Tarihî roman, sadece tarihî bir vakayı ve tipleri hikâye etmekle kalmayıp, hali hazır ve yarını kurma rolünü gerçekleştirebilir. Tarihî roman bedîî, edebî ve ebedî çehreleriyle aynı zamanda yarınlarmızdır. Herhangi bir milletin siyasî, içtimaî ve fikrî tarihini yazmaya kalkan tarihçi de destan, roman, hikâye ve tiyatro eserlerini ihmal etmemelidir. (Tural, 1982: 259)

Tarihî romanların en önemli özelliği geçmişi canlandırmaktır. Bu yönüyle diğer roman türlerinden ayrılır. Tarihî roman yazarı ilk önce yazacağı dömi iyi bir şekilde öğrenir, daha sonra bu dönem için bir kurgu yaratır.

Tarihî romanın tarih ile nasıl bir bağlantısı olması gerektiğine dair sorun hala tartışılmakta, fakat kesin bir ölçüt ya da bu konuda somut bir düşünce ortaya konulamamaktadır. Öncelikle burada değinmemiz gereken konu tarih ve edebiyat gibi iki farklı alanın nitelikleridir. Tarih bir bilimdir ve belgelerle, kanıtlarla verilere ulaşmaya çalışır. Edebiyat ise bilim mi sanat mı olduğu hâlâ tartışılan bir daldır. Fakat bizim tarih-edebiyat ilişkisini ele alırken değerlendireceğimiz tarihî roman, tarih değildir. Tarihî belge niteliği de taşımaz. Asla bir tarih kitabı hüviyetine bürünmemelidir. Çünkü romanın dünyası kurmacadır. Kurmaca (fiction) dünya ise; romancının romanı içerisinde kendi hayalleri ve düşünceleri ile ürettiği bir âlemdir. Yazarın dünyasıdır kurmaca. En başta romanın, kurmaca bir metin olduğunu bilmek ve bütün tespitlerimizi de bu durumu göz ardı etmeden yapmak gerekir.

Tarih ne kadar nesneldir? Bu soruyu bir tarihçi olan Edward Hallett Carr çok çarpıcı bir ifade ile açıklar:

“Tarihçi zorunlu olarak seçmecedir. Tarihî olguların oluşturduğu, tarihçinin yorumundan bağımsız ve nesnel sert bir çekirdeğin var olduğuna inanmak ahmakça, fakat silinmesi çok güç bir yanılgıdır.” (Carr, 1993: 17) Carr’ın yaptığı bu tespitten hareketle tarihin nesnelliğini tartışabiliriz. Carr bu tespiti yaparken dayanağı tarihçidir. Tarihçi de romancı gibi duyguları, düşünceleri ve bakış açısı olan bir insandır. Bunlardan bağımsız olamaz. Bu yüzden eline geçen belgeleri kendi dünyası çerçevesinde inceler ve bakış açısına göre yorumlar. Tarihçinin eline geçen belge bir tarih değildir. Belgeler tarihçinin yorumu ile birlikte hüviyet kazanır. Örneğin tarihçi bize 33 yıl süren II. Abdülhamit döneminin her anını anlatmaz. Kendisine göre önemli gördüğü zamanları anlatır. Zaten 33 yılın tamamını anlatmaya kalksa önümüze yığacağı kitap sayısını tahmin edemeyiz. Şu anda elimizde II. Abdülhamit dönemi ile ilgili en hacimli kitap dönemin bütün ayrıntılarını bize verir mi ya da her anını anlatabilir mi? Elbette bu soruya vereceğim cevap “Hayır” olur. İşte tam bu noktada tarihçinin tahkiyeci kimliği ön plana çıkar. O da bir romancı gibi elindeki belgelerden hareketle bize bir tahkiye sunar. Ama dikkat etmemiz gereken husus, tarihçinin tahkiyesi ile romancının tahkiyesinin farklı olduğudur. Tarihçi tahkiyesini edebî amaçlı yapmaz. Bize, 33 yıllık saltanat hayatının ona göre önemli olan noktalarını anlatır. Yani biz burada tarihçinin bizi yönlendirdiği ölçüde o döneme bakarız. Yaptığımız bu tespitlerden hareketle hem tarihçinin hem de romancının elindeki malzemeyi kullanırken tahkiyeye başvurduğunu söyleyebiliriz ve her iki dal için de tahkiyenin farklı olduğunu tekrar belirtmeliyiz.

İlhan Tekeli ise tarih ve edebiyat arasındaki bağlantıya yine anlatı açısından bakar; tarihçinin önüne gelen belgeyi kendi yeteneklerini ya da algılamasını ortaya koyarak yorumlama eylemini, bir romancının işiyle eş tutmakta ve romancıyla tarihçi

arasında benzerlikler bulmaya çalışmaktadır. Tekeli, bu iki daldaki benzerliğinin sebebini ise “*anlatı*”ya bağlamaktadır. Anlatının tarih yazıcılarına öteden beri çekici geldiğini düşünmektedir.

Bir edebiyatçı olan Semih Gümüş ise tarihin nesnelliğine şu açıdan bakar:

Tarih yazımı, gerçek olguların bilgisinin yanı sıra, yanılsamaların da ürünü olarak oluşuyor. Bilgi birikiminde nesnel etmenlerin yanı sıra, öznel etmenlerin ve ideolojik kırımların da payı olduğu görmezden gelinemez. Kusursuz, yanlışsız, üstelik herkesi birleştiren bir nesnel tarih yazımı olanaksızdır. (Gümüş, 1991: 41)

Gümüş’ün görüşleri ile Carr’ın görüşleri büyük ölçüde benzerlik gösterir.

Duygu Köksal ise bir makalesinde kurmaca kavramına verilen öneme dikkat çeker:

Sosyal bilim metodolojisinin artık kurmaca kavramını bu kadar önemsemesinin nedeni yorumsamacı geleneğin kazandığı güçtür. Bu gelenekte hâkim olan dünyanın okunacak bir metin olduğu düşüncesi, kurulmayan hiçbir gerçeklik olmadığı düşüncesinden kaynaklanır. Kurgular ise yalnızca yorumlanabilir, bilmek ve anlamak yorumlamakla eş anlamlıdır.”(Köksal, 2001: 221)

Yani yazar dönemi bilmeden ve anlamadan yabancı olduğu bir durumu romanında anlatamaz. Kurguyu oluşturabilmesi için elindeki kaynak tarihtir.

Turgut Gögebakan’ın *Tarihsel Roman Üzerine* adlı kitabında birçok yabancı araştırmacının tarih ve edebiyat arasındaki ilişkiye dair yorumlarına yer verdiğini görmekteyiz. Bazı araştırmacıların her iki tür için de kurmacanın bir ortaklık olduğunu savunduklarını görürüz.

Werner Schiffer, kurmacanın tarih yazıcılığı içerisindeki rolünün zorunlu olduğunu savunmaktadır. Tarihçinin geçmişte yaşanan olaylara eleştirel bakmakla sorumlu olduğunu savunan Schiffer, tarihçinin bir olayı belgelerden hareketle yorumlayarak almasının, onu kurmacaya başvuran bir yazara yaklaştırdığını söyler.

Collingwood ise tarihçi ile romancı arasındaki benzerliği kurarken her iki yazarın da kullandıkları *kişisel imgelem* kavramına dikkat çekiyor. Tarihçinin elindeki belgelerden hareketle yazdıkları kendi kişisel dünyasının yorumu ile birlikte anlam kazanıyor. Bu da tıpkı romancının yarattığı dünya ile bir anlamda örtüşür.

Yukarıda yaptığımız tespitlerden sonra tarih ve edebiyat arasındaki ilk benzerliğin, ikisinin de “*kurmaca*”yı farklı niteliklerde de olsa kullanmasıdır, diyebiliriz.

Tarih ve romanın bir başka yönü de kültüre yaptıkları hizmettir. Hasan Boynukara, bir makalesinde Harold A. Basilius’un görüşlerine dayanarak bu konu ile ilgili şu tespitlerde bulunur:

Harold A. Basilius bağımsız, nesnel, bilimsel bir tarihe inanmaz.

Bilimsel tarihin sadece bir yanılgı olduğunu bazı dönem, kişi ya da kültürlerle ilgili bir arzuyu yansıttığını ileri sürer. Tarih, ulusal ve kültürel kimliğin pekiştirilmesinin yanında başka kültür ve kimliklere hoşgörüyle bakmayı sağlar. Bu noktada edebiyatla tarih örtüşürler:

Her ikisi de; kültürel açıdan kendini tanımaya katkıda bulunur.

Edebiyat ruhu yakalarken, tarih bu ruha uygun giysiyi hazırlar. Tarih, her zaman biraz kurgusal; edebiyat ise tarihseldir. (Boynukara, 2007:

457)

George Lukacs tarih ve edebiyat arasındaki ayrımı reddeder. Lukacs romanın tarihselliğine inanır. Bu görüşüyle romanın geçmiş ile ilgilenerek, geçmişte yaşananları ortaya çıkarmayı amaçladığını savunur. Bir anlamda tarihî romana geçmişî anlamanın bir yolu olarak bakmaktadır.

Tarih ve edebiyat arasındaki bir başka benzerlikte iki alanında zaman içinde uğradıkları değişimdir. Edebiyat ürünleri, özellikle de romanların dönemlere göre tarihsel olaylara farklı açılardan baktığını görmekteyiz. Örneğin; Abdülhamit dönemi ile ilgili yazılan romanların, özellikle Cumhuriyet dönemi romanlarının, Sultan'a bakış açısı olumsuzdur. Fakat son yıllarda yazılan romanlara baktığımızda özellikle Nahid Sırrı Örik'in *Sultan Hamid Düşerken* ve Ahmet Altan'ın *İsyân Günlerinde Aşk* romanı bu döneme daha objektif bakmayı amaç edinmiş ve bu dönemi anlatan diğer romanlardan daha farklı bir söylem geliştirmiştir. Bu değişim, tarih için de aynı şekildedir diyebiliriz. Cumhuriyet dönemi ve sonrasında Abdülhamit'e karşı öne sürülen olumsuz söylemler, son dönemlerde yapılan tarihî araştırmalar sonucunda büyük ölçüde farklılaşmış, dönem bambaşka bir şekilde anlaşılmaya başlanmıştır. Tarihî romanlar nasıl ideolojiler çerçevesinde şekilleniyor ve dönemsel farklılıklar gösteriyorsa, tarihî belgeler de bu değişime maruz kalır ve kalmıştır. "Tarih yazıcıları, olanı kaydetmekle görevli olsalar da bilhassa devletlerin tarih yazıcılarından devletin kabul ettiği doğruları gelecek nesle aktarmalarından başka bir şey beklenemez." (Ceyhan, 2009) Üzerinde durduğumuz bu durum hem edebiyat ve tarih arasındaki benzerliği gösterirken hem de edebiyat-tarih arasındaki etkileşimi ortaya koyar.

Tarık Buğra, tarih ve edebiyat arasındaki ilişkiyi şöyle açıklar:

Söze neredeyse tarih olmasa, edebiyat olmazdı diye
başlayacaktım, tuttum kendimi: Krallar, kraliçeler, padişahlar,

hasekiler, vezirler, başkomutanlar, iyi kötü yönetimler, yönetimlerle toplumların insanların ilişkileri, savaşlar, zaferler, bozgunlar!

İnsanı ilgilendirmiştir hep bu panorama ve masallar, ağıtlar, destanlar, kasideler tarihten önce edebiyatı oluşturmuştur. Zaman geçti, edebiyat da tarih de gelişti. Kişilikleri belirginleşti; ama geçmişin olayları ve kişileri, bütünüyle ne ötekinin ne berikinin mirası oldu. Mirası ikisi de işlerine nasıl geliyorsa öyle, bildiklerince kullandılar ve kullanacaklar. (Yalçın, 2005: 71)

Tarık Buğra, geçmişin hem edebiyatın hem de tarihin konusu olduğunu savunur ve bu iki farklı dalın da bu konuyu ya da onun deyimiyile mirası kendi ölçütleri çerçevesinde ele alıp işlediklerini dile getirir.

Tarih ve edebiyat arasında benzerlikler olmasına rağmen bizim karıştırmamız gereken en önemli nokta tarihî romanın asla bir tarihî belgenin ya da tarih kitabının yerini almaması gerektiğidir. Romanın dünyası kurmacadır. Yazar, romanını yazarken tarihî belgelerden yararlanmış, tarihî kişiler ya da olaylar anlatmış olabilir. Ama bu durum, romanın içerisindeki kurmaca dünyanın gerçek dünya ile karıştırılmasına sebep olmamalıdır. Bu noktada Kemal Tahir'in tarihî roman ile ilgili görüşlerinin dikkatle üzerinde durulması gerekir:

Bence belgesel çalışmalar ne kadar çok, ne kadar sağlam olursa olsunlar, kendi başlarına romana yetmezler. Salt belgelerle yetinmek, üniversite araştırmacılarına uygundur. Romancı kendine göre dünya görüşü olan adamdır. Yani; bu dünya görüşünü tanıtlayan tutarlı, sistem sahibi olmak zorunda romancı. Belgeler gibi, o belgeleri oluşturan tarihsel koşulları da, tarihsel kişileri de kendi tanıtlayıcı,

tutarlı sistemi içinde yeniden değerlendirmek zorundadır. (Yalçın, 2005: 71)

Kemal Tahir'in burada vurgulamak istediği tarihî belgelerin romancı için işlenmemiş bir malzeme olduğudur. Romancı eserine bu malzemeyi olduğu gibi aktarırsa tarihçiden bir farkı kalmaz. Elindeki bu malzemeyi mutlaka romanın dünyasına adapte etmelidir.

Tarihî romanın öncelikle bir roman olduğu unutulmamalı ve edebi yönü diğer yönlerinden daha fazla ön plana çıkmalıdır. Bu edebî değerin ön plana çıkmasında da kurmacanın rolü büyüktür. Romancının kurmacayı oluştururken karşılaşacağı iki ana problem olduğunu söylemeliyiz. Eğer romancı gerçekliği önemserse eseri bilimsel bir metne dönüştür. Bu noktada kurmaca ile gerçekliği çok iyi ayarlamalıdır. İkinci problem ise kurmacaya ağırlık vermesi sonucunda ortaya çıkacak olan gerçekliği saptırma sorunudur. Roman kurmaca bir metin olduğu için yazar yarattığı dünyanın gerçek olmadığı görüşünü savunarak eleştirilerden sıyrılabilir. Fakat bazı araştırmacılar tarihî romana farklı işlevler yükleyerek her ne kadar kurmaca bir metin olsa da tarihin bıraktığı boşlukları doldurma işlevinin de olduğunu savunurlar. Bu görüşe paralel olarak kurmaca ile tarihî gerçekliğin de hiçbir zaman çatışmadığını vurgularlar.

Tarihî roman için bir başka problem de romanın tamamında tarihî gerçekliğin etkin olmasını beklemektir. Yazarın burada yapması gereken tarihî gerçeklik ile kurmacayı çok iyi harmanlamaktır. Roman bu sayede çok daha başarılı ve edebi değeri yüksek bir metin haline gelir. Fethi Naci, yazarın tarihî bilgileri romana olduğu gibi aktarmasının roman için bir kusur olacağını savunur. Yazarın topladığı bu bilgileri eserindeki kişilerin ve dünyanın oluşturulması için bir altyapı teşkil etmesi gerektiğini savunur.

Alman roman yazarı Döblin ise tarihî romanın her şeyden önce bir roman olarak kabul edilmesi gerektiğini vurguluyor ve bunun yanında da gerçekliğin az da olsa fon olarak romanda kullanılması gerektiğini düşünüyor.

Semih Gümüş ise romandaki tarihî malzemenin işlevini;

“Tarihsel roman, tarihseli tarihî gerçekleştiren kaynaktan, ama tarihin kendisinden soyutlayarak çıkarır ve tarihsel nesnenin özünü roman gerçekliğinde yazınsal bir özneye dönüştürür. “(Gümüş, 1991: 53) cümlesiyle açıklar. Gümüş’ün de üzerinde durduğu nokta “*roman gerçekliği*” yani kurmacadır. Bütün araştırmacıların mutabık olduğu nokta da budur. Tarih, romanın dünyası içinde işlenmesi gereken bir malzemedir. Tarihsel bilgi ve belgeler, tarihsel roman için ancak roman gerçekliğince benimsedikleri, roman sanatının bünyesine uyum gösterdikleri ölçüde değer taşırlar.

Tarihî roman, tarihte yaşamış gerçek kişileri roman kişisi olarak işleyebilir. Scott, romanlarında tarihî kişilikleri kullanmamış daha ziyade sıradan insanları işlemiştir. Tarihî kişilikleri roman kahramanı yapmanın çeşitli sakıncaları olması nedeniyle Scott, bu yolu tercih etmemiştir. İnsanların kafasında yer etmiş tarihî bir kişiliği roman kahramanı olarak kullanmak aslında yazarın karaktere yeni şeyler eklemesinin önünü keser. Çünkü karakteri büründürdüğü rolün okuyucunun hoşuna gitmeme ihtimali vardır. Yazar romanlarında tarihî kişilikleri ana karakter olarak kullanıyorsa bu kişileri gerçeğe en yakın şekliyle sunmak zorundadır. Örneğin; Ahmet Altan’ın *İsyân Günlerinde Aşk* ve *Kılıç Yarısı Gibi* romanlarında ana karakterlerden biri olarak yer alan II. Abdülhamit kişiliği ile tarihî belgelerin anlattığı Abdülhamit’e oldukça uygundur.

George Lukacs, Scott’un yaptığı tarzı savunur ve gerçek tarihî kişilerin roman içerisinde yer almasının toplumsal gerçekliği ortaya koyma noktasında bazı problemlere

yol açacağını düşünmektedir. Romanda “önemli olan büyük tarihî kişiliklerin verilmesinden çok yaşadıkları dönemi şekillendiren düşüncelerin ve olguların sergilenmesi gerektiğini savunur.” (Gögebakan, 2004: 43)

Tarihî romanlar, tezli romanlardır. Tarihî romanların en çok eleştirildiği kısım ortaya koydukları tezleridir. Yazar düşündüklerini anlatabilmek için tarihî bir araç olarak kullanabilir ve böylece düşüncelerini eseri aracılığıyla somutlaştırır. Tarihî dönem, yazarın düşünce dünyası çerçevesinde şekillenir. Örneğin; iki yazar aynı tarihî dönemi romanlarında işlediklerinde ortaya farklı tezler çıkabilir. Bu durum iki yazarın düşünce dünyasındaki farklılıklardan kaynaklanır.

Tarih ve edebiyat, iki farklı daldır. Bu iki dalın her ne kadar benzer yönlerini ortaya koymuş olsak da bu iki dalı birbirinden ayıran farklılıkları da belirtmeliyiz. Turgut Gögebakan iki dal arasındaki en önemli farkı şöyle açıklar:

Tarihsel romanın sanatsal yaratıcılık alanı açısından diğer roman türlerine nazaran daha sınırlıdır. Çünkü tarihsel bir kişiliğin ya da kişiliklerin konu edildiği bir romanda, yazarın hareket alanının sınırlı olduğunu kabul etmek gerekir. Tarihsel roman yazarı ile tarihçi arasındaki en büyük fark, tarihsel roman yazarının belgelerin bıraktığı boşlukları kendi hayal gücü aracılığıyla doldurması ve bu noktada tarihçinin uyması gereken nesnel ölçütlere çok katı bir biçimde uyma zorunluluğunun bulunmaması olduğu vurgulanabilir. (Gögebakan, 2004: 49)

Romancı ile tarihçiyi birbirinden ayıran en önemli noktalardan biri de tarihçinin söylediklerini ispat etme zorunluluğu varken, romancının böyle bir zorunluluğu yoktur ve bu noktada tarihçiden daha özgürdür. Tarihçi belgelerden yararlanarak bir veri ortaya

koyar. Onun da malzemesi metindir. Bu noktada tarihin tamamen objektif olduğunu savunamayız. Tarihçi iddiasını ispatlayamadığında yalancı konumuna düşerken, romancı için böyle bir durum söz konusu değildir.

Bununla birlikte tarihçiler olaylara siyasal çerçeveden bakarken romancı daha geniş bir açıdan bakma özgürlüğüne sahiptir.

Hasan Boynukara bir makalesinde tarih ve edebiyatın farklılığına dair bir tespitini şöyle açıklar:

Tarihçinin ve romancının geçmişi algılama biçimleri farklıdır.

Tarihçiler, gerçekler ve kanıtlarla uğraşmalarının doğal sonucu olarak hayatın imgesel ve duygusal yanına daha az duyarlıdırlar.

Romancıların kişisel deneyimlerini öncelemeleri ve günümüzle bağlantı kurma arzuları geçmiş konusundaki yazdıklarına güvenimizi sarsar. Bunun anlamı şudur; tarihçiler ve romancılar aynı malzemeye farklı bakarlar. (Boynukara, 2007: 457)

Tarihin gerçekliği, belgelere dayanan ve kanıtlanabilen “bilimsel gerçeklik”tir. Edebiyatın gerçekliği ise yeniden kurgulanan bir gerçekliktir buna da “edebi gerçeklik” denir. Romancının gerçekliğini Erol Güngör şu şekilde açıklar:

“Bir tarafta işlediği konunun tarihî realitesi, öbür tarafta kendisinin bir yığın malzemeden seçerek inşa edeceği yeni bir realite vardır.” (Güngör, 1973: 32)

Romancıyı tarihçiden ayıran belki de en önemli özellik gerçekleri anlatırken ortaya koyduğu tutumdur. Tarihçi sadece gerçekleri olaylar şeklinde anlatırken, romancı bunu insan üzerinden yapar. Bizim hayatı anlamlandırmamız ve gerçekleri algılamamız da hep insan üzerindendir. Bu yüzden tarih kitaplarının anlattığı parça parça olaylar bizim hayatımızda herhangi bir karşılık bulamazlar. “Romancı işte realitenin bu yapıcı

ünitesini, yani topyekün insanı verdiği için bize tarihçiden daha yakındır.” (Güngör, 1973: 34)

Yakup Çelik ise romancının tarihî gerçeklikten farklı olarak özgür olduğu alanın insana özgü yaşama alanları olduğunu vurgulamaktadır. Romanda tarihî belgelerde yer almayan insana özgü noktalara yer verilmektedir.

Tarihin dili, öğretmeyi amaçlayan doğal bir dildir. Dil bir yansıtma aracı olarak kullanılmıştır. Edebiyatın dili ise duygulandırmak, heyecanlandırmak, hayranlık uyandırmak amacını güder. Estetik bir dildir.

Alain, tarih-roman ilişkisinden şöyle bahseder:

... tarih ne eylem yönünden, ne de karakterlerin çözümlenmesi yönünden ayrılır romandan. Onu romandan ayıran; tanıklara bağlanan ve onların biçimini aralıksız koruyan bir çeşit gerçekliktir. Tarih hep eylemlerden güdülere, sebeplere çıkarak, insanları çokluk hayatta gördüğümüz gibi yaşatır. Sırları açığa vurma romana özgü bir davranıştır. Roman, tanıklığa dayanmaz, doğrulanmayı düşünmez ve tarihsel yöneme aykırı olarak gerçekliği eylemlerde arar, eylemlere gerçeklik verir. (Karaca, İ, 2007: 539)

Tarih ve edebiyat arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koyduktan sonra değinmemiz gereken bir başka önemli nokta da tarihî romanın işlevi konusudur. Tarihî romanın tarih öğretmek gibi bir amacı olmalı mı? Yoksa sadece eğlendirici bir unsur olarak mı algılanmalı? Bu soruya verilen cevaplar bu türün bütün yönlerinde olduğu gibi çeşitlilik arzeder. Tarihî roman ve tarih ilişkisini anlatırken en çok üzerinde durduğumuz nokta romanın bir kurmaca olduğunu unutmamak gerektiğidir. Tarihî roman elbette tarihî belgelerden yararlanır; ama ortaya çıkardığı dünya gerçek dünyadan

farklı bir dünyadır. Buradan hareketle romanın didaktik bir işlevinin ön plana çıkması romanın doğasına aykırıdır. Elbette tarihî romanların bir tezi olduğu için öğretici yönleri de vardır. Fakat edebiyatın öncelikli amacı estetikdir. Bu yüzden öğretici yönü estetik yönünün önüne geçmemelidir. Böyle bir durumda roman bilimsel bir metne dönüşebilir.

Tarihî romanın mimarı olan Scott, Vawerly romanı ile yapmak istediğini bir tarih bilinci oluşturmak olarak tanımlar. Tarihî roman böyle bir amaç üstlenebilir. S. Dilek-Yalçın bu konu ile ilgili şunları dile getirir:

“Tarihî romanda tarih bilincinin açıkça oluşması ve bunun sanatsal bir anlatım ifadesi ile roman formunda kurgulanarak ortaya konulması bir zorunluluktur.” (Yalçın, 2005: 60) Burada S. Dilek-Yalçın’ın üzerinde durduğu nokta, yazarın eserini yazarken hem tarihî bir olay hakkında belli bir tezi savunmalı hem de eserini edebi bir kurguyla oluşturmaya çalışmasıdır.

Tarihî romanın, tarih bilinci oluşturmalarının yanında tarihin boş bıraktığı ya da yetersiz kaldığı noktaları doldurma gibi bir özelliğinin olduğunu düşünen araştırmacılar da vardır. Hasan Boynukara bir makalesinde Herman Broch’tan aldığı bir görüşle birlikte bu durumu şöyle açıklar:

Tarihî roman bir gerçek arayışı mıdır, yoksa bir eğlence alanı mıdır?

Avusturyalı tarihçi Hermann Broch’ a göre bir gerçek arama formu olarak tarih ve felsefeden farklı ve bağımsız olarak tarihî roman dünyayı anlamının bir yoludur; felsefe ve tarihe kapalı olan alanları keşfetme imkânı sağlar. Roman bir eğlence aracı olmaktan çıkıp, insan deneyiminin bilinmeyen yönlerini ortaya çıkarmada analitik bir araca dönüşebilir. Bu açıdan bakıldığında roman, tarihin karakteristik

özelliği olan görünen/yapay gerçeklerden öteye geçip, daha derin hakikatlere ulaşmamızı sağlayabilir.” (Boynukara, 2007: 460)

Bu anlamda tarihin okuyucuya yeni bilgiler sunma gibi bir amacı olmamalıdır. Sadece gizlenen görünmeyen gerçeklerin görülmesine yardımcı olur.

Alaâttin Karaca ise bir makalesinde bu konu ile ilgili şu tespiti yapar:

“Tarih kanıta ihtiyaç duyar, söyledikleri belgelere dayanmalıdır. Edebiyat, belgelerle işlemez. Belgelerde bulunmayan boşlukları sezme ve doldurabilme; sonuçta da yapıtında tarihsel gerçekliğe uygun bir dünya canlandırabilmesidir.” (Karaca, A, 2007: 525)

Tarihî romanlar, tarihî öğretmekte tarih kitaplarından daha etkin olabilirler. Çünkü tarihî romanda anlatılan sürükleyici ve renkli dünya okuyucuya daha cazip gelebilir. Fakat bu durumda da romanın tarihî gerçekliğe ne kadar bağlı kaldığı önemlidir. Bu noktada tarih şuuru oluşturma hususuna değinmek gerekir. Tarih şuuru, insanın geçmiş ve bugün ile kuracağı sağlıklı bir bağ ile gelişir. Bu şuurun oluşturulmasında tarihî romanlar, tarih kitaplarından daha etkin bir role sahiptir. Burada da karşımıza tarihî romanın amacı çıkar.

Ahmet Şimşek bir makalesinde tarihî romanın amacını şu şekilde özetler:

“Tarihsel romanlar aracılığıyla toplumda bazı kavramların yerleştirilmesi, bazı değerlerin telkin edilmesi, bazılarının ise hicvedilmesi mümkündür.” (Şimşek, 2006: 71)

Tarihî roman, bir tarihçinin yapmadığını yapar ve insandan hareketle geçmiş anlatmaya çalışır. Bu noktada tarihin es geçtiği sıradan insanları anlatma yoluyla daha objektif bir tarih yaklaşımına yer verebilir.

Roman yazarının oluşturduğu dünya kurmaca bir dünya iken romancı bu dünya içerisinde ne kadar gerçeğe bağlı kalmalıdır? Bu noktada bizim öne süreceğimiz kontrol mekanizması sanatsal etik olabilir. Alaâttin Karaca sanatsal etik ile ilgili şu görüşleri dile getirir:

“Bilim adamlarında olduğu gibi, sanatçılarda da bir etik sorumluluk vardır. İşte bu nedenle romancı, kanıtlanmış bir tarihsel gerçeği saptırmamalıdır.” (Karaca, A, 2007: 531)

Sanatsal etik romancı için bir kontrol mekanizması oluşturabilir. Okuyucu romanın her ne kadar kurmaca bir dünya olduğu düşüncesine sahip olsa da roman içerisinde yer alan bazı durumları gerçek hayatla ilişkilendirmeye çalışabilir. Bu durumda yazarın özellikle de tarihî roman yazarının üzerine düşen önemli bir görev vardır; tarihî saptırmamak, yeniden tarih yazma görevini üstlenmemek.

Tarihî roman yazarının her zaman eseri ile vermek istediği bir tez ya da bir ideolojiye hizmet etme amacı vardır. Ama romancının unutmaması gereken nokta onun yaptığı işin asla bir tarihçi ile eş değer olmadığıdır. Tarihçi de romancı da sınırları iyice belirlemeli ve iki tarafta kendi alanlarına müdahaleye girişmemelidir.

Son olarak Ahmet Oktay, Faulkner'den yola çıkarak romancının dünyasını şu şekilde anlatır:

Sorun, daima ve daima romandır, tarih değil. Faulkner'in ülkesinin adı Yokapatawna'dır: Yüzölçümü: 2400 mil kare, Nüfus: Beyazlar 6298, zenciler 9313, Sahibi ve yöneticisi: William Faulkner. İşte hepsi bu. Orada geçen olayların ne kadar tarihsel gerçeklere uygundur, ne kadar kurmacadır, kestirmenin hem olanağı yok hem gereği. Önemli

olan Faulkner'in bir dünya kurmayı ve o dünyaya bizi inandırmayı
başarmış olmasıdır. (Oktay: 87-88)

Buradan hareketle bizim incelediğimiz romanlarda her ne kadar II. Abdülhamit dönemini anlatmış da olsa, anlattıkları Abdülhamit yazarların sahip oldukları Abdülhamit, anlattıkları mekan yazarların oluşturdukları mekan olarak algılanmalı ve romancıların bu dünyaya bizi ne kadar inandırabildikleri romanlarının başarısını göstermelidir.

Duygu Köksal edebiyatın tarihle ile ilişkisinden yola çıkarak sosyal bilimlere getirdiği yeniliği;

Edebi eseri tarihsel bilgi kaynağı ve gerçekliğe bire bir tekabül eden bir belge olarak okumanın sosyal bilime büyük katkısı olacağını söylemek güçtür. Fakat var olan anlatıları, belgeleri farklı anlayabilmemize yardımcı olduğu ölçüde de sosyal bilimler için önemlidir. Verdiği rahatsızlık, getirdiği sorulardır edebi yazını önemli kılan. Bu anlamda da üçüncü bir tür bilgiden söz edilebilir. Toplumsal/tarihsel olanın metaforik olandan ayrılmadığı, aksine bu ikisinin aslında aynı şekilde anlaşıldığı bir bilgi türü. (Köksal, 2001: 226)

diyerek aslında romanın kurmaca dünyası içerisinde oluşan bilginin de bilim açısından değerine vurgu yapmaktadır.

II. BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ

II. Abdülhamit devri bugün bile bütünüyle anlaşılamamış ve tartışmaları devam eden bir dönemdir. Osmanlı Devleti bu dönemde hem içerde hem de dışarıda çok zor durumdadır. “II. Abdülhamit, otoritenin parçalanmaya başladığı ve bu parçalanmanın kurumsallaştığı bir ortamda her şeye hükmetmekteydi.”(Ortaylı, 2005: 87) Abdülhamit, padişah olduğu zaman ülke hem idari ve mâlî anlamda hem de siyasi anlamda çok büyük bir çıkmazın içindeydi. Özellikle Balkanlarda yaşanan problemler padişah tahta geçtiğinde karşılaştığı ve acil çözüm bekleyen önemli sorun olarak önünde duruyordu. Balkanlarda isyana kalkışan Karadağ ve Sırbistan’ın harp hazırlıkları, diğer yanda ise büyük devletlerin bu sürece karışma istekleri Osmanlı’yı büyük bir çıkmazın içine sürüklemişti. İçeride yaşanan gelişmeler padişahlık makamının otoritesini zedelemekteydi. Dışarıda ise Osmanlı her geçen gün toprak kaybetmektedir. Bunun yanında milliyetçilik akımının etkisi ve İngiltere, Rusya gibi büyük devletlerin de kışkırtmasıyla azınlıklar isyanlara başlamıştır. Bu isyanlar, azınlıkların yavaş yavaş Osmanlı’dan kopuşunu beraberinde getirmiştir.

İç politikada izlenen tutum ise gün geçtikçe katılaşmış ve istibdat ile sonuçlanmıştır. Abdülhamit tahta geçmeden önce Mithat Paşa ve etrafındakilere söz verdiği gibi Meşrûtiyet’i ilan etmiştir. Ama Mithat Paşa’nın devlet otoritesi üzerindeki etkinliği ve halkın ona karşı olan sevgisi Abdülhamit’in onu azletmesine yol açmıştır. Meclisi kapatması ve Mithat Paşa’yı sürgüne göndermesi İttihat ve Terakki ile Abdülhamit arasındaki çatışmanın başlamasına sebep olmuştur. Bu süreçte Abdülhamit, otoritesine tehdit oluşturacak herkesi sürgüne göndermiştir.

Türkiye’de herkes, servet toplamak ve onu lüks ve şehvani zevklere harcamak için resmi görevleri elde etmeye ve nazır olmaya çabalar. Bu yüzden genel bir kokuşma ve sonu gelmez entrikalar vardır ve bunlar bütün devlet mekanizmasını bozmakta, hükümdarın iyiye yönelik etkisini önlemekte ve adalet kaynaklarını yozlaştırmaktadır. (Koloğlu, 1987: 81)

Bu durum Abdülhamit döneminde ekonomik olarak devletin daha da dibe vurmasına ve devlet mekanizmalarının işlememesine sebep olmuştur.

Ayrıca devletin içindeki muhaliflerle mücadele için kurulan hafiye teşkilatı belli bir süre sonra amacından sapmıştır. Abdülhamit’in çevresinde ona yaranmak için hafiyelik yapan bir sürü menfaat düşkünü türemiştir. Yapılan jurnaller çoğu zaman keyfi amaçlara hizmet etmektedir. Bazı muhbirler hiç suçu olmadığı halde sırf sevmediği ya da kendisi ile olan husumetleri yüzünden masum insanların sürgüne gönderilmesine sebep olmuştur.

Abdülhamit, bu devirde uyguladığı politikalarla Osmanlı’nın yıkılışını geciktirmiştir. Dış politikada dengeli bir siyaset izlemiştir. Mümkün olduğu kadar barışçıl bir siyaset izlemeye çalışmıştır. Denge siyasetinden dolayı bazen tavizler de verilmiştir. Özellikle bu dönemde Almanya İmparatoru ile Abdülhamit’in yakın dostluğu dikkate değer bir noktadır.

II. Abdülhamit, bazı tarihçiler ve yazarlar tarafından “Kızıl Sultan” ilan edilirken bazı yazar ve tarihçiler ise onu “Ulu Hakan” olarak görmektedir. Cumhuriyet döneminde özellikle Abdülhamit’e yönelik eleştiriler çok fazladır. Bu kadar tartışılan bir padişahın Türk Edebiyatı’ndaki yeri de elbette büyüktür. II. Abdülhamit dönemi birçok romana konu olmuştur. Özellikle padişahın uyguladığı istibdat, dönemi yazarlar

tarafından onun en fazla eleştiri almasının sebeplerindendir. Romanlarda da yine bu döneme dair eleştiriler yer almaktadır. Bundan dolayı bu dönemin tarihsel sürecini ve II. Abdülhamit'i iyi anlamak gerekir.

1. Abdülhamit'in Kişiliği

Bu kadar tartışılan bir padişahın kişisel özellikleri, aslında onun izleyeceği ya da izlediği politikaların anahtarıdır diyebiliriz. Bu açıdan öncelikli olarak Abdülhamit'in kişiliği üzerinde durmak gerekir.

II. Abdülhamit, Abdülmecit'in Çerkez eşi Tir-i Müjgan'dan doğan oğludur. Gençlik günlerinde veliaht olarak büyük kardeşi şehzade Murad görüldüğü için saray çevrelerinde fazla ilgi görmeyen Abdülhamit, bu sebeple aşırılıktan uzak, sade bir hayat yaşamıştır.

“Aralarında tek borçsuz ve gösterişsiz yaşayan Abdülhamit'ti. Mallarını kendisi idare ederdi. Çiftliğinde toprak işleriyle uğraşüyor, koyun besliyor, üstübeç madeni işletiyor, hatta borsa oyunlarından para kazanıyordu.” (Koloğlu, 1987: 30)

Çalkantılı bir dönemde haremi ile birlikte sivrilmek yerine sakin ve kayıtsız görünerek devletin içinde bulunduğu durumu adeta gözlemlemiştir. Bu süreçte her zaman padişaha bağlılığını sürdürmüş ve ona karşı yapılan hiçbir aykırı harekette taraf olmamıştır. Ama aykırı harekette bulunan İttihat ve Terakki ile de ilişkilerini iyi tutmuştur. Yani denge siyaseti izlemiştir. Aslında denge siyaseti Abdülhamit'in padişahlık anlayışının temelini oluşturmaktadır diyebiliriz. Bu tutumu, saltanatının ilk yıllarında iki taraftan da destek almasını sağlamıştır. Bunun yanında Abdülhamit, padişahlığı boyunca hiçbir devlet adamına güven telkin edememiştir. Her zaman düşüncelerini saklayan bir padişah olmuştur. Aslında V. Murad'ın gölgesinde kalmasının sebebi de sivrilememesi olarak gösterilebilir.

“Tahta geçişi, kurduğu denge siyasetinin bir sonucudur.” tezini ortaya atabiliriz. V. Murad’ın padişahlıktan azledileceği sıralarda Abdülhamit, İttihat ve Terakki ile olan yakın ilişkilerini de kullanarak Mithat Paşa ve İngiliz elçisi Eliot’un teşvik ettiği meşrûtiyeti akımı benimseyeceğini söyleyerek tahta çıkmıştır.

Abdülhamit, Sultan Aziz ve V. Murat arasındaki taht kavgasında taraf olmamıştır. “Abdülhamit’in o dönemden, ne Aziz’i yıkmaya çalışır, ne de Murat’ı oyunlarında engeller bir tutumda görünmeden sıyrılabilmesi daha sonra uluslararası politikada göstereceği cambazlıklar için kuşkusuz ilk başarılı deneyimini oluşturmuştur.”(Koloğlu, 1987: 41)

Abdülhamit meşrûti yönetim tarzını benimseyen bir padişah olmamıştır. Ama tahta çıkmak için Mithat Paşa’nın meşrûti yönetimin ilan edilme şartını kabul etmek zorundadır.

Abdülhamit tahta çıktıktan sonra ilk önce saray içerisindeki karışıklıkları giderme yoluna gider. Saraydaki otoriteyi sağlayıp, haremde devlet işlerine karışmasını engeller. Böylece haremdeki düzensizliği ortadan kaldırmış olur. Abdülhamit döneminden önce, saray içi çekişmeler oldukça fazla idi. Abdülhamit de bu süreçte bunların hepsine şahit oldu. Belki de padişah olduktan sonra durmadan saray kadrosunda değişiklikler yapması ve etrafındaki insanlara karşı temkinli olmasının sebebi bu entrikalara padişah olmadan önce şahit olmasıdır. Çalkantılı bir dönemde haremi ile birlikte sivrilmek yerine sakin ve kayıtsız görünerek devletin içinde bulunduğu durumu adeta dışarıdan gözlemlemiştir. “Abdülhamit’in saltanatının ilk iki yılında bu saraylı takımından hayli sıkıntı çektiği asıl çabasını saray içi gruplaşmaları bastırmaya yönelttiği anlaşılmaktadır.”(Koloğlu, 1987: 35)

Abdülhamit, tahta geçtikten sonra Mithat Paşa'nın halk ile kurduğu münasebetin de etkisiyle vezirlerin halkın gözünde bambaşka bir konuma yerleştiğini görmüştür. Bu durum, padişahı çok rahatsız eder. Bu ricalin başında da Mithat Paşa gelmektedir. Bu duruma önlem almak için "nüfuzlu vezirleri baştan uzaklaştırmak, Babıâli ricalini sarayın emirlerini itiraz etmeden kabul eden bir memurlar kitlesi haline getirmek, sarayın ve padişahın kuvvet ve nüfuzunu yeniden ihya etmek lazımdır."(Ünal, 1978: 173) fikriyle hareket etmiştir. Böylece otoritesi sarsılan padişahlık makamını eski gücüne kavuşturmayı planlamıştır. Mithat Paşa, Abdülaziz'in katilleri için kurulan bir mahkemede yargılanarak sürgün edilmiştir. Böylece Abdülhamit, halkın çok sevdiği ve kendisine bir engel olarak gördüğü Mithat Paşa'yı ortadan kaldırmıştır. Abdülhamit'in padişah olduğu dönemdeki en büyük kaygısı her tarafa hâkim olma çabasıdır. Her konuda sorumlulukları dağıtır ancak en son kararı yine kendisi verir. Bu tutumu ile II. Abdülhamit despot olarak eleştirilmiştir. İlber Ortaylı ise bu despotluk eleştirisine şöyle bir açıklık getirir: "...yarım yüzyıl önceki bir Osmanlı hükümdarının bazı haklarına sahip olmak için hukuku rafa kaldırmak zorunda kalmıştı."(Ortaylı, 2005: 91)

Annesinin ölümü ve babasının Abdülhamit'e olan kayıtsızlığı onun içine kapanmasına ve insanlar ile arasına mesafe koymasına sebep olmuştur. Kendisi bu durumu "Etrafımdakilerin beni anlamadıklarını görmekle kendi içime kapanmaya başladım..."(Koloğlu, 1987: 27) diye ifade eder. Tahsin Ünal ise farklı bir yönüne değinerek şöyle der: "Bilhassa düşünce ve hissiyatını gizlemekte pek mahir idi. Kendisi kapalı bir kutuya benzer, fakat karşısındakini en zayıf yerinden yakalayarak kızdırırdı."(Ünal, 1978: 163)

“Şehzadelik ve veliahtlık döneminde en büyük eksikliği çevresizliği, örgütsüzlüğü olmuştur. Kendisinin de kabul ettiği gibi içe dönük, kapalı bir karaktere sahipti, bu yüzden kolay yakınlıklar kuramıyordu.”(Koloğlu, 1987: 99)

Tahsin Paşa, hatıratının bir yerinde diyor ki:

Abdülhamit zaten vehimli bir adamdı. Başkatip Sait Paşa ise, ondan daha vehhamdı. Eğer Abdülhamit padişah olduğu zaman Sait Paşa'nın yerini daha makul bir adam işgal etse idi padişah hiç de vehimli olmaz, vaziyet başka türlü olurdu. Yeni padişah olan birini etrafındakiler çok defa diledikleri yola götürebiliyorlar. Abdülhamit ilk gününde Sait Paşa'nın müvesvis fikirleri, vehimli tabiatı ile karşılaşmıştı. Sait Paşa'nın vehmi padişahın vehmi ile birleşince vehim hastalığı arttı.

Nicolae Jorga ise bu konuda çok daha keskin şeyler söylemektedir:

Sultan Abdülhamit gece gündüz saklanan, yattığı yeri herkesten gizleyen, sırdaşları ve itaatkâr kulları olmayanlar dışında hiç kimse ile konuşmayan ve ancak haftada bir camiye ziyaret ederken, maaşlarını düzenli ve zamanında alan ihtişamlı Arnavutlarının arasındaki görkemli arabasının aniden ortaya çıkması ile halkının arasında görünen yaşlı ve hastalıklı bir adamdı. (Jorga, 2005: 513)

Erol Güngör, padişahın vehimli ve temkinli oluşuna kendince makul sebepler gösterir: “93 Harbi'nin kaybında kumandanların iğrenç kavgalarını gören, amcasının tahttan indirilmesi ve öldürülmesinde birtakım devlet adamlarının oynadığı role şahid olan Padişah'ın kimseye itimadı kalmamıştı. Nitekim daha sonraki hadiseler de onun bu itimadsızlığını haklı çıkarmıştı.” (Güngör, 2006: 437)

Dinî açıdan bakıldığında Abdülhamit'in oldukça hoşgörülü olduğu görülmektedir. Dinî yükümlülüklerini yerine getiren bir padişah'tır. Ama kimsenin ibadetine karışmamış ve asla bu konuda kimseye baskı yapmamıştır.

Her ne kadar izlediği politikalarla çok fazla eleştiri almış olsa da Sultan'ın yenilikçi kimliğini kimse inkâr edemez.

Reformcu bir kimliğinin olmasında amcasıyla birlikte Avrupa'yı gezip, oradaki medeniyeti görmesi etkilidir. Ama Abdülhamit için bu noktada bir kavram söylenecekse Yeni Osmanlıların fikirlerinin karmasından doğan sentezi benimseyen ve ikisinden de daha yaygın olan "*Reformcu-Restorasyoncu*" grupla kendisini özdeşleştirdiğini görüyoruz. (Koloğlu, 1987: 63)

Yılmaz Öztuna Abdülhamit'in kişisel yeteneklerini ve meraklarını şu şekilde değerlendirir:

Sultan Hamid birkaç şiir yazmış, ressam, piyanist, viyonolist, hattat, hakkâk'dır. Batı Mûsikîsi tarzında birkaç bestesi vardır. Türk Mûsikîsi öğrenmemiştir. Ama güzel sanatlardaki kabiliyeti ince marangozluktur. Yaptığı salon eşyâsı, mobilya sanatının şaheserleri sayılmaktadır. Müzelerde bulunmakta ve husûsî mülkiyette olanlar çok büyük paralar karşılığında alınıp satılmaktadır. Marangozluğu Halîl Efendi'den öğrenmiştir. (Öztuna, 2008: 19)

Abdülhamit'in özellikle hem Türk basını hem de dünya basını yakından takip ettiği bilinmektedir. Otoritesini sağlamak için de zaman zaman basını bir araç olarak kullandığı görülür. Özellikle yabancı basına müdahale edip bazı yazılara engel olduğu ya da değiştirdiği söylenmektedir. Ayrıca Avrupa edebiyatındaki önemli eserleri

Türkçeye çevirtmiştir. Boş zamanlarında Batı'dan getirttiği orkestralara konserler verdiren Abdülhamit'in devrinde harem halkı Batı musikisi dersleri almıştır.

Ayşe Osmanoglu, babasının musikiye, marangozluğa ve kitaba olan düşkünlüklerini hatıralarında yazmıştır:

Babam: 'Başlıca eğlencem musiki dinlemek, marangozhanemde çalışmaktan ibarettir. Ancak bunlarla uğraşırken yorgunluğumu hissetmiyorum. Gençliğimde faal bir hayat geçirdiğim halde şimdi muattal yaşıyorum. Uykuyu bile rahat uyuyamadığımdan kitap okutmak bana ninni gibi geliyor. Yarisını dinliyor, yarisını dinlemeden uyuyakalıyorum. Aklım takılıp da uykumu kaçırmamasın diye ciddi eserler okutmuyorum' derdi.(Osmanoğlu, 2008: 24)

Bunun yanında o dönemde kurulan orkestra ile ilgili de hatıralarında şunları söylemektedir:

Altmış kişilik mükemmel bir orkestra kurulmuştu. Önceleri, Sultan Aziz zamanından beri hoca olan Guatelli Paşa muallimlik ederdi. Bundan sonra da birçok muallimler gelmiştir. Benim muallimim olan Fransız Lambardi de bu meyandadır. Bundan sonra İspanyol Aranda Efendi de Müzika-i Hümayun muallimi olmuş ve biraderim Burhaneddin Efendi'yi mükemmel bir piyanist olarak yetiştirdiğinden paşalığa kadar yükselmiştir. (Osmanoğlu, 2008: 25)

Bunun yanında Avrupa'nın en ünlü sanatkârlarının sanatlarını icra etmek için saraya geldiği de bilinmektedir.

Müstebit bir padişah olarak anlatıldığı, hatta kendisine "kızıl sultan" diye bir lakap takıldığı halde, hakikatlerin hiç de böyle olmadığı anlaşılıyor. "33 senelik

saltanatı esnasında ölüm cezasına ait verdiği kararlar, merhum Mithat Paşa da dâhil olduğu halde 8'i, hele 10'u hiç de geçmez ki bunun 4 tanesi de adi suçlara (cinayet, hırsızlık v.s) aittir.”(Ünal, 1978: 177) Bunun yanında Abdülaziz'i tahttan indirenler için kurulan mahkemede verilen ceza, sürgün olmuştur. Ve bazı kişiler de beraat etmişlerdir. Abdülhamit, padişahlığı süresince hâkimlere çok fazla müdahalede bulunmamıştır.

İlber Ortaylı bir makalesinde dönemi değerlendirirken Abdülhamit için şöyle bir tabir kullanmıştır: “Bu kişilikle II. Abdülhamit'in elli sene önce tahta çıksa İmparatorluğu selamete götürecek bir idareyi kuracağı söylenebilir.” (Ortaylı, 2002: 331)

2. İç Politika

“Abdülhamit, saraya dayanan bir yönetimden ve Avrupa karşısında bağımsızlık politikasından yanaydı.”(Koloğlu, 1987: 67)

Mithat Paşa, ilan edilecek olan anayasanın büyük bir önem teşkil ettiğini düşünüyordu. Bu anayasa ile birlikte yabancı devletlerin Osmanlı'nın iç işlerine müdahalesinin engelleneceğini düşünüyordu.

Abdülhamit, tahta geçmeden önce Mithat Paşa'ya anayasayı ilan edeceğine dair bir söz vermişti. Ancak tahta geçtikten sonra bu konuda acele etmemiştir. Sultanın anayasayı pek benimsememesi, bu belgenin bileşimi üzerinde doğrudan etki doğurmuştur. Sonuç itibariyle Anayasa, Sultanın iktidarını Parlamente'ye devretmek zorunda kalmayacağı yönünde güvence verilmesiyle, bir uzlaşma metni olarak ortaya çıkmıştır.

Başından beri Mithat Paşa'nın amacını bilen ve bu durumdan rahatsız olan Abdülhamit, meclis açılmadan 15 Şubat 1877'de Mithat Paşa'yı İtalya'ya sürgüne

yollamıştır. Böylece kendi otoritesi açısından büyük bir engel olan Mithat Paşa'yı ortadan kaldırmıştır.

Özellikle Mithat Paşa'nın "Millet Askeri" adı altında müstakil bir ordu oluşturma çabası Abdülhamit için bardağı taşıran son damla olmuştur. Mithat Paşa bu sistem ile kendisine bağlı yeni bir ordu kurmayı amaçlamaktadır. Yılmaz Öztuna'nın Millet askeri ile ilgili görüşleri şu şekildedir:

Böylece çok daha kötü bir yeniçeri ocağını hortlatmak isteyen Midhat Paşa, şahsına ve devlete bağlı olmak üzere iki bağımsız silahlı kuvvetin teşkiline girişti. Midhat Paşa'yı azilden başka Türkiye dışına sürgüne mahkûm eden başlıca olay, bu 'millet askeri' mes'elesidir. Meşrûfiyetçilerin demokrasiyi nasıl anladıklarını göstermek bakımından da bu olay, Türkiye târihinde garibin ötesinde, acıklı bir örnek teşkil eder. (Öztuna, 2008: 29)

Mithat Paşa için Erol Güngör'ün yorumu şöyledir:

Zamanımızdaki ihtilalcı diktatörlerin 'devrim muhafızı' adı altında kurdukları silahlı gücün ilk örneği olan 'Millet Askeri' sayesinde İstanbul'dan kendisi sürülünce ihtilal çıkacağını zanneden Midhat Paşa, kendini sürgüne gönderen geminin güvertesinde akşama kadar İstanbul'a baktı, ama hiçbir ihtilal işareti göremedi. Valilikte çok başarılı olan bu kabiliyetli insan, hırsı uğruna bütün istikbalini mahvetmiş ve memleketi de felaketin eşiğine getirmişti. (Güngör, 2006: 431-432)

İlber Ortaylı da Mithat Paşa'nın yaptığı hizmetlerin önemine değinir, ancak iyi bir sadrazam olmadığını söyler:

Midhat Paşa iyi bir sadrazam olmamıştır. Anayasadan da pek anlamaz, ama Midhat Paşa büyük bir validir. Bulgaristan Türklüğü çok uzun esaret yıllarını Midhat Paşa'nın bıraktığı anılar, hatıralar sayesinde başı dik olarak yaşamıştır. Türk cemaati, 'Büyük valimizin zamanı' diye idame-i hayat etmiştir. Bugünün Suriyesi'nde, Irak'ında onun eserleriyle Osmanlılık yaşar... (Ortaylı, 2007: 59)

Kemal Karpat, Abdülhamit'in halkın anayasaya hazır olmadığını ve bu anayasa ile birlikte halkta bir isyanın baş göstereceği düşüncesinin hâkim olduğunu savunmaktadır. Bu görüşünü de bir makalesinde şöyle açıklar:

Meclis 4 Mart 1877'de açıldıktan sonra Sultanın en kötü kaygılarının gerçekleşmeye başladığı görüldü: bürokrasi şimdi kendisini "halkın" kendiliğinden atanmış sesi olarak sunuyordu ve Meclis'i Sultanın hükümdarlık haklarını ve imtiyazlarını sınırlandırmak için bir araç olarak kullanmaya çalışıyordu. Sultana göre, anayasa, ancak halkın siyasi olgunluğa eriştiği bir ülkede uygulanabilirdi; aksi takdirde anayasa meşru yöneticiye başkaldırmak ve karışıklık yaratmak için kolayca bir araç olarak kullanılabilirdi. Asıl düşüncesi ne olursa olsun, Abdülhamit, insanlara karşı değil, sadece Allah'a karşı sorumlu olduğuna ve anayasayla güçlerinin sınırlandırılmayacağına inanıyordu. (Karpat, 2002: 293)

Meclis açıldığında ortaya çıkan tablo, Osmanlı'nın her kesimini temsil eder nitelikteydi. Fakat Osmanlı'nın Rusya ile yaşadığı gergin dönemde meclisin padişaha karşı yapmış olduğu muhalefet Abdülhamit'i rahatsız etti. Bu durumda meclisin

görevini yerine getiremediğini düşünen Padişah, 14 Şubat 1878’de, elindeki yetkiyi kullanarak meclisi kapattı.

İç politikada Abdülhamit, baskıcı yönetimini iyice artırmış ve bu süreç tam 30 yıl sürmüştür. Jöntürk hareketi bu politikanın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Abdülhamit’in baskıcı yönetimi Mithat Paşa’yı azletmesiyle başlamış ve otoritesi için tehdit oluşturan diğer aydınları da sürgüne göndermesi ile devam etmiştir. Bu durum elbette kendisine karşı katı bir muhalif grubun oluşmasına sebep olmuştur. Bu muhalif grup istedikleri ortamı Osmanlı topraklarında bulamayınca Avrupa’ya kaçmış ve buralarda faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Çıkardıkları dergi ve gazeteler ile bu muhalefeti devam ettirmeye çalışmışlardır. Abdülhamit, bu muhalif grubun Avrupa’daki faaliyetlerini ilk başta ciddiye almamıştır. Sonraki süreçte ise Avrupalı devletlerden bu gruba karşı önlem almalarını istese de Avrupalılar bu durumu önemsememiştir. Belki de bu muhalif grubun ilk isyanı olarak Ali Suavi’nin liderliğini yaptığı isyan gösterilebilir. Ali Suavi’nin giriştiği, fakat başarılı olamadığı darbe girişimi, Abdülhamit’e, halkın kolayca kandırılıp kendisine karşı ayaklanabileceği şüphesinin uyanmasına yol açmıştır. Bu durum Büyükelçi Henry Layard’ın raporlarında anlatıldığı üzere, “*delilik ve fiziki çöküntü*” derecesine varmıştır.

Yeni Osmanlıların ilkelerini iyi irdelemiş bir kişi olarak Abdülhamit, onların zayıf taraflarını da en iyi fark edebilmiş kimselerden biridir.

Devlet devrimcileri olduklarını, etkenliklerinin memuriyete atama ile kolaylıkla sona erdirilebileceğini ve aydınlar arasında tam anlamıyla onlara eylemci şekilde katılabileceklerin az sayıda olduklarını da biliyordu. Daha da önemlisi kendi aralarında bile tam bir uyum içinde olmadıklarının farkındaydılar. İçlerinden birkaçı

uzaklaştırılınca hemen etkinlikleri yok edilebiliyordu. (Karpat, 2002:

295)

Abdülhamit, amcasının öldürülmesi ve Ali Suavi'nin kalkıştığı isyan sonrasında çok fazla öldürülme korkusu hissetmeye başlamıştır. Yaşadığı bu sıkıntılar Padişahlık zamanında İstanbul dışında seyahat etmemesine sebep olmuştur.

Abdülhamit, otorite kurmak amacıyla yerel ileri gelenler ile temasa geçmiştir. Bu liderleri saraya davet etmiş, onlara birinci sınıf bir muamele yapıp, hediyeler takdim ederek kendisine olan bağlılıklarını artırmak istemiştir. Bu konuda başarılı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ancak “modernleşme yanlısı ve mutlakıyet karşıtı olan ordu ve entelektüel kesimlerin muhalefetini bertaraf konusunda başarılı” (Karpat, 2002: 303) olamamıştır.

Abdülhamit, bu süreçte yine farklı bir yerel güç olan tarikatlar ile de yakınlaşmıştır. Bunun temel amacı; tarikatın ulaştığı kesime kolayca ulaşabilmektir. Tarikat liderleri ile kurduğu yakınlık sayesinde otoritesini bu kesime de kabul ettirmiş oluyordu.

Abdülhamit, basını kullanarak otoritesini sağlamlaştırıp, birliği sağlamaya çalışıyordu. Topluluklara Müslüman birliği hissini verebilmek için Abdülhamit gazete ve broşür gibi değişik medya araçlarını, etkili bir şekilde kullandı; bu yayınlarda basit, fakat kalabalıklara ulaşabilmek için dinî açıdan cezp edici bir dil kullanılıyordu. Samimi ve dindar bir Müslüman olarak Sultan, kendisini, yüce bir hükümdar olmaktan çok Müslüman bir dost olarak sunabiliyordu; bu, mesajın diğer dindar Müslümanlar açısından oldukça cezp edici olmasını sağlıyordu. Sultan ayrıca halife ve kutsal

yerlerin(Haremeyn'in) koruyucusu unvanlarını da kullanıyordu; bu da onun mesajına daha fazla geçerlilik kazandırıyor. (Karpat, 2002: 304)

Bunun yanında yabancı basına müdahale etmek için bazı yazarlara rüşvet verme yoluna gitmiştir. Bundan kısmen başarılı olduğu söylenebilir.

Abdülhamid'in kurduğu hafiye teşkilatı yaptığı en başarısız işlerden biri olarak görülmektedir. Kendisine muhalif grupların yaptıklarından haberdar olmak için kurdurduğu bu teşkilat belli bir dönemden sonra amacından sapmıştır. Bu durumu Erol Güngör de eleştirir:

Hazırlanan fitne ve fesadı önceden haber almak üzere birçok kimseleri şuraya buraya yerleştirdi. Bu adamlar bazen doğru şeyler anlatsalar bile çoğu zaman yok yere hadise çıkarıyorlar veya küçük şeyleri büyütür. Padişah'ın gözüne girmek hususunda birbirleriyle yarışıyorlardı. İşte İkinci Abdülhamid Han'ın başlıca kusuru olarak görünen hafiye meselesi bu şekilde çıkmış ve yayılmıştır. (Güngör, 2006: 438)

Abdülhamit döneminde memur maaşları ile ilgili çok önemli sorunlar vardı. Padişah kendi otoritesini muhafaza etmek amacıyla İstanbul'daki askerlerin yaptıkları bazı davranışlara göz yummasının yanında maaşlar konusunda da oldukça hassas davranıyordu. İstanbul dışındaki askerlere ise aynı müsamaha gösterilmiyordu. Ve bunun bir sonucu olarak Selanik'in başını çektiği muhalif askerlerin oluşturduğu bir grup Padişaha karşı ayaklanmıştır.

Arazi daha çok kırsal kesimde yaşayan Müslümanların elinde toplanmıştı; tarımsal ürünlerin ihracatı ile birlikte mamul maddelerin

Avrupa'dan ithalatı ise daha çok Yunanlılardan, Ermenilerden ve daha sonraları Yahudilerden oluşan içeride ortaya çıkmış bir tüccar sınıfı tarafından gerçekleştiriliyordu.(Karpat, 2002: 301)

Bu durum bir orta sınıfın oluşmasına sebep oldu. Bu orta sınıf çıkarlarını her şeyin üzerinde tutuyordu. Orta sınıfın çocukları da modern okullarda eğitim görüyordu.

Ekonomik anlamda halkın durumunun bu dönemde iyi olduğunu söyleyemeyiz. Özellikle kapitülasyonlar sebebiyle Osmanlı'nın dış borcu çok fazlaydı. Devlet çalıştırdığı memurun maaşlarını zor ödüyordu. Bazen maaşlar geç ödeniyordu. Bu süreçte Abdülhamit'in otoritesini kaybetmemek için kendi etrafındaki çalışanların maaşlarını hiç aksatmadığı bilinmektedir. Bu durum yukarıda da belirttiğimiz gibi askerler arasında bir huzursuzluk yaratmıştır. Selanik'te ortaya çıkan muhalefet, padişaha karşı bu durumu iyi kullanmıştır.

3. Dış Politika

Abdülhamit, iç politikada karşılaştığı sorunlardan daha fazlası ile dış politikada karşılaştı. Çünkü artık diğer devletler Osmanlı'nın ihtişamlı günlerinden ne kadar uzakta olduğunu farkındaydı. Bu durum, Osmanlı'ya, Rusya'dan ve Batılı ülkelerden gelen baskının daha da artmasına sebep oluyordu. Büyük devletler yakaladıkları hiçbir fırsatı kaçırmıyorlardı. Osmanlı'nın zor durumundan yararlanmak için ülke içerisindeki azınlıkları da harekete geçirmenin yollarını arıyorlardı. Özellikle Osmanlı'nın, Abdülhamit tahta geçmeden önceki süreçte 4 ay içerisinde 3 padişah değiştirmesi dış politikada pasif kalmasına sebep olmuştu.

Abdülhamit tahta geçtiğinde Osmanlı dış politikasında belli bir değişim süreci başlamış oldu. Dış politikadaki tutumu, sürecin bütününe baktığımızda başarılı olarak değerlendirilebilir. Ünlü tarihçi Hammer, Abdülhamit'in dış politikasını "Avrupa'nın

içine düştüğü durumu iyi kullanan II. Abdülhamid gibi mahir bir siyaset oyuncusu Avrupa'nın ezici vesayetinden korunmak için birçok kaçamak yolları bulmakta güçlük çekmiyordu.”(Hammer, 1994: 597) diyerek ifade eder.

Osmanlı'nın yeni dönem ile birlikte Almanya'ya daha da çok yaklaştığını, bir anlamda kendisi için bir müttefik olarak belirlediğini görmekteyiz. Armaoğlu, Almanya ile olan münasebetin sebep ve sonuçlarını şöyle dile getirir:

Osmanlı Devleti'nin dış münasebetlerinde İngiltere'den boşalan yeri, özellikle 1890'lardan itibaren ve İmparator II. Wilhem ile birlikte, Almanya almaya başladı. Osmanlı Devleti bu yeni gelişmeyi hoşnutlukla karşıladı. Fakat bu, geç kalmış bir gelişmeydi ve İmparatorluğu da yıkılmaktan kurtaramadı. Belki de yıkılışı daha da hızlandırdı. (Armaoğlu, 1997: 530)

İlber Ortaylı ise bu yaklaşmanın Abdülhamit'in akıllıca bir politikası sonucu oluştuğunu ve bu durumu çok iyi kullandığını savunmaktadır.

Dış politikada Sultan II. Abdülhamit'in Alman taraftarı politika izlediği söylenir. Gerçek şu ki Almanya'yı diğer güçlere karşı bir gösteri unsuru olarak kullandı; gelen askeri misyonları, genelkurmayın ana hücrelerine ve gerek çekirdek büro faaliyeti ve kararlara ve işlere pek karıştırmamak gibi bir yol izlendi. Bunun yanında Almanya'ya yaklaşmanın bir sebebi de Balkanlar'da Avusturya ve İtalya'nın emelleri İngiltere ve Fransa'nın Balkan milletlerini destekler tavrı da Osmanlı Devleti'ni Almanya'ya yakınlaştıran nedenlerden biridir. (Ortaylı, 2002: 327-328)

Hammer, Abdülhamit'in Almanya ile kurduğu yakınlığı menfaatlerine uygun olduğu için gerçekleştirdiği görüşünü ileri sürmüştür.

Abdülhamit, tahta geçtiğinde Osmanlı ile Rusya arasında bir anlaşmazlık vardı. Abdülhamit bu durumu barışçıl bir yöntemle halletme yoluna gitmek istedi. Fakat Mithat Paşa ve etrafındakiler savaşa girme yönünde eğilim gösterdiler ve halkı da bu yönde teşvik ettiler. 93 Harbi olarak adlandırılan bu savaş Osmanlı'yı oldukça zor bir durumun içerisine sürükledi. Rusya İstanbul'un kapısına gelip dayandı. Bu savaş Ayastefanos Antlaşması ile sona ermiştir. Bu antlaşma Osmanlı'nın bir bakıma Balkanlardaki hâkimiyetinin kırılmasına sebep oldu. Rusya, antlaşmanın sonunda Romanya, Karadağ ve Sırbistan'ın bağımsızlıklarını ilan etmelerini istedi ve Osmanlı bunu kabul etti. Aynı zamanda Bulgaristan da Osmanlı Devleti'ne bağlı özerk bir prenslik haline geldi. Bu antlaşma, Osmanlı'nın Balkanlardaki önemli topraklarını kaybetmesi ve bir anlamda Balkanlardaki hâkimiyetin Rusya'ya geçmesi ile sonuçlanmıştır.

Erol Güngör,

Sultan Abdülaziz ordu ve donanmamızı çok iyi hazırlamıştı, bu ordunun iyi bir idare altında Ruslar'ı yenmesi de pekâlâ mümkündü. İhtilalci paşaların birbirleriyle giriştikleri utanç verici rekabetler, o sırada henüz devlet işlerini yeni ele almaya başlayan genç Padişah'ın da elini kolunu bağlamıştı. Padişah'ın muhalifleri daha sonraki tarihlerde savaşın Yıldız Sarayı'ndan idare edildiğini ve bu yüzden kaybedildiğini söylemek utanmazlığını bile göstermişlerdir. (Güngör, 2006: 436)

diyerek 93 Harbi'nin Sultan'ın acemilik zamanına geldiğini savunur.

Yılmaz Öztuna ise *II. Abdülhamid Zamanı ve Şahsiyeti* adlı kitabında 93 Harbi'nin kaybedilmesinin sebebini asker içerisinde yaşanan çekişmelere bağlamaktadır. Asker içerisindeki bazı askerlerin sırf komutanlarının başarı kazanmalarını engellemek için savaşın kaybedilmesini tercih ettikleri görüşünü dile getirmiştir. Bu durum bize Abdülhamit döneminde asker içerisinde yaşanan çatışmaların Sultan'ın ilk yılından son yılına kadar devam ettiğini gösterir.

Ayastafanos Antlaşması ile Rusya'nın elde ettikleri büyük devletleri, özellikle de İngiltere'yi çok rahatsız etti. İngiltere ve Avusturya bu antlaşmanın yeniden görüşülmesi için bir kongre düzenlemek istedi ve Berlin Kongresi toplandı. Bu kongreye Almanya, İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya, İtalya ve Osmanlı Devleti katıldı.

Berlin Kongresi'nde Abdülhamit büyük devletlerle anlaşma yoluna gitmeyi istiyordu. Mithat Paşa ve yanında yer alan heyet ise büyük devletlerin bütün taleplerine karşı sert tepki gösterdiler ve uzlaşma yoluna gitmeden talepleri reddettiler. Osmanlı'nın takındığı bu tavırdan sonra konferans herhangi bir sonuç alınamadan sona erdi(20 Ocak 1887). Berlin Barış Antlaşması Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkılmaktan kurtarmış; ancak onu temellerinden de sarsmıştı.

Berlin Kongresi, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanma ve dağılma merhalelerinden en önemlisini teşkil eder. Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti 287.510 km toprak kaybetmiştir. Fakat bundan daha önemlisi, Türk-İngiliz münasebetlerinde yeni bir dönemin başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması için İngiltere'nin de çaba harcamaya başlamasıdır.(Armaoğlu, 1997: 529)

Kemal Karpat, Berlin Anlaşmasının, ortaya çözülmesi daha güç olan problemler çıkardığını ileri sürer. Anlaşma, “Hristiyan-Müslüman farklılıklarını daha da şiddetlendirdi, toprak temeline dayalı laik bir milliyetçilik türünün ortaya çıkışı için uygun ortam hazırladı ve Müslümanların kimlik duygusunun daha üst düzey bir bilinçliliğe erişmesini sağladı.”(Karpat, 2002: 300) görüşlerini dile getirir ve anlaşmanın Osmanlı’nın yıkılmasında etkin olan faktörleri tetiklediğini savunur.

93 Harbinde yenilen ve Berlin anlaşması ile birlikte birçok ağır hükmü kabul etmek zorunda kalan Saltanat makamı hem içeride hem de dışarıda güç kaybetmiştir. Osmanlı içerisinde yaşanan otorite boşluğu, özellikle Rusya’nın kışkırtması ile Ermenilerin ayaklanmasına sebep olmuştur. “Berlin Kongresi’nden sonra ortaya çıkan durum, yüzyıllardır din temelinde organize edilmiş topluluklar olarak yaşayan halklar açısından, millet olmanın temel kriteri olarak etnik kökeni kabul etmekteydi.”(Karpat, 2002: 300) Bu durum, Ruslar tarafından kışkırtılan Ermenilerin isyanı ile tamamen gün yüzüne çıkmış oluyordu. Ermeniler, kurdukları Taşnak Cemiyeti ile bir Ermeni devleti kurma projesini hayata geçirmek için ilk adımı atmıştır. Armaoğlu, Ermenilerin kışkırtılmasında Ruslar kadar İngilizlerin de rolü olduğunu savunur. Özellikle Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde sürdürülen misyoner hareketleri de bunun bir delili olarak sunmuştur.

İngiltere’nin desteğindeki Protestan misyonerleri Osmanlı İmparatorluğu topraklarında okullar, kolejler açtılar ve ilginçtir, buralarda yapılan ilk iş Ermeni tarih ve edebiyatının ve kültürünün işlenmesi olmuştur. İngiltere’nin bu faaliyeti sonucu birçok Ermeni Protestanlığa dönerken, şimdi Ermeniler de İngiltere’de bir koruyucu bulmaya başlıyorlardı. (Armaoğlu, 1997: 566)

1891’de Ermeniler, Bitlis vilayeti başta olmak üzere birçok yerde isyana kalkışmıştır. Daha önceden alınan tedbirlerden dolayı bu isyanlar büyümeden bastırılmıştır. Bu isyanın bastırılması Taşnak Cemiyeti’nin eline başka bir koz vermiştir. Türklerin Ermenilere karşı bir katliama başladığını söyleyerek büyük devletlerden yardım istemişlerdir.

“Abdülhamit, Ermenilere sarraflık, müteahhitlik verilmemesini kat’i bir lisanla emretti. Onlara iktisadi bir darbe vurmak istiyordu.”(Ünal, 1978: 172) Sonraki süreçte Ermeniler alınan bu tedbirlerle büyük bir darbe yemişlerdir. Bu durum onların Abdülhamit’e düşman olmalarına sebep olmuştur. Ermeniler, Abdülhamit’e bir suikast düzenlemiştir; ama Abdülhamit bu suikasttan şans eseri kurtulmuş. Bu suikast Osmanlı içerisindeki bazı muhalifleri de umutlandırmıştır.

Osmanlı Devleti, Yunan topraklarında çıkan huzursuzlukların ardından bu bölgeye asker gönderdi. 18 Nisan 1897’de Yunanistan’a savaş ilan etti. Osmanlı ordusu bu savaşta Yunanistan’ı yendi. Ancak Rusya araya girerek Osmanlı ile Yunanlılar arasında bir barış yapılmasını sağladı. Bu savaş, Osmanlı’nın kazandığı bir zafer olarak görünse de aslında meydana kazanıp masada kazandıklarını kaybettiği bir antlaşmaya dönüşmüştür.

Bu dönemde İngiltere, Hindistan ve Akdeniz’deki sömürgelerini Rusya’ya karşı korumak için Kıbrıs’ı işgal etmiştir. Bunun karşılığında ise Rusya’nın Anadolu’ya yapacağı herhangi bir saldırıda Osmanlı’ya yardım edeceğini vadetmiştir. Osmanlı, Rus tehdidine karşı kendisine destek olmayı kabul eden İngiltere’nin bu teklifini kabul eder.

Osmanlı’nın Balkanlarda ve içerde yaşadığı sorunlar, bir anlamda büyük devletlerin iştahını kabartmıştı. Bu durumdan yararlanmak isteyen bir başka ülke ise Fransa’dır. Fransa, İngiltere ile de anlaşarak Tunus’u Berlin Kongresi’nin ardından

almak istemiştir. Fransa, İngiltere ile anlaşarak Tunus'a asker çıkarır ve Tunus'u işgal eder. Bu durumu, eski gücü olmayan Osmanlı ise sadece protesto edebildi.

Mısır, hem Osmanlı için hem de İngiltere ve Fransa için çok önemliydi. İngiltere ve Fransa sömürgelerine giden bir yol olan Mısır'ı ele geçirmek istiyordu. Süveyş Kanalı'nın açılması Mısır'ı çok daha ehemmiyetli bir merkez haline getirmiş oldu. Fakat kanalın açılma masraflarını ödemek için Mısır Hidivleri, İngiltere'den külliyetli bir borç almışlardı. İngiltere işte bu borç meselesini bahane ederek Mısır maliyesine el koydular.(Ünal, 1978: 169)

Bu duruma karşı Mısırlı bir grup isyan etmeye kalktı; ama İngiltere bu isyanı bastırarak Mısır'ı işgal etti. Osmanlı, Tunus konusunda yaptığı gibi sadece İngiltere'yi protesto etti.

Girit, Osmanlı idaresi altında kaldığı müddetçe birçok defa Osmanlı idaresine isyan etmiştir. Bu dönemde de Giritli Rumlar ile Yunanistan'ın işbirliği bu bölgenin yeniden karışmasına sebep olmuştur. Rumlar her isyanla birlikte Osmanlı'dan imtiyazlar alıyordu. İngiltere'nin ve Rusya'nın da müdahil olması ile birlikte Girit Adası Osmanlı'nın elinden çıktı.

Abdülhamit, halifelik makamını kullanarak büyük devletlere karşı özellikle de İngiltere'nin sömürgelerine karşı büyük bir tehdit olduğunu her fırsatta gösteriyordu. "Abdülhamit, halife olarak bir şekilde özellikle Hindistan'da cihat çağrısında bulunabilecek bir konumu elinde tutmaktaydı; bu şekilde diğer devletlerin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne saygı göstermelerini ve kendisinden korkmalarını sağlayabiliyordu."(Karpaz, 2002: 305) Bunun yanında II. Abdülhamit, İngiltere ve Rusya topraklarında bulunan Müslüman halk üzerindeki etkinliğini de devam ettirme

çabası içerisindeydi. Abdülhamit halifelik makamını kullanarak etkin olduğu yerlerdeki Müslümanları Avrupalı ve Rus emperyalistlere karşı uyarıyordu. Bu siyaseti oldukça etkili olmuştur ve bunun bir sonucu olarak da Avrupalı devletler bu durumu bir tehdit olarak kabul etmiştir. Bu siyaseti ile “Sultan Abdülhamid Han, Batı emperyalizminin ezdiği sömürge halkları için bir sembol haline gelmişti.”(Güngör, 2006: 442)

Doğu’da halifelik makamını kullanarak etkin olmaya çalışan ve bunda da başarılı olan Abdülhamit, Balkanlardaki sorunu çözmek için de çok farklı bir yol izlemiştir. “Balkan uluslarının aralarındaki dinî ve ulusal anlaşmazlıklardan faydalanarak hüküm sürmeğe çalışmış ve bu politikasında başarı göstererek 1878’den 1908’e kadar geçen 30 yıl içinde Osmanlı İmparatorluğu’nu parçalanmaktan koruyabilmiştir.”(Üçok, 1962: 269)

Abdülhamit, dış politikada 33 yıllık saltanatı boyunca denge politikası izlemeyi tercih etmiştir. Hiçbir devlet ile tahtta oturduğu süreç içerisinde büyük düşmanlıklar yaşamamaktadır. Almanya’ya yakınlaşması ve İngiltere’den uzaklaşmasını yukarıda açıklamıştık. Bu politika değişimi bir bakıma Osmanlı’nın I. Dünya Savaşı’nda Almanya’nın yanında yer almasına da sebep olmuştur. Alman İmparatoru ile olan yakın dostluğuna rağmen -belki de şüpheli tutumundan dolayı- tedbiri elden bırakmamıştır. Bu dönemde özellikle Balkanlarda çok büyük toprak kayıpları olsa da dış politikada Osmanlı’nın yıkılma sürecine girilirken başarılı bir politika izlendiği söylenebilir.

4. II. Meşrutiyet

Sultan’ın istibdat politikası sonucu Avrupa’ya kaçan Jöntürkler, buralarda çeşitli muhalif faaliyetler yürütmeye başladılar. İttihat ve Terakki Cemiyeti adı altında bir dernek kurdular. Yine bu dernek etrafında *Mizan* gazetesini çıkardılar. Paris’te de Ahmet Rıza Bey *Meşveret*, Prens Sabahaddin ise *Terakki* gazetesini çıkarıyordu.

Osmanlı içerisinde bu muhalefetin kalesi ise Selanik olarak görünüyordu. Özellikle Balkanlardaki sıkıntılar, devletin yetenekli subaylarını buraya göndermesine sebep oldu. Bunun sonucunda buralarda birleşen subaylar İttihat ve Terakki Cemiyeti etrafında birleşerek Sultan'ın istibdadına karşı çıkmaya karar verdiler.

Balkanlarda yaşanan sıkıntıların yanında buradaki subayların kurdukları cemiyet ile birlikte etkinliklerini artırması, saltanat için bir tehdit oluşturunuyordu. Enver Paşa, bu durumun farkındaydı. Balkanlarda yaşanan sıkıntıların yanına bir de Selanik'te askerin anayasanın yeniden ilan edilmesi için ayaklanması eklenince Padişah zor durumda kaldı. Balkanlarda yaşanan problemlerin yanında Avrupa'ya kaçan Jöntürklerin de çıkardıkları ve yurda gizlice soktukları gazete ve dergiler sayesinde Osmanlı topraklarındaki etkinliklerinin arttığını görüyoruz.

Bu çalışmalar ve Balkanlardaki sıkıntılarındaki büyümesi Abdülhamit'in II. Meşrûtiyet'i ilanını zorunlu bir hale getirmiştir. Bu olaylar sonucunda Abdülhamit, II. Meşrûtiyet'i ilan etmek zorunda kaldı. 24 Temmuz 1908'de yayımlanan gazetelerde meşrûtiyetin ilanı halka duyuruldu. Meşrûtiyetle birlikte gazetelerdeki sansür kalktı ve halk bir süre hürriyetin verdiği sarhoşlukla sevinçli günler geçirdi. (Üçok, 1962: 271)

II. Meşrûtiyet'in ilanı ile birlikte Osmanlı devlet yönetiminde bir karmaşıklık peyda oldu. Bunun sebebi olarak İttihat ve Terakki'nin tamamen yönetimi eline almak istemesini ve buna karşılık Sultan'ın otoritesini tekrar kazanma çabası gösterilebilir. Zaten II. Meşrûtiyet'in ilanından sonra Abdülhamit, eski otoritesini sağlayamamış, İttihat ve Terakki daha da güçlenerek sıkı bir muhalefet olarak Sultan'ın karşısına çıkmıştır.

5. 31 Mart Vakası

31 Mart Vakası, Abdülhamit döneminin en muammalı olaylarından biridir. Bu olay üzerinde son dönemlere kadar genel yargı bu olayda Abdülhamit'in parmağının olduğu şeklindedir. İstanbul'daki askerleri ayaklandırıp onları İttihat ve Terakki'nin bastırılması için kullandığı söylenmiştir. Bu konuda tarihçiler itilafa düşmüştür.

31 Mart Vakasına kadar olan süreçte yaşananlar olayın daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. İttihat ve Terakki, II. Meşrûtiyet'i kendisinin ilan ettirdiğini söyleyip, kendisini padişahın karşısında bir güç olarak görmeye başlamıştır. Bunun yanında ise halk meşrûtiyetten istediğini alamamıştır. Bu duruma karşılık olarak İttihat ve Terakki'ye muhalif bir grup ortaya çıkmıştır. Oluşan bu muhalif grup ile İttihat ve Terakki arasındaki gerginlik 31 Mart sürecine gelene kadar büyüyerek devam etmiştir. Bu gerilim gazeteci Hasan Fehmi'nin cinayeti ile daha da çok tırmanmıştır. Bu tırmanın bir sonucu olarak 31 Mart Vakası patlak vermiştir.

Coşkun Üçok, *Siyasal Tarih* adlı kitabında Abdülhamit'in de bir şekilde bu olaya destek verdiğini savunur ve bu durumu şöyle açıklar:

İttihat ve Terakki daha çok meclisteki karşılılar ile savaşmaya dalmış olduğundan, yeni rejime karşı hazırlanmakta olan komplonun pek de farkında olamadı. Gericilik yandaşları, muhafazakârlar çalışmaya ve yeni rejimi devirmek için uygun bir anı beklemeğe başlamışlardı. Askerlerin arasında softaların ve gericilerin sözlerine kananlar, yeni rejimi anlıyanlardan daha büyük bir çoğunluk meydana getirmekteydiler. Sonunda İttihatçılar ile karşılıların arasındaki savaşmanın en görünür bir duruma geldiği 13 Nisan gecesi(31 Mart gecesi) Makedonya'dan bölgeyi İstanbul'u güvenlik altına almak için

İttihat ve Terakki tarafından getirilen dört avcı taburu ayaklandılar ve

Ayasofya meydanında toplandılar. (Üçok, 1962: 275)

Ayaklanmanın başlaması Hasan Fehmi cinayetinden sonra bir grup askerin “şeriat isteriz” diyerek ayaklanması ile ortaya çıkmıştır. İsyan eden bu askerler önlerine çıkan okullu subayları öldürürler. Bu isyan karşısında hiçbir direniş gösterilmemesi isyancıların daha da ileri gitmesine sebep olmuştur. İsyancılar, meclis binasını sararak şeriatın uygulanması isteğini bildirirler. Bazı mebusları öldürürler. Ali Kabuli Bey’i de Yıldız’a götürerek linç ederler.

Bu ayaklanma ertesi gün gazetelerde yer alır ve bütün Osmanlı bundan haberdar olur. İttihat ve Terakki’nin merkezi olan Selanik ise hemen harekete geçmiştir.

Selanik’teki İttihat ve Terakki merkezi hemen İstanbul üzerine bir ordu gönderilmesine karar verir. Edirne’deki askerî makamlar da bu harekete katılmaya karar verdiklerinden yavaş yavaş Çatalca’da oldukça önemli bir kuvvet yığılmaya başlanır ve bu kuvvete “*Hareket Ordusu*” adı verilir.

24 Nisan sabahı komutan Mahmud Şevket Paşa liderliğindeki Hareket Ordusu İstanbul’a girer. Çok fazla direnişle karşılaşmayana Hareket Ordusu kısa sürede İstanbul’un kontrolünü eline geçirir.

Aynı şekilde Fahir Armaoğlu da Abdülhamit’in bu ayaklanmaya destek verdiğini söyler ve bu tespiti şöyle açıklar:

31 Mart Olayı’nda Abdülhamid’in parmağı olup olmadığı tartışması da yapılmıştır. Olayın arkasında Abdülhamid’in olduğunun en kuvvetli işareti olarak, yukarda da değindiğimiz, Derviş Vahdeti’ye bir miktar para yardımıyla bulunmuş olmasıdır.(Armaoğlu, 1997: 610-611)

Tahsin Ünal ise bu ayaklanmayı yapanların isyanın amacından habersiz olmalarını verdiği şu örnek ile ortaya koymaya çalışır: “Köşe başlarında durup mektepli subay ararlarken genç bir askeri doktoru yakalayıp: ‘Mektepli misin, değil misin?..’ diye sordukları, doktorun da ‘Ben alaylıyım. Hiç doktor mektepli olur mu?..’ diye cevap vererek kurtulduğu meşhurdur.”(Ünal, 1978: 175) Aslında bu kısa olay bize askerlerin neden ve niye isyan ettiklerini bilmediklerini gösterir.

Abdülhamit hatıralarında 31 Mart olayı ile hiçbir alakası olmadığını söylemektedir. Hatıralarında, “31 Mart hadisesinde benim kat’iyyen medhalim yoktur. Hatta kendiliğinden gelmiş olan bu fırsattan istifadeye bile tenezzül etmedim. Medhalim olsaydı ve istifade etmek isteseydim, ben bugün Beylerbeyi’nde değil Yıldız Sarayı’nda bulunurdum.”³ der.

Abdülhamit’in kızı Ayşe Osmanoglu da 31 Mart Vakası ile babasının hiçbir ilişkisi olmadığını, Ali Kabuli Bey’i bırakmaları için isyancılara adam gönderdiğini fakat onların padişahı dinlemeyip Ali Kabuli’yi öldürdüklerinden bahseder. Çıkarılan bu isyanında babasının kendisini tahttan indirmek için çıkartıldığı düşündüğünü söylemiştir. Hatıralarında babasının Hareket Ordusunu karşılayışını da şöyle aktarır:

Hareket Ordusu İstanbul’a yaklaşmıştı. Hal’ine kadar günlerini beklemekle geçirdi. Biz de mey’us ve perişan, kapısının önünde dolaşıyorduk. Tevekkülle kaderimize razı olmuştuk. Kendisine sadık paşalar geliyorlar, silahla mukabele etmesini teklif ediyorlardı. Babam cevaben, ‘Bir kişi için bin kişi yanmaz. İki kardeş birbirini vurmaz. Tüfekçilerin silahları toplansın. Kimse bir silah atmasın kimsenin

³ Abdülhamid’in Hatıra Defteri, Selek Yay. , İstanbul 1960, s. 134

burnunun kanamasını istemem. Ne yapacaklarsa yapsınlar.’
diyordu.(Osmanoğlu, 2008: 145)

Erol Güngör 31 Mart Vakasına farklı bir pencereden bakar ve şu şekilde açıklar:

31 Mart (13 Nisan) 1909’da İttihatçılar’ın yakın zamanda Selanik’ten İstanbul’a getirmiş oldukları avcı taburlarına mensup bir kısım asker ve sivil halktan bazıları İstanbul sokaklarına yayılıp, İttihatçılar’ın ileri gelenlerini öldürmek için harekete geçtiler. Bu silahlı ve çılgın kalabalık karşısında kimse bir şey yapamadı. İttihatçılar kaçıp saklandılar, Rumeli’den yardım toplamaya çalıştılar. Padişah yetkilerinin pek çoğunu artık Meclis’e devretmiş olduğu için inisiyatifini kaybetmişti. Buna rağmen sarayın muhafız birliklerini asilerin üstüne göndermek istediye de bunlar kardeş kanı dökmeyiz diye yerlerinden kımıldamadılar. (Güngör, 2006: 447)

Ziya Kayıncı da bu isyanda Abdülhamit’in parmağının olmadığını düşünen gruptandır. Bu durumu şöyle açıklar:

31 Mart olayı, tam anlamıyla aydınlığa çıkmış değildir. Başta Şeyhülislam Cemaleddin Efendi olmak üzere devrin bir kısım ricali, bu olayı, Sultan II. Abdülhamid’i devirmek ve iktidarı ele geçirmek için İttihat ve Terakki’nin hazırladığını kabul etmektedirler. Bu şekilde düşünenlerin dayandıkları en önemli delil ise isyanı çıkaran ‘Avcı Taburlarının’, birkaç hafta önce Selanik’ten İstanbul’a getirilmiş olmalarıdır. Padişahın şahsına çok bağlı olan İstanbul’daki I. Ordu’ya güvenmeyen ve bu ordunun subaylarına nüfuz edemeyen İttihatçılar, merkezi Selanik’te bulunan III. Ordu’ya dayanıyorlardı.

Bunlar, irtica olayını çıkaran taburları ‘nigehban-ı hürriyet’ ve ‘muhafız-ı meşrûtiyet’ (hürriyet ve meşrûtiyetin koruyucuları) gibi demagoji kokan isimlerle İstanbul’a sevk etmişlerdi. (Kayıcı, 2009: 260)

Sonuç olarak başta belirttiğimiz gibi 31 Mart Vakası bugün bile tam anlamıyla çözülebilmiş değildir. Görüşlerini verdiğimiz tarihçilerin de bu noktada mutabık olamadıklarını görmekteyiz. 31 Mart Vakasından sonra olanları Padişah sessizce takip etmiş ve kendisinin tahttan indirilmesini beklemiştir.

6. Abdülhamit’in Tahttan İndirilmesi

“Abdülhamit, saltanatı müddetince daima bir hal hadisesinden korkmuş durmuştu. Bunun için orduyu ihmal etmiş, bunun için donanmayı haliçte çürütmüş, bunun için liberaller ile mücadele etmişti. Nihayet korktuğu başına geldi.”(Ünal, 1978: 186) 27 Nisan 1909 tarihinde İttihatçıların Şeyhülislam’dan aldıkları fetva sonucu, 28 Nisan’da Abdülhamit’e tahttan indirilmesini haber vermeleri ile 33 yıllık saltanat son bulmuştur.

Abdülhamit’e bu kararı tebliğ için gelenler Padişah’ın yanında çalışmış memurlardır. Bunun yanında Ermeni ve Yahudi bir temsilci de bu kararın verildiği sırada Padişahın yanında bulunmaktadır.

Kendisine saltanatının sona erdiğini söylemeye gelen kişileri de Ayşe Osmanoglu babasının şöyle tarif ettiğini dile getirir:

Sonra bize heyet azasını anlatmaya başladı, ‘Baştaki çok iyiliğimi görmüş olan Esad Toptani’dir. İkincisi Arif Hikmet’dir ki bizim Kızlarağası Abdülgani’nin yetiştirdiği ve o yüzden himayeme aldığım, ferikliğe kadar yükselttiğim bir nankördür. Öbür ikisi de Yahudi

Karasu ile Ermeni Aram'dır. Milletim namına otuz üç senelik hizmetimin mükâfatı, memlekete ve millete düşman olduklarına şüphe etmediğim bu adamlar tarafından hal'imın tebliği oldu. Zarar yok. Milletim masumdur. Bunları tertip edenler şahsi düşmanlarımdır. Fakat Allah adildir. Bir gün elbet hakikat tecelli eder. Her neyse, takdir bu imiş' dedi.(Osmanoğlu, 2008: 151)

Padişahı tahttan indirenler kendi yetiştirdiği adamlardır.

Abdülhamit'in tahttan indirilişi sırasında yaşananları kızı Ayşe Osmanoğlu hatıralarında şöyle anlatır:

Saray büyük bir korku ve hakiki bir karanlık içindeydi. Elektriklerle hava gazları sönmüş, sular bile kesilmişti. Gece bekçileri, sadık zannettiğimiz Arnavut kapıcılar hademe ağalar, bahçıvanlar, tablakârlar, hatta haremağaları bile, çoktan çıkıp gitmişlerdi. Koca sarayda kadınlardan başka kimseler kalmamıştı. Sinir buhranları geçiren, korku ve dehşetten bayılan kadınlar görülüyordu. Etrafımız abluka içindeydi. Arada silahlar atılıyor, sarayın bahçesine kurşunlar düşüyordu. Bu sesler bizi iliklerimize kadar titretiyordu. (Osmanoğlu, 2008: 146)

Abdülhamit ilk önce Selanik'teki Alatini Köşkü'nde gözetim altına alınmış daha sonra Selanik'in işgal edilmesi üzerine İstanbul Beylerbeyi Sarayı'na getirilmiştir. 10 Şubat 1918 yılında Beylerbeyi Sarayı'nda vefat etmiştir.

7. Islahatlar

Tarihçilerin belki de mutabık oldukları tek konu Abdülhamit döneminde yapılan ve gelecekte kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin de temellerinin atılmasında büyük rol

oynayan ıslahatlardır. İlber Ortaylı bu durumu “II. Abdülhamit devrinin bütün Türk tarihindeki en önemli vasfı eğitimi yaygınlaştırmak, merkezileştirmek ve Türkleri 20. Yüzyıla hazırlamak olmuştur.”(Ortaylı, 2002: 324) diyerek açıklar.

Abdülhamit, modern eğitim sisteminin temellerini atmıştır. Abdülhamit’in eğitim ile ilgili yaptığı ıslahatların temelinde halkı eğitmenin yanında daha aktif hale getirme amacı da vardır. Abdülhamit’in eğitimle ilgili yaptığı ıslahatlar, halkın sosyal hayatta daha etkin bir rol almasını sağlamak amacı gütmektedir.

“Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile modern eğitime geçiş yapılmıştır. Bu nizamname, ilk, orta ve lise olmak üzere üçlü bir eğitim sistemi öngörmekteydi.” (Karpat, 2002: 307)

Doğu ve Güneydoğu’da aşiret mektepleri açılmış ve böylece bu belgedeki halkın devlete olan bağlılığı sağlanmaya çalışılmıştır.

Kırsal kesimdeki liderlerinin çoğunun Osmanlı Devleti’ne karşı duydukları sadakatin, Abdülhamit’i devletin simgesi olarak gördükleri için büyük ölçüde kişisel olduğuna şüphe yoktur, fakat gerçekte bu sadakat, aynı zamanda devletin devamını ve bütünlüğünü garanti ediyordu.(Karpat, 2002: 307)

Bunun yanında Abdülhamit döneminde okulların sayısı oldukça artmıştır. Bu okullara öğretmen yetiştiren okullar da açıldı. Modern eğitim sistemi, kırsal kesimde bulunan mal sahibi gruplara, çocuklarını eğitime ve böylece yeni ortaya çıkmakta olan elit sınıf arasına girmesini sağlama imkânı tanıdı.

Maliye Mektebi, Yüksek Eğitim, Hukuk, Ticaret, Mülkiye Mektebi, Donanma, Güzel Sanatlar, Tarım ve Madencilik okulları açıldı. Kamu görevlilerini daha iyi

eğitmek üzere açılan bu okullar sultana karşı muhalefet eden grupların ortaya çıkmasına sebep oldu.

Abdülhamit döneminde demiryolu yapımına da büyük önem verilmiştir. Osmanlı toprakları içerisinde büyük bir demiryolu ağı kurulmaya çalışılmıştır. Özellikle bu konuda Almanlarla anlaşmalar yapılmıştır. Hicaz demiryolunun inşaatı yine Abdülhamit döneminde başlamıştır.

Şişli Etfal Hastanesi de Abdülhamit zamanında açılmıştır.

Abdülhamit askeri anlamda “Donanmayı Haliç’e hapsedip çürüttü, orduda manevra yapılması, hakiki mermilerle ateş talimi yapılması tehlikeli sayılırdı”(Akşin, 2002: 168) gibi eleştirilere maruz kalmıştır. Abdülhamit, kaybedilen toprakların ardından askeri alandaki zafiyetlerin de farkına varmıştır ve bu alanda da bazı ıslahatlar yapmaya çalışmıştır. Ancak bu ıslahatlar yetersiz kalmıştır.

Harbiye’de okutulan müfredat, subayların Avrupa tarzında yetiştirilmesini sağlayacak şekilde düzenlendi. Padişahlığının son 15 yılında Sultan, ordunun önemini göz ardı eder göründü ve orduya ayrılan bütçede indirimler gerçekleştirdi; bu da kurmay subaylar arasında ona karşı büyük bir düşmanlığın ortaya çıkmasına neden oldu.(Karpas, 2002: 308)

Orhan Koloğlu, Abdülhamit’in Avrupa’ya karşı olan tutumunun hem şekil hem de ilkesel olarak farklı olduğunu dile getirir ve bunu da örnekler ile açıklar.

Abdülhamit’te, şekil ve ilke halinde Avrupa’yı izleme davranışının pek çok örneğini bulabilir. Avrupa’da görmüş olduğu şekilde Alman İmparatoriçesine kolunu vererek saraya götürüşü; döneminde Arkeoloji Müzesi(1881) ve Güzel Sanatlar Okulu’nun açılışı (1883);

Türk ressamlarının İstanbul'da sergiler açmaları; Avrupa'nın metrik ölçü sistemini kabul ettirme çabaları (1886-1891 ve 1897-1898); fotoğrafçılık ve fonografin yayılması, ilk bisiklet ve otomobilin ithali, esirliğin yasaklanması hakkında irade çıkarılması(1890), futbolun önce yabancılar(1890), sonra Türklerce oynanması, vb... bu arada sayılabilir. (Koloğlu, 1987: 67)

II. Abdülhamit yabancı devletlerin Osmanlı'nın iç işlerine karışmasını engellemek için devletin onlara olan borcunu ödemeyi ve bir anlamda da böylece onları susturmayı amaçlamıştır. Bunun için de devletin bütün gelirlerini tek elde toplayarak dış borçları da buradan ödemeyi amaçlamıştır. Bunun için de Düyun-ı Umumiye'yi kurmuştur. Bu mali yapının içerisinde devletin kendi temsilcilerinin yanında alacaklı devletlerin de temsilcileri yer almaktadır. Böylece Sultan Osmanlı'nın mali işlerini bir düzene koymak istemiş hem de yabancı devletlerin iç işlerine müdahalesini önlemeyi amaçlamıştır. Bunda da belli ölçülerde başarılı olmuştur. 93 Harbinden sonraki süreçte Osmanlı ekonomisi canlanmış, Türk parası değer kazanmıştır. Ayrıca dönemin diğer padişahları ile kıyaslandığında Abdülhamit'in saray harcamaları konusunda da daha itiyatlı davrandığı görülmektedir.

Mâli sistemler üzerine eğitim, Osmanlı Devleti'nde ancak Abdülhamit'in saltanatının ortalarında başlatılmıştır..

Bu dönemde yapılan ıslahatları Kemal Karpat şu cümlelerle özetler: "Osmanlı tarihi içindeki en muazzam modernleşme dönemine şahit olunmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitimsel ve kurumsal temelleri de bu dönemde atılmıştır.(Karpat, 2002: 315)

III. BÖLÜM

ROMANLARDAN HAREKETLE SULTAN ABDÜLHAMİT

1. Sultanın Hayatı Ve Kişiliği

Abdülhamit'in hayatı ve kişiliği onun siyaset anlayışının kavranabilmesinde önemli bir yere sahiptir. Saltanat yıllarında Abdülhamit'in en önemli ve dikkat çeken özelliği duygularını belli etmemesi ve düşündüklerini kimseyle paylaşmamasıdır. Düşünceleri ve duygularını açığa vurmaması bazı tarihçiler tarafından kimseye güvenmemesi ya da vehimli olması olarak tanımlanır. Romanlarda da tarihçilerin eleştirdiği vehimli olma ve korkaklık yönleri sık sık vurgulanır. Roman kahramanları kızgınlıklarını Abdülhamit'e hakaret ederek dile getirirler.

Sultan Döşegi romanında Abdülhamit'in çocukluk yıllarından bahsedilmektedir. Özellikle Abdülhamit'in annesinin ölümü onu derinden etkilemiştir ve annesi ile olan ilişkisine de bu romanda yer verilir.

Küçük Abdülhamit bütün gününü annesinin odasında, onun bitip tükenmeyen iniltilerini dinleyerek, gün günden eridiğini görerek geçiriyordu. Yataktan çıkamayan sevgili annesine dünya haberleri getirip onu eğlendirmek için miydi, bilinmez, daha bacak kadarken, kardeşlerinin oyun arasında söyledikleri sözlerle, kapıları ve harem ağalarının kendi aralarında yaptıkları dedikoduları can kulağı ile dinleyerek gelir hasta kadına yetiştirirdi. (Şeyda; 1969, 23)

Yine aynı romanda babası Abdülmecit'in Abdülhamit'e olan tavrı da yer alır.

Abdülhamit selamlıkta ilk olarak görünüyordu. Tahtın yanında büyük kardeşi Murat'ı görünce, kıskançlıktan sapsarı kesildi. Ama huyu gereği hiç belli etmemeğe çalışıp, her zamanki donukluğu içinde

durdu. Bu zayıf ve çelimsiz çocuğu, Padişah kızgın bakışlarla inceledi. Henüz altı yaşında olmasına rağmen, en küçük ve basit hareketlerinde bile adeta bir büyük adamın maksatları gizliydi, ağır ve uyuşuk göz kapaklarının gölgelendirdiği iri siyah gözleri, bir babanın bile anlayamayacağı bir esrarla doluydu. Şeker ve çerez tepsilerine el uzatmadan gizliden bir bakışını yakalayan Padişah, ondan hemen orada daha çok soğudu. (Şeyda; 1969, 24)

Sultan Döşegi romanında Abdülhamit'in babası öldüğünde hissettiklerine de yer verilmiştir.

Gözleri kupkuru Abdülhamit'in sapsarı kesilmiş yüzünde ise, anlaşılmaz soğuk çizgiler belirmişti. Genç şehzade, çocukluğunun olanca sevgisinde bundan 12 yıl önce yitirdiği annesine vereli beri başka türlü davranmak elinden gelmezdi. Tanrı bilir ya, belki o sırada, babası tarafından çok sevilmiş ağabeyisi Murat'a karşı duyduğu kıskançlık, onun da artık sevgisiz kalışından dolayı bir çeşit sevince, vahşi bir zevke dönmüştü. (Şeyda; 1969, 74)

Abdülhamit'in fiziksel özelliklerinden bahsedilirken özellikle burnu ile ilgili yapılan benzetmeler çok fazla dikkat çekmektedir. *Saray Meydanında Son Gece* romanında Fikret de bileklerini Abdülhamit'in burnuna benzetiyor.

“Abdülhamid’e benzetmekte hiç yanılmamışım o iki tümseği... Onun gibi gitmek bilmeyen, ama huzur da vermeyen birer koca burun onlar...” (Fındıklı, 2000: 87)

Abdülhamid'in Gözdesi romanında da Abdülhamit'in fiziki tasvirleri birçok yerde yapılmıştır.

“Uzun burunlu, siyah sakallı, zayıf ve kambur padişahın kendisine nasıl bakmakta olduğunu da fark etmişti.” (Çulcu, 1962: 27)

Yine *Sinekli Bakkal* romanında Selim Paşa’nın çehresi tasvir edilirken adeta Abdülhamit’in yüzü karşımıza çıkmaktadır.

İçeriye giren üniformalı adamın çok uzun bir boyu vardı. Rabia, iyi görebilmek için başını kaldırdı. Düşük siyah bıyıklarına, sakalına pek az kır düşmüş olan Selim Paşa, karşısında çok genç görünüyordu. Kalın tüylü kaşlarının arasındaki derin çizgi yaştan çok sahibinin şiddetini belirtiyordu. Gözler gök ela, uzun burnunun yukarısı düzgün, fakat aşağı doğru çarpılarak yüzüne bir kartal heybeti veriyordu. Bu yüz bazen çok sert ve dürüst, bazen de yumuşak, dost, hatta ince bile görünüyordu. Bu akşam yumuşak ve dost ifadesine bürünmüştü.

(Adıvar, 1996: 34)

Kılıç Yarası Gibi romanında da yazar Abdülhamit’in fiziki tasvirini yapmaktadır.

Padişah yeniden susup geniş salonun içinde dolaşmaya koyuldu; kısa boylu, dar omuzlu, kambur bir adamdı, vücudu sanki iri burnunun ağırlığına dayanamadığı için öne doğru eğilerek kamburlaşmıştı; yıldızlarla, apoletlerle, sırmalarla, nişanlarla süslü üniforması bile bu vücuda bir heybet katamıyordu. Sesi nazik ve ikna ediciydi; konuşmaya başladığı zaman, yumuşak tonuna rağmen, heybeti artıyordu: Sesinde her sultanın sesinde gizli olan o küstah güven vardı, o sesi duyan hayatının tehlikede olduğunu, bir tek sözcükle mahvolabileceğini hissediyordu. (Altan; 2006, 52)

Sinekli Bakkal romanında padişahın Cuma selamlığı anlatılırken padişahın halkın arasına çıkmaktan korktuğuna ve bu konuda çok vehimli olduğuna değinilmektedir. Tarih kitaplarında da Abdülhamit'in kişiliği ile ilgili bu tespit çokça yapılmaktadır.

Fakat seyirciler bu gösterişin perde arkasını, zavallı Selim Paşa'yı terleten, titreten tarafını görmezler. Onun bu gösteride rolü büyük ve karışıktır. Evvela İkinci Abdülhamit'in sadık kullarının, efendilerinin gövdesine, kafasına bir kurşun yahut bomba atmalarına mani olmak; sonra bu gösterişli törenin olaysız geçmesini sağlamak; sonra her selamlık resminden bir kâbus gibi korkan padişaha, alayın emniyet ve selamet içinde geçeceğini temin etmek; daha sonra tahsisatlarını hak etmek isteyen hafiye alayının veyahut müstebit bir hükümdarın kuruntusunu gıcıklayarak para kazanmak isteyen curnalcıların her hafta düzdükleri yalanları okumak... (Adıvar, 1996: 42)

Sultan Döşegi romanında padişahın halktan korkması ise saray içerisindeki harem ağalarının Abdülhamit'e yaptığı telkinlere bağlanır. Bu telkinlerden olumsuz etkilenen Padişah halkı kendi otoritesine karşı bir tehdit olarak görmeye başlamıştır.

Kılıç Yarası Gibi romanında Padişah, Fuat Paşa hakkında gelen jurnallerden ve halkın paşaya karşı olan sevgisinden rahatsız olmuştur ve artık eskisi gibi bir şey yapmadan oturamayacağını düşünmektedir. Kendisinin vesveseli olmasının sebebini de bu olayla birlikte açıklamaya çalışır. En güvendiği insanların bile ihanet etmesinin kendisini bu hale getirdiğinden bahsetmektedir.

Görüyor musun İzzet, kendimize en yakın bildiğimiz paşalar bile ne komplolar kuruyorlar, Padişahlarına hainlik ediyorlar, bir de bana

vesveseli diyorlar. İşte her şey ortada, vesveseli olmayayım da ne yapayım, en yakınlarımız bile hainlik ediyor, başıboş mu bırakayım onları, ceddimizden bize miras olan bu taht sahipsiz mi kalsın, memleket maceracıların eline mi düşsün? (Altan; 2006, 110-111)

Yine aynı romanda Ahmet Altan, Padişahın vesveseli tabiatı ile ilgilide tespitlerde bulunmuştur.

Garip bir yapısı vardı zaten; birçok vesveseli insan gibi o da, ortada ciddi bir sorun yokken her şeyden şüphelenir, her taşın altında bir bela arar, her yerde düşmanlar, dertler görür ama ciddi bir sorunla karşılaşınca birden soğukkanlı, dirayetli hattâ cesur bir adam olurdu. Korkulacak bir şey olmadığı zaman korkan, korkulacak olaylar karşısında ise cesur davranan, tuhaf bir tabiata sahipti. Reşit Paşa daha sonra Osman’a, ‘Eğer korkulacak zamanlarda gösterdiği cesareti ve basireti, korkmaması gerektiği zamanlarda da gösterebilseydi belki de bütün tarihimiz başka türlü olacaktı’ demişti. (Altan; 2006, 114-115)

Abdülhamit’in vesveseli olması *Sultan Döşegi* romanında babasından ona geçen bir huy olarak gösterilmiştir.

“Beşikteki oğlunu incelerken, o gün, sanki bütün korkusu ve vesvesesini onun küçücük beynine boca etmişti.” (Şeyda; 1969, 23)

Abdülhamit ve Afrodite romanında yazar, padişahı saraydakilerin de endişeli görmek istediklerini tespitinde bulunur.

“Sait Paşa’nın bu gibi, Hünkârı memnun eden teminat ve tesellileri sarayda hiç kimsenin hoşuna gitmiyordu. Padişahın siyâsî endişeler ve üzüntüler içinde evham ve

hayalâta dalması, saray müntesiplerinin daima arzu ettikleri bir şeydi.” (Sertelli, 1929:

7)

Sultan Döşegi romanında Abdülhamit’in vehimli oluşu da sıkça yer almaktadır.

Bu konuda Sait Paşa Henry Layard’a bir şeyler söylemektedir.

Zatı şahanenin akli melekesi, bazı vehimlerin tesiri altında bulunmaktadır. En küçük bir gürültü, mesela bahçedeki ağaçların hışırdaması veya sert bir şekilde kapatılan kapının gürültüsü, onun, elini daima, samur kürkünün cebinde bulundurduğu altın fildişi kabızlı tabancasına uzatması için yeter bir sebeptir. (Şeyda; 1969, 213)

Üç İstanbul romanında Adnan Bey, Abdülhamit’in korkularıyla dalga geçer ve Padişah’ın her şeyden korktuğunu iddia etmektedir.

Vallahi Avrupa Efendimiz’den korkar mı bilmem; fakat efendimiz eskiden Moskof çarından korkuyordu, sonra elçisinden korkmaya başladı, şimdi tercümanından korkuyor. Zaten neden korkmuyor ki? Sahilden korkuyor; kalem sesinden ayak sesine kadar her gürültüden korkuyor; gazeteden, reçeteden korkuyor; öperken çocuğundan, çocuk yaparken karısından korkuyor... Korkacak kimse bulamazsa aynada kendisinde korkuyor. Abdülhamit sağ kaldıkça Osmanlı İmparatorluğu masrafsız batacaktır, Avrupa para ve asker harcamayacaktır; onun için bizi taksim etmiyorlar! (Kuntay; 2008, 89)

Sultan Döşegi romanında Abdülhamit güvenliği sağlamak için Dolmabahçe Sarayı’ndan Yıldız Sarayı’na taşınır. Dolmabahçe Sarayı’nı denize yakın olması

sebebiyle güvensiz bulur. Yıldız Sarayı sakın ve her yerden uzaktır. Denizden ve karadan gelebilecek tehlikeler çabuk fark edilecek ve ona göre tedbirler alınabilecektir.

Abdülhamit'in en çok korktuğu şey hayatına kastedilmesidir. *Sultan Döşegi* romanında bu duruma vurgu yapılarak jurnalcilerin de yazdıkları jurnallerde bunu çok fazla kullandıkları anlatılır.

İsyan Günlerinde Aşk romanında Padişah ölüm korkusundan dolayı sarayın içine bile duvarlar ördürmüştür.

Penceresiz daracık bir koridora girdi. Padişah'ın her an bir suikasta uğramak korkusuyla sürekli olarak bazı kapıların yerine duvarlar ördürüp bazı duvarlara kapılar açtığını, koridorları ancak bir kişinin geçebileceği kadar dar yaptırdığını babasından duymuştu; bu koridordan, Padişah'ın saraydan ayrılmadan önce son kez uyuduğu odaya ulaştı. (Altan; 2001; 361)

Abdülhamit'in en çok eleştirildiği konuların başında donanmayı Hâliç'te çürütmesi gelir. *Abdülhamid'in Gözdesi* romanında bu duruma farklı bir açıdan bakılmıştır. Abdülhamit'in donanmayı çürütmesinin sebebi olarak amcasının azledilmesinde kullanılması ve yine kendisini azletmek için de kullanılacağı korkusu gösterilir.

Abdülhamit'in karanlık korkusuna *İsyan Günlerinde Aşk* romanında değinilmiştir. Bu korkusundan dolayı Yıldız Sarayı'nı ışıklandırdığı ve her akşam bütün ışıkları yaktırdığı anlatılır.

Abdülhamit'in bazı alışkanlıkları da romanlarda yer almaktadır. *Abdülhamid'in Gözdesi* romanında Sultanın uyumadan önce kitap okutması alışkanlığı yer almaktadır. Nedim Ağa Abdülhamit'in yeni tercüme ettirdiği bir romanı ona okumaktadır.

Sultan Abdülhamit, o akşam erkenden yeni tercüme ettirdiği bir romanı okutmak için kendisini çağırtmıştı.

Padişahın bu huyunu herkes biliyordu. Saray kâtiplerinden bir kısmının vazifesi yeni çıkmış bulunan romanları Türkçeye tercüme etmek ve bunu Padişaha sunmak idi. Padişah da bilhassa yattığı zaman uyuyuncaya kadar bunları masalcılarından birine okutuyor ve dinliyordu. (Çulcu, 1962: 29)

Kılıç Yarası Gibi romanında Padişahın yatmadan önce roman okutma alışkanlığına değinilmiştir.

“...bir gece bir İngiliz muharririnden tercüme ettikleri bir cinai roman okuyorlardı, biliyorsun her akşam ben uyumadan bu cinai romanlardan okuturum.” (Altan; 2006, 155)

Abdülhamit’in saza ve müziğe olan merakı *Abdülhamid’in Gözdesi* romanında yer almaktadır.

Abdülhamit saza çok meraklı idi. Bu yüzden sarayda bir çok kadın saz hocaları vardı. Bütün cariyelere saz ve şarkı dersi verilirdi. Bunlar toplanınca mükemmel bir saz takımı meydana gelirdi.

Padişah da zaman zaman haremde bunlara konser veririr ve tekmil harem halkı ile birlikte verilen konseri dinlerdi. (Çulcu, 1962: 35)

İsyân Günlerinde Aşk romanında da Padişahın müzik merakına değinilmiştir. Padişah azledildikten sonra terk edilmiş saraya gelen Hikmet Bey, sarayın her odasında bir ya da birkaç piyano ile karşılaşır. Yağmaya gelen askerlerin sarayda en çok

karşılaştıkları şey piyano ve öldürülmek korkusu ile sarayın muhtelif yerlerine bizzat Padişahın sakladığı tabancalardır.

Kılıç Yarası Gibi romanında Padişahının tiyatroya olan ilgisi ve sarayda gösterilen tiyatro oyunları da yer alır.

Yine aynı romanda Padişahın fotoğrafa olan merakı da anlatılmaktadır.

Padişah o günlerde fotoğraf denilen bu yeni icada takmıştı aklını, her şeyin fotoğrafını çekirmek, neredeyse sarayının dışında kalan bütün hayatı, bu fotoğraf denilen sihrin siyah beyaz şekillerinde görmek istiyordu; insanlarla yüz yüze gelmekten, onlarla konuşmaktan sıkılıyor, hem de bütün insanlardan biraz ürküyordu ama fotoğraf, bütün o insanları onu sıkmayacak ya da korkutmayacak bir biçimde, kâğıtlar hâlinde önüne getiriyordu ve insanları kâğıttan şekillere dönüştürmek Padişah'ın müthiş hoşuna gidiyordu. Üstünde insan suretleri olan o kâğıtlara bakıyor, o insanlarla ilgili fikirler serdediyor, görünüşlerine, bakışlarına göre kimine kızıyor, kimini seviyor, sonra sıkılıp onları atarak yeni fotoğraflar, yeni yüzler, yeni şekiller, yeni kâğıtlar istiyordu. (Altan; 2006, 158)

Sultan Döşeği romanında Abdülhamit'in değişmeyen alışkanlıklarından biri de gazeteye olan düşkünlüğüdür.

Yaz ve kış, hiç değiştirmeden, sabahın dördüyle beşinde kalkıp altısında mutlaka çalışma odasına geçmiş bulunur, yabancı gazetelerden, çevrilen haber ve makaleler arasında hoşuna gitmeyeni varsa dehşetli sinirlenerek, çevireni sudan çıkmış sıpaya döndürürdü

ve adamcağız, hiçbir zaman, ‘Padişahım, bunu ben kendim yazmadım ki...’ diyemezdi. (Şeyda;1969, 215)

Sultan Abdülhamit’in çok iyi bir marangoz olduğu bilinmektedir. *Sultan Döşegi* romanında Padişahın marangozluktaki yeteneğinin ortaya çıkmasında annesi Perestu Kadın’ın etkisi anlatılır. Perestu Kadın, Abdülhamit’in şehzadelik yıllarında, oğlunu, sarayın entrika dolu hayatından uzak tutmak için onu marangoz atölyesine yönlendirmiştir.

Kılıç Yarası Gibi romanında, Padişahın paraya ve borsaya olan düşkünlüğünü Doktor Reşit Paşa, Osman’a anlatmaktadır.

Ama her şeye rağmen gene de o zamanki yöneticiler arasında en zeki olanı Padişah’ın kendisiydi; biraz sarraf ruhu vardı onda, çok iyi bir Yahudi banker olabilirdi mesela, bayılırdı hisse senetleriyle oynamaya, dedikoduyu sevdiği gibi severdi parayı, memleketi de severdi doğrusunu istersen. Atalarından kendisine kalan bir çiftliği seven köy ağasının sevgisi gibiydi sevgisi ama belki de bu yüzden iktidarında toprak kaybetmedi, çiftliğinin bir karışını bile kaybetmek istemezdi çünkü, her ağa gibi de bütün yanaşmalardan şüphelenirdi. (Altan; 2006, 56)

İsyân Günlerinde Aşk romanında padişahın çok iyi bir nişancı olduğundan bahsedilir ve padişahın silahını yanından hiçbir zaman ayırmadığına ve onu en iyi dostu olarak kabul ettiğine değinilmektedir. Padişahın silaha düşkünlüğünün sebebi öldürülme korkusundan ileri gelir.

Şu gördüğün tabanca var ya Doktor, işte hayatta bir insanın emniyet edebileceği tek şey budur, hiç ihanet etmez. Gün gelir koynuna aldığın

hareminden, bakıp büyüttüğün kardeşinden bile ihanet görebilirsin ama bir silah asla ihanet etmez. Veleve ki padişah bile olsan, bazen öyle bir zaman gelir ki, hayatını bir tabancayla kurtarırsın, bir tabanca hem padişahı hem imparatorluğu kurtarır... Ceddinizden kaçınabekâr nankörler tarafından odalarında öldürüldüler, bir silah taşıma ferasetini gösterebilirlerdi belki de tarihi değiştireceklerdi, lakin onlar bunu yapmadılar, beklediler ki başkaları kendilerini korusun... Kendini başkasına bırakmayacaksın Doktor, bak bu odada hiç kimse benim canımı alamayacak, neden dersin, ben hep iki tabanca taşıyorum ceplerimde, beni öldürmeye gelecekleri ben öldürürüm, beş dakika vakit kazanırsan bazen bütün kaderi değiştirirsin. (Altan; 2001; 95)

Sadettin Çulcu'nun romanında Padişahın kadınların fikirlerine de danıştığı görülmektedir. Abdülhamit bazı konularda üçüncü kadın efendiyi ziyaret ederek onun da fikirlerini alarak dertleşir.

Sultan Abdülhamit, daha çok kederli ve düşünceli olduğu zamanlar, teselliye muhtaç bulunduğu akşamlar üçüncü kadını ziyaretine gelmek itiyadında idi. Padişahın üçüncü kadın efendisi, çok şefkatli ve çok akıllı bir kadın idi. Padişahı hem teselli etmeyi biliyor, hem de ona makul fikirler vermekte büyük bir ustalık gösteriyordu. Abdülhamit, onunla saatlerce konuşmaktan bıkmıyordu. Bu da kadın efendiye büyük gurur veriyordu. (Çulcu, 1962: 26)

Yine *Abdülhamid'in Gözdesi* romanında anlatılan Abdülhamit'in kadınların fikirlerine değer vermesi hususunu destekleyen bir başka unsura da *Sultan Döşegi* romanında rastlanır. Abdülhamit etrafında zeki kadınların bulunmasından

hoşlanmaktadır. Padişah etrafındaki kadınlarla konuşarak iç sıkıntılarından kurtulmak ister.

Sultan Döşegi romanında Perestu Kadın ile Abdülmecit'in bir konuşmalarında Abdülhamit ile babası arasındaki ilişki konuşulmaktadır. Abdülmecit'in, Abdülhamit'e karşı soğuk bir tavrı vardır ve onun geleceğinden endişelendiğini söylemektedir. Perestu Kadın ise Abdülhamit'in yalnızlığına vurgu yapar. Bu durum Abdülhamit'in çocukluk yıllarından itibaren yalnız kalmayı tercih ettiğini göstermektedir.

Efendim, ağabeyleri kendi yaşlarında veya daha yukarı yaşlarda kızlara bakmakta, onlarla oynamakta iken, bu şehzademiz kızları görünce hemen bir yere kaçar. Gözlerini kaldırıp yüzlerine bakmaz. Yalnız kızlarla değil, kimseyle oynamak istemez. Kendilerini bahçeye çıkardığımız zaman, bizden bile uzaklaşmakta, yalnızlığı aramaktadır. Halbuki şimdiden, güzel cariyelere sokulmaları, dizlerine uzanmaları, onlardan masallar dinlemeleri, zihinlerini ve duygularını açmağa yaracaktır. (Şeyda; 1969, 32)

İsyan Günlerinde Aşk romanında Yıldız Sarayı'nın bahçesinde bulunan kır kahvesi anlatılır. Sarayın bütün bölümlerinden farklı olarak dışarıdaki hayatın bir simgesidir bu kahve. Padişah bu kahveye arada sırada uğrayarak adeta yalnızlığını dindirmek ister. Yine bu kır kahvesinde kahveci diğer saray eşrafından farklı olarak padişaha sıradan insan gibi davranan tek kişidir.

Sarayından dışarı çıkmayan, sıradan insanlar gibi yaşayamayan Padişah, dışarıyı sarayın içine taşımak istemiş, bahçenin bir köşesine de bu kır kahvesini yaptırmıştı. Koca sarayda, hatta bütün imparatorlukta Padişah'a sıradan bir insanmış, kul kısmıymış gibi

davranma hakkı tanınan, dahası bunun için emir alan tek insan da bu kahveciydi; vazifesi, kahve yapmak değil, Padişah'a bir kır kahvesine gelmiş sade bir insanmış duygusunu tattırmaktı ve Padişah kendi kurduğu oyundan, aynı bir çocuk gibi, bunun kendi kurduğu oyun olduğunu bile bile zevk alıyordu. Daha sonraları Reşit Paşa, Osman'a, 'Öyle çocuksu yanları vardı ki, imkân yok bu adamın bir imparatorluğu tam bir otoriteyle idare eden insan olduğuna inanamazdın' demişti. (Altan; 2001; 143)

Sultan Döşeği romanında da *İsyân Günlerinde Aşk* romanında yer alan kır kahvesine değinilir. Ancak bu romanda Yıldız Sarayı içerisine serpiştirilmiş birkaç tane kahveden bahsedilir.

Boğaz sahillerindeki kahvelerde oturduğu zaman kimsenin tanıyıp rahatsız etmediği, kendi hâlinde bir şehzade vardı ki, o şimdi Padişah olmuştu. Bazen, yapayalnız, Yıldız Parkının ağaçlı yollarında dolaşıyor ve kendi kendine misafircilik oynayan çocuklar gibi, parkın çeşitli yerlerine serpiştirilmiş kahvehanelere oturup kahve içiyordu. Gerçi içtiği kahveyi pişirip getiren, sarayın Kahvecibaşısından başkası değildi, ama o sanki müşteriymiş gibi davranırdı. Gözleri dalgın, içindekini höpürdeterek bitirdiği boş fincanı masaya bırakır, cebinden bozukluk para çıkarıp borcunu öderdi. (Şeyda; 1969, 216)

Sultan Döşeği romanında Abdülhamit'in İngiltere elçisi Henry Layard'ı kabulü sırasında onu Yıldız Sarayı'nda bahçede gezdirmektedir ve bu gezi sırasında sarayın bahçesindeki hayvanlar dikkatini çeker. *İsyân Günlerinde Aşk* romanında da sarayın bahçesinde bulunan ve dünyanın her yerinden getirilene çeşitli hayvanlar yer almaktadır.

Padişah bu hayvanların bulunduğu bölümde vakit geçirmekten büyük zevk alır ve bütün hayvanların özelliklerini çok iyi bilmektedir.

İsyan Günlerinde Aşk romanında Padişah'ın hayatında ölüm kararını verdiği üç kişiye değinilmektedir. Ölümden çok korkan ve vehimli bir padişah olan Abdülhamit bir bahçe gezisi sırasında aniden önüne çıkıp bir maruzatını belirtmek isteyen bahçıvanı kendi silahı ile vurmuştur. İkinci öldürttüğü kişi ise bir haremağasıdır. Sarayda çıkan bir tartışmadan sonra bir başka haremağasını vurup, padişahın huzuruna çıkan bu kişi tabancasını huzurda çıkarınca padişah bu durumu affetmeyip onu astırmıştır. Diğer bir kişi ise Taif'e sürdürüp boğdurduğu Mithat Paşa'dır.

Sultan Döşegi romanında Padişahın saltanatı zamanında çok az kişiyi öldürtmesine değinilir ve kimseyi öldürmek istememesi anlatılır.

Geceleri gözlerine uyku girmemesine, yanakları sinirden kızarmasına ve titremesine, kuşkulu hallerinin büsbütün çoğalmasına, tahttan al aşağı edilmekten ve öldürülmekten ödünün kopmasına karşın, kimseyi astırmadı. Bir buçuk ay sonra patlak veren ikinci olayda, Gizli Farmason Cemiyeti Üstatlarından Kleanti Skalyeri Komitesi meydana çıkarıldığı zaman da bu böyle oldu: 33 yıllık saltanatında adam boğdurtmasına boğdurtan Abdülhamit, kendi iradesiyle, sarayındaki bir harem ağasından başka kimseyi astırmadı. (Şeyda; 1969, 237)

Sultan Döşegi romanında Abdülaziz ve Murat saray içerisinde lüks bir hayat sürmekte iken şehzadelik zamanında Abdülhamit saraydan uzak ve gösterişsiz bir hayat yaşamaktadır. Bu durum tarih kitaplarında da böyle yer almaktadır.

Şehzade Abdülhamit ise, modaya uyup kendine yeni tuvaletler alan Pertevnihal Sultanın hâlini bile hoş karşılamıyordu. Onda,

küçüklüğünden beri yer alan hesap kitap fikri ve tutum, bunları hoşgörölükle kaldırmamaktaydı. Hocası Kemal Bey de, bir gün padişah hazinesinden seller gibi akıp giden para konusunda, ona biraz açıklamada bulunmak cesaretini göstermişti. (Şeyda; 1969, 36)

Aynı romanda Abdülhamit'in şehzadelik zamanındaki gösterişsiz hayatını padişahlığında da devam ettirdiği görülür. Abdülhamit'in gösterişsiz hayatının en önemli göstergesi Dolmabahçe sarayına geldiğinde yaşanır.

Gürültüsüz patırtısız, hemen de gizlice, bir gece önce bahtsız Murat, amcası Abdülaziz'in aşağılanmış acısı içinde hayatına kıydığı uğursuz Çırağan sarayına göçürölmüştü. Onunla birlikte güzel cariyeler ve kadınlar ve henüz beşikteki çocuklardan ibaret haremi de, karanlık bir âlemde yaşamak üzere, Dolmabahçe'den ayrılmışlardı. Abdülhamit'in çok az sayılı haremine gelince, mutfaklarında günde üç yüz kuzu pişirilen ve son yıllarında babası Abdölmecit'in dokuz yüzü bulan kadın ve cariyelerini barındırmak için yaptırılmış olan sarayda adeta kaybolmuştu. (Şeyda; 1969, 145)

Abdülhamit'in kişiliğinden bahsedilirken kimseye güvenmemesi vurgulanır. *Sinekli Bakkal* romanında ise Padişahın güvendiği insan tipi olarak karşımız ikinci mabeyinci çıkar. Romanda ikinci mabeyinci padişaha sadık ve makam mevki noktasında hiçbir ihtirası olmayan kişidir. Saray içerisinde yapılanları sorgulamaz. Bu durumu romancı onun bu duruma karşı bütün duyu organlarını kapatması olarak görür.

Bu çeşit bir adamın ikinci mabeyinci olması, hem de padişahın sevgi ve güvenini kazanmış olması, göröndüğü kadar açıklanması zor bir mesele değildi. O, sosyal düzeni, tıpkı tabiatın düzeni gibi değişmez

ve mutlak telakki ederdi. Padişah, ona göre, içtimai ve siyasi düzenin bir temsilcisiydi. Padişah, terbiyeli bir adamdı. Sesini yükseltmez, kimseye sert davranmaz, hatta en muzlim cinayetleri bile gülümseyerek ve terbiyeli bir havada hazırladı. Terbiye eksikliğini günahların en affedilmezi sayan ikinci mabeyinci, efendisin bu çirkin, feci tarafı görmemezliğe gelirdi. İktidar sahiplerinin çekişme entrikaları, ölçüsüz hırsızlıkları, memleketi soyup soğana çeviren, apaçık alınan ve satılan imtiyaz rezaletleri, rüşvetler, pazarlıklar... Bunların hepsine o mevsimlerin belirli fırtınaları gibi bakardı. Nasıl o şimşek çakıp, gök gürlediği zaman perdeleri indirir, ince parmaklarını kulaklarına tıkarsa, bu manevi kasırgalar ve uğursuzluklar etrafında eserken, dimağına inen kalın bir perde, dimağının kulaklarını tıkayan iki parmağı vardı. (Adıvar, 1996: 119)

İsyan Günlerinde Aşk romanında dikkat çekici bir nokta Padişah'ın Doktor Reşit Paşa ile bütün sırlarını paylaşmasına rağmen, Doktor Reşit Paşa'nın bir türlü padişaha güvenememesidir. Reşit Paşa aralarındaki sıcak ilişkiye rağmen çıkan ayaklanmada Padişah'ın da bir parmağını olduğunu düşünmektedir. Bunu da padişahın düşündüklerini hiç kimseye anlatmamasına bağlamıştır. Romanda bir anlamda vurgulanmak istenen ya da eleştirilen nokta Padişahın yaptığı iyi şeyler de olmasına rağmen, düşündüklerini ve yaptıklarını kimseyle paylaşmaması onun bir anlamda anlaşılmasına ya da güvenilememesine sebep olmuştur.

Kılıç Yarası Gibi romanında Padişah, Doktor Reşit Paşa ile dertleşmektedir ve bu sohbet sırasında sarayın içerisinde ve dış politikada olup bitenleri çok iyi bildiğini ve bu hayatta kimseye güvenmediğini söyler ve sözlerini şöyle bitirir: "Sen beni dinle

doktor, Padişah dediğin yalnız doğar, yalnız yaşar, yalnız ölür; kuldan uzak, Allah'a yakınsın.” (Altan; 2006, 51)

Üç İstanbul romanında Frenk gömleği hikâyesinden yola çıkılarak Abdülhamit'in dini bütün bir padişah olduğu vurgulanır.

Abdülhamit'in çamaşırlarını satın alan bu mabeyinci bir gün 'Frenk gömleği de alayım mı?' diye sormuş; Abdülhamit kızmış; 'Hâlife Frenk gömleği giymez; hâlife kolalı gömlek satın alınır' demiş.

Mabeyinci bu vakayı Abdülhamit'in ne kadar dini bütün olduğunu göstermek için anlatırken biliyordu ki dalkavukluğun en muvaffakiyetlisi insanın gıyabında yapılanıdır. (Kuntay; 2008, 51)

Abdülhamit'in kızının yanarak ölmesi olayı *Üç İstanbul* romanında yer almaktadır.

Hidayet Bey'i çocukken amcası, şehzade Abdülhamit Efendi'nin Kağıthane'deki köşküne götürürdü. Şevketmeap efendimizin o zaman bir küçük kızı vardı. Bunu büyüyünce Hidayet Beyefendi'ye vermek istiyordu. Fakat bir gün bu kız piyano çalarken annesi bir kibrit çakar, kızın bürümcük elbisesi tutuşur, kız yanarak ölür. Bu izdivaç da kalır. (Kuntay; 2008, 69-70)

Abdülhamit'in karşısındakinin düşüncelerini sezmesi tarih kitaplarında da Abdülhamit'in kişisel özelliği olarak vurgulanmaktadır. Hammer'de kitabında Sultan'ın bu özelliğinden bahseder. *Sultan Hamid Düşerken* romanında da bu Abdülhamit'in bu özelliği anlatılmıştır.

Sultan Hamid aynı el pençe vaziyeti muhafaza ederek biraz şaşkın sükût eden sadrazamın bütün düşündüklerini keşfetmişti. Hatta onun hatırına gelmeyen, hiç değilse henüz gelmeyen bir şeyi de düşündü, hesap etti. Karşısında derin bir tâzim göstererek oturan bu Tevfik Paşa yıllarca evvel, Ferit Paşa'nın sadaretinden önce, daha Hâlil Rıfat Paşa'nın sadrazamlığı esnasında bir an kendisine umdurulmuş bulunan bu sadarete nihayet erişmişken fevkalade bahtiyardı. Bu makamda kendisi tarafından uzun müddet tutulmayacağını fakat kendisi tahttan çekilmek zorunda bırakılırsa mevkiini bilâkis muhafaza edebileceğini düşünerek bir saltanat tebeddülüne felaket nazarıyla bakmaması pek kabil değil miydi? (Örik, 2009: 226)

Sultan Döşegi romanında Abdülhamit şehzadeliği zamanında devlet politikası hakkında Mr. Thomson'a bazı şeyler söylemiştir. Bir anlamda uygulayacağı ekonomi politikasının ipuçlarını vermiştir. Bu görüşüyle paralel olarak Padişahlık zamanında Duyum-u Umumiye'yi açmasını gösterebiliriz.

Kendi keselerini ve çıkarlarını değil, bu milletin iyiliğini ve yükselmesini isteyenleri iş başına getirmek gerekir. İlk görevim, devletin bozuk maliyesini düzeltmektir. Türkiye'den alacaklı olanların haklarını korumak, bunları ödemek için de ciddi surette tutumlu davranmak şarttır. Ben, eğer kısmetse, bu alanda iyi bir örnek olacağım. (Şeyda; 1969, 203)

Hikmet Bey, Nazır İzzet Paşa'nın yanına Fransız sefirinin konağında düzenlenen toplantıda ne konuşulduğunu padişahın bilmek istediğini söylemek için gelmiştir. İzzet

Paşa bunu padişahın zaten bildiğini söylemiş ve Padişah'ın yanında çalışanları küçük düşürmekten zevk aldığını ve böylece bir otorite temin ettiğini söylemektedir.

Hikmet Bey, Padişah Hazretleri, naçizane kanaatim bütün nazırlarından daha zekidir, her zeki insan gibi zekâsının haracını ister; bir de kanaatim, Padişah Hazretleri cennetmekân ataları gibi imparatorluğu tek başına yönetmek ister, daha doğrusu padişahın ülkeyi tek başına yönetmesi gerektiğini düşünür. Amcalarının bir darbeyle devrilip Meşrûtiyetin kurulmuş olmasını da hazmedemez; bugün gerçi o günkü şartlar çok değişti ama bence gene bütün devlet memurlarından gizli gizli öç almaktan hoşlanır Padişah Efendimiz, hepsini müstakbel bir darbeci gibi görür, onun için hepsini baskı altında tutar; bazen bir nişanla, bazen bir bağışla bazen de böyle hakaretle ezer onları. (Altan,2006: 108)

Abdülhamit ve Afrodite romanında Padişah'ın saray içerisindeki entrikalarından memnun olduğunu Cevdet Bey, kızı Melahat'a anlatır.

Efendimiz sarayda hiç kimsenin sıkı fikri görüştüğüne, yekdiğerile samimî olduğuna memnun olmaz. Bu sebeple 'maiyeti şahane' de müstahdem kadın erkek herkesin yekdiğerine karşı hıncı ve husumeti vardır. Herkes birbirinin izini takip etmekle muvazzaf gibidir. Bu haleti ruhiye, saraydaki dâhilî intizamı ve asayişini temin eden yegânamildir! (Sertelli, 1929: 7)

Romanlarda Padişah'ın kişiliği ile ilgili en çok üzerinde durulan husus "vehimli" olmasıdır. Padişah'ın bu durumu bu dönemi anlatan romanların tamamında işlenmiştir. *Üç İstanbul* romanında bu durum çok fazla eleştirilmiştir ve roman kahramanları

padişahın bu durumu ile alay etmektedir. Abdülhamit'in korkuları romanlarda eleştirilmiştir.

İsyan Günlerinde Aşk ve Sultan Döşeği romanlarında sarayın içerisinde yer alan kır kahvesi de dikkat çekicidir. İki romancı da Padişah'ın yalnızlığının boyutunu ve bu durumdan kurtulmak için yaptırdığı bu ilginç kahveye vurgu yaparlar.

Sultan'ın fiziksel tasviri de romanlarda sıkça karşılaşılan bir husustur. Özellikle burnu ile ilgili tasvirler ve bu durumun romancılar tarafından çok fazla işlenmesi dikkat çekicidir.

Romanlarda Padişah'ın müziğe olan merakı, kitap ve gazete okuma alışkanlıkları ve çok yetenekli olduğu marangozluk yeteneği de işlenmektedir.

Roman kahramanlarının Padişah'a olan nefretlerini ifade etmek için kişiliğine hakaret ettiğini ve özellikle de "Kızıl Sultan" lafını kullandıklarını görürüz.

2. İç Politika

II. Abdülhamit döneminde her alanda karmaşık bir ortam kendini göstermektedir. Ekonomik anlamda toplum gittikçe kötüye gitmektedir. Siyasi olaylar ise oldukça karışık olmasının yanında bugün bile tarihçiler arasında tam anlamıyla çözülememiştir. Abdülhamit'e muhâlif olan grupların yaptıkları ve Abdülhamit'in bunlara karşı aldığı tavır hâlâ tartışılmaktadır. Halkın bu dönemdeki tutumu dikkat çeken noktalardan biridir. Bir kısım halk padişaha bağlılığını devam ettirirken, bir başka kısım ise padişahın yönetiminden oldukça rahatsızdır ve padişahı eleştirir. Tabii bu muhalefetin oluşmasında Jön Türklerin çok büyük etkisi vardır.

Romanlar bu dönemin sosyal yapısına çok geniş biçimde yer vermiştir. Bu noktada belki de tarih kitaplarından çok daha kapsamlı bir şekilde bize sosyal hayat ile ilgili bilgiler verir. Romanın yararlandığı kaynaklar yazılı belgeler olmayabilir. Fakat

Sultan Abdülhamit dönemini anlatan romanlara göz attığımızda dönemi çok iyi şekilde anlattığı sonucunu çıkarabiliriz. Romancı, zaman zaman kendi görüşlerine yer verdiği gibi, gerçeğe ilgisi olmayan durumlara da yer verebilir. Burada bizim unutmamız gereken romanın kurmaca bir yapısının olduğudur. Özellikle bazı romanlarda Sultan'ın kişiliği ile ilgili konularda çelişkiler yaşanması gayet normaldir. Çünkü bu durum ile ilgili tarih kitaplarında da tam anlamıyla bir mutabakat yoktur.

II. Abdülhamit döneminde ekonomi oldukça kötüye gitmektedir. Bunun yanında bu dönemdeki memurların yaptığı yolsuzluklar önemli bir sorun olarak karşımıza çıkar. Özellikle bu dönemde insanlar devletin belli kademelerinde görev alarak iyi bir servet edinebilme çabası içerisinde oldukları için rüşvet ve yolsuzluk olayları gün geçtikçe büyümüş ve bu durum kötü olan ekonomik yapının çökmesine sebep olmuştur. Bu durum romanlarda da yer almaktadır.

Meşrûtiyet yıllarında bazı devlet yöneticilerinin rüşvet ya da yolsuzluklara karıştığı bilinmektedir. *Ateş Gecesi* romanında kaymakam üzerinden bu durum anlatılmaya çalışılmıştır:

Meşrûtiyet inkılâbının ilk günlerinde halk, onu rüşvetçilikle itham etti, bir tefeci Yahudi ile beraber başına çürük domateslerden bir çelenk geçirerek, gaz tenekeleri çalarak bir süprüntü arabası içinde korkunç bir merasimle şehirden çıkardı.

Halk arasında sonradan bu muameleyi ağır bulanlar, hatta iftiradan bahsedenler olmuştur. Kendi hesabıma hakikati öğrenmiş değilim. Fakat çok iyi bir insan olmasına rağmen, arasına karşıdan parıldatılan, zorla ellerine dokundurulan birkaç altını nihayet reddetmemiş –tıpkı o geceki gibi telaşlı

gözleriyle etrafı muayeneden sonra- meyas ve perişan, cebine atmış olmasını imkânsız görmem. (Güntekin, 2008: 20)

Sinekli Bakkal romanında ise rüşvet yiyen ve yolsuzluğa karışan memurlar, Tevfik'in Hacivat ve Karagöz oyunlarında dolaylı olarak anlatılmaya çalışılmıştır. Tevfik, bunu yaparken istibdattan korktuğu için hicvettiği memurları olabildiğince değiştirmeye çalışmıştır.

Abdülhamit'in rüşvet yiyen azılı büyük memurlarından pek farklı değildi; hatta vaktiyle Gelibolu mutasarrıfı olan zamanın Dâhiliye Nazırı Zati Bey'e benzemiyor değildi. Arnavut rolüne çıkan kâğıt kukla zamanın Tüfekçibaşısını çok hatırlatıyordu. Kıyafet, üslûp, ifade hep eski, fakat 'sembol'ler yeni idi. Yalnız bunu o kadar sanatkâr bir karşılıkla, mantığa sığmaz olaylar arasında gösteriyordu ki, onu yakalayıp, şunun bunun karikatürünü yapmakla itham etmek çok zordu. (Adıvar, 1996: 85-86)

Sultan Hamid Düşerken romanında Mehmet Şahabettin Paşa hakkında Servetifünun dergisinde rüşvet aldığına dair suçlamalar çıkmaya başlamıştır. Bu durum aslında II. Meşrûtiyet'in ilanı ile birlikte Abdülhamit'in istibdat yıllarında yer alan paşaların İttihat ve Terakki tarafından nasıl görüldüğünü bize gösterir.

Sultan Hamid Düşerken romanında Mehmet Şahabettin Paşa'nın kızı, babası hakkında gazetede çıkan rüşvet iddialarından sonra Servetifünun idarehanesine, bir anlamda İttihat ve Terakki'nin merkezine gider ve babası hakkında çıkan yazı için konuşmak ister. Çünkü Mehmet Şahabettin Paşa, İttihat ve Terakki mensuplarının kendisine bir zarar vermesinden korkmaktadır. Nimet, Meşrûtiyet'in getirdikleri çerçevesinde babasının ve kendisinin can güvenliğinin sağlanmasını ister.

Abdülhamit döneminde yapılan yolsuzluklar romanların içerisinde çok fazla eleştirilmiştir. *Üç İstanbul* romanında da Moiz'in karısı Raşel'in babasının nasıl zengin olduğu anlatılır.

“Raşel'in babası bâlâ rütbesinin sırmasına sakalına kadar batmış, Hidayet'in mezatından alınan ikona çerçevesinden bakıyordu. (Raşel'in babası müteahhitti. Abdülhamit'in Nazır'larından biriyle beraber zengin olmuşlardı.)” (Kuntay; 2008, 461)

Yine *Üç İstanbul* romanında Abdülhamit'in tahtta 33 yıllık saltanat sürmesinin sebebini Dağıstanlı Hoca, padişahın para ile saltanatını devam ettirmesine bağlamaktadır. Dağıstanlı Hoca Abdülhamit'in padişahlığı boyunca hem dini hem de parayı kendisine muhalif olacak olanlara karşı kullanarak onları susturduğunu söyler.

Nesl-i Ahir romanında İrfan evine gittiği bir paşanın serveti karşısında hayrete düşer ve bir paşanın nasıl bu kadar şaşalı bir hayat yaşabildiğini sorgular.

“bu miralay maaşı burada sarfedilen tütünle kahveye kifayet etmezdi; Yarab! Bu para nereden geliyordu? Bu köşkün iştiha-yı ifritanesi (dev iştahı) ne ile doyuyordu” (Uşaklıgil, 2009: 91)

Bu dönemde ekonominin kötüye gitmesi devletin vergileri arttırmasına sebep olmuştur. Abdülhamit döneminde halkın rahatsız olduğu en önemli sorun vergilerin fazlalığıdır. *Saray Meydanında Son Gece* romanında Erzurum halkı alınan vergilerden bıkmıştır ve isyana kalkmıştır. Romanda bu durum kahramanlar tarafından şöyle anlatılır:

‘Hocam... Erzurum halkı ayaklanmış...’

‘Neden?’

Kara gözlerini fincan gibi açmış geri dönüyordu şimdi;

‘Hayvanat vergisi yüzündenmiş... Tebriz Kapı’da toplanıyorlar... Vali Nazım Paşa’ya bir şey vereceklermiş... Ama dilim dönmüyor söylemeye...’

Annem geriden seslendi;

‘Mazhar-ı umumi...’

‘O dava bitmedi mi daha?’ diye sordu dayım.

Hiç âdeti olmadığı halde Maran’da söze karıştı;

‘Biter mi Muallim Bey? Halk ayak diretiyor, artık İstanbul’a bir kuruş vermeyiz, diye... Vali Paşa oralı olmuyor... Dayamış sırtını saraya...’

.....

‘Halkı canından bezdirdiler Muallim Bey... Hadi önceleri yalnız deveyle manda için veriliyordu... Son zamanlarda ne at, ne eşek kaldı vergi alınmayan, ne davar... Kardeşlerim kan ağlıyor köyde...’

Merakla sordu dayım;

‘Ne kadar veriliyor?’

‘Eşeği olan üç kuruş, atı, ineği, devesi olanlar da onar lira veriyor hayvan başına...’(Fındıklı,2000: 56)

İşyan Günlerinde Aşk romanında Ragıp Bey, Maliye Nezaretine birikmiş maaşını almak için gittiğinde karşılaştığı durum, bize dönemin ekonomik açıdan yaşadığı problemleri göstermektedir. Maliye’nin memurun maaşını ödeyecek parası kalmamıştır.

Sinirlenme zabıt efendi, sana gülmüyorum, hâlimize gülüyorum; bütün memleket para istiyor ama hazineye akçe yok, kapıdaki kadınları görmedin mi, onlarda cepheye kocalarının paralarını almaya gelmiş, nazır hazretleri kadınların şerrinden nezarete arka kapıdan girip çıkıyor, aylardır kimsenin maaş aldığı yok. Adımız Maliye Nezareti ama maliye bizden çok uzak, nezaretliğimiz kaldı mı ondan da şüpheliyim ya... (Altan; 2006, 132)

Abdülhamit ve Afrodite romanında İstanbul dışındaki askerlerin maaşlarını alamamaları hususuna değinilmiştir. Padişah, Serasker Rıza Paşa'dan Yemen'de çıkan isyanı öğrenir. Rıza Paşa Yemen'e biraz para gönderilmesi gerektiğini Padişah'a bildirir. Padişah harbiye bütçesinden karşılanması gereken ordu ihtiyaçlarının karşılanamadığı ve hatta 4 aydan beri buradaki askerlerin maaşının ekonomik sıkıntılardan dolayı ödenemediğini öğrenir.

Osmanlı'nın borçlarından dolayı artık kendisini idare edenlerin saraya borç veren ve bir anlamda sarayın kontrolünü alan üç yabancı olduğu eleştirisi *Üç İstanbul* romanında yer almaktadır. Burada Abdülhamit'in tamamen dışarıya bağımlı olduğu da vurgulanır.

İstanbul'da üç şapka vardır. Çamlıca tepesinden evvel bu üç şapka görülür. Reji'deki Rambert'in, Düyun-i Umumiye'ci Berje'nin, Şimendiferci Hügnen'in kafasında duran üç serpuş! Bu üç şapka, bu üç kafadan bazen kaldırırma iner, bazen bulutlara fırlar; şimdi iki elde bir topaç olur, durur. Osmanlı İmparatorluğu denen uşak odasını bu üç şapka idare eder. Hidayet'in konağına bu üç şapkadan biri girdiği gün

Hidayet yerlere kadar eğilir. Kafasının durduğu yerde beli titrer. Bu üç adamdan birine bir gün Hidayet, dostu Sacit'i 'Türk olmayan Türk!' diye takdim etti; Sacit, 'Haddim değil, son ekselans daima bana iltifat ederler' dedi. Ve ertesi gün Sacit o şapkanın dairesinde kalem şefi oldu. (Kuntay; 2008, 76)

Osmanlı'nın ekonomik durumu bu dönemde çok iyi değildir. Bunun yanında savaş ile birlikte daha da kötüye gitmeye başlar ve zamlar halkı sıkıntıya sokacak derecede artar. *Yoldaki Adam* romanında da bu duruma değinilir. Halkın alım seviyesinin gittikçe düşmeye başladığı vurgulanmaktadır.

Yine aynı romanda insanların yaşadıkları sıkıntıyı daha iyi anlatabilmek için dilenciler üzerinden verilen örnek de dikkat çekicidir.

"Gerçekten kâğıtta böyle yazılıydı. 'Kim ki cebinde on kuruştan aşağı taşır, bizi aç bırakır, bunca zahmetimizi boşa çıkarırsa ibret-i alem için bıçaklayacağız!... Umum İstanbul hırsız ve yankesicileri adına...' " (Büyükarkın; 1976, 244)

Nesl-i Ahir romanında döneme ilişkin çok ağır eleştiriler yer almaktadır. Yazar romanın bir yerinde 30 yıl boyunca 600 yıllık bir tarihin yok edildiğini, milletin sömürüldüğünü anlatmaktadır.

Askerlerin ekmeklerini gemilerin kömürlerini yemekle doymayan bu iştiha-yı ifritane (ifrite benzeyen iştah), nerede temellük edilecek (kendine mal edilecek) bir maden, nerede gasp olunacak bir mahlûl (sahipsiz bir miras) bulsa uzanan o idi; kahır ve zulüm; ormanları söküp kurutmaktan, sine-i arzı (yeryüzünün göğsünü) delip emmekten yorulmayan, intifa nâpezîr (söndürülmesi imkânsız) bir cinnet-i cû ü atş ile (susamışlık ve açlık deliliğiyle) ağaçları kemiren, taşları ısiran,

enhar ve ebharı (nehirleri ve denizleri) içmek isteyen o bir sürü vuhuş-
ı bela (bela vahşileri) memleketi sertâser, bir şehid-i mazlûmun
(mazlum bir şehidin) kadid-i muzmahilline (darmadağan olmuş
iskeletine) döndürmüş idi. (Uşaklıgil, 2009: 111)

İsyan Günlerinde Aşk romanında Fuat Paşa, kendisi hakkında çıkan dedikodular ve verilen asılsız jurnaller ile mücadele edebilmek için kendisinin adamı Mülazım Ragıp Bey'in İstanbul'a atanmasını sağlar, böylece düşmanlarının kendisi için oynadıkları oyunlardan haberdar olmayı amaçlamaktadır. Ragıp ise Fuat Paşa'ya Anadolu'nun o dönemdeki sefil hâinden söz eder. Fuat Paşa'nın bu konudaki düşüncesi o dönemdeki imparatorluğun hâlini göstermesi açısından önemlidir:

Anadolu hep öyledir oğlum, orası bu memleketin mezarlığıdır, bu vatanın çocuklarını alır başka diyarlarda öldürtür sonra Anadolu'ya gömüveririz, sonra da üstünü örtüp unuturuz... İyi Müslüman'ın mezarı üç yılda kaybolur derler ya, bizim iyi Müslümanlarımızın mezarı da kaybolur gider işte, senin gördüğün de kaybolmuş bir mezarlık. (Altan; 2006, 84)

Ekonominin kötüye gitmesinde en önemli faktörlerden biri de sınırları çizilememiş olan ve Osmanlı için Kanuni Sultan Süleyman döneminden sonra sorun teşkil etmeye başlayan kapitülasyonlardır. Kapitülasyonların Osmanlı'ya verdiği zararı *Bir Sürgün* romanında yazar bir yabancıнын gözüyle yorumlar.

Büyük Britanya Şarkî Akdeniz'den bir stratejik noktaya konmağa kalkıştı mı, hemen Fransa'nın garbi Akdeniz kenarında bir geniş toprak parçasını yutmak istediği görülür ve iki menfi kudretin çarpışmasını andıran bu rekabet sayesinde, Allah'ın gölgesi, gölge –

saltanatını, bir nevi ip cambazı terazi politikasıyla muhafaza etmek imkânını bulur. Muhafaza etmek diyorum. Lakin, Türkiye, muhafaza vekilinin elinde öyle bir maldır ki, intifa hakkı hep başkalarına aittir. Zira, Türkiye Kapitülasyonlu bir memlekettir. Yani –nasıl anlatayım?- bir ev tasavvur edin ki: Batapu⁴ senin veya benim malımdır. Fakat, herkes gelip onun içinde oturabilir ve onun eşyasını kendi eşyası gibi kullanır ve ev sahibi, ağzını açıp ufak bir itirazda bulunamaz. Bulunmak hakkına ve kuvvetine malik değildir. Çünkü... çünkü capituler etmiştir. (Karaosmanoğlu, 2007: 224)

Ekonominin gidişatındaki olumsuz tabloda Osmanlı'nın iç işlerinde yaptığı hataların yanında, değişen dünya düzeninin de önemli bir etkisi vardır. Özellikle Avrupalı devletlerin kapitalist sistemi benimsemeleri bu dönemde önemli bir değişim olarak görülmektedir. Fakat Osmanlı kendi iç işlerinde yaşadığı sorunlardan dolayı dünyada olup bitenleri yakından takip edemez hâle gelmiştir. *Bir Sürgün* romanında kapitalist sistem ile birlikte değişen Osmanlı'nın durumu yine bir yabancının gözüyle aktarılmaktadır.

Kapitalist âlem, burada, büsbütün başka bir istila ve istismar usulü tatbik etmektedir. Son derece zahmetsiz ve rizikosuz bir 'ticari ve mali teşebbüsler' sistemi... Bunun sayesinde emperyalistler, hiçbir ordu teçhizine lüzum görmeksizin, hiçbir donanmalarını harekete geçirmeden, Osmanlı Devleti'ni kendilerine cizye-güzar kılmışlar ve onun hayati kudretlerini kendi iradelerine rametmişlerdir. Türk milleti, bundan yüz yıl evveline gelinceye kadar dünyanın en zengin

⁴ Tapu ile

milletlerinden biriydi. Kendine göre yüksek sanayii vardı ve içeri pazarlarının ekonomik organizasyonu, bugün, hâlâ birçok modern memleketlerde misal olarak alınacak kadar mükemmeldi. Şimdi ne o servetten, ne o sanayiden, ne de bu organizasyondan bir eser kalmıştır. Arkasında dört beş asırlık bir fütihat devresiyle, dünyanın en azık topraklarını ihtiva eden, birkaç milyon metre murabbai bir mesahayı sathie üzerinde, aç ve çıplak birtakım insan yığınlarının, yavaş yavaş mağara devrine doğru avdet ettiklerini görüyoruz. (Karaosmanoğlu, 2007: 226)

Ekonomik problemlerin dışında dönemin önemli problemlerinden biri olarak sarayın yaptığı harcamalar özellikle Jön Türkler tarafından eleştirilmiştir. Selma Fındıklı romanında bu konuya değinmiştir ve romanda halk, sarayın lüzumsuz harcamalarından haberdardır, bu durumu eleştirir. Bu eleştiri yapan evin hizmetçisi Maran'dır.

“Halktan zulümle toplanan o paralar, sultan hazretleri ile kalabalık sülalesinin Avrupa'dan getirilen yaldızlı elbiselerine, has ipekten çoraplarına, çamaşırlarına harcanıyor...” (Fındıklı, 2000: 56)

Saray Meydanı'nda Son Gece romanında Kâzım Bey Abdülhamit'e muhâlif bir öğretmendir. Padişahın yaptığı her şeyi eleştirir. Kâzım Bey'in ablası ise padişaha ve devlete bağlı bir kadındır. Bu zıtlık aslında dönemin önemli bir olayına da ışık tutar. Okumuş ya da aydın diyebileceğimiz kesim Abdülhamit'e muhâlifken, halk padişaha her şeyi ile bağlıdır. Padişahı asla eleştirmez ve onun her yaptığına doğru olduğunu sorgulamadan kabul eder. Çünkü padişah Allah'ın halifesidir. Halk, bundan dolayı onu eleştirmeyi doğru bulmaz.

Hâlîde Edip Adıvar, Selim Paşa üzerinden toplumun padişah ve devlet algısının sorgulamadan uzak olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. Aslında bu bağlantı Osmanlı'nın kuruluşundan beri vardır. Fakat bu durum eski gücünü kaybeden Osmanlı'da yavaş yavaş sorgulanmaya başlanmıştır. Zaptiye Nazırı Selim Paşa, padişaha körü körüne bağlı bir memur tipi olarak romanın başında karşımıza çıkar. Daha sonraki süreçte yaşadıkları ve görevinden ayrılması ile bambaşka bir hayatın içine girer. Bu yeni hayatında dikkat çeken en önemli nokta ise önceden sorgulamadan bağlandıklarını, sorgulamaya başlamasıdır.

Sinekli Bakkal romanında Hâlîde Edip, Hacivat ve Karagöz oyununda dönemin rüşvetçi ve yolsuzluk yapan memurlarını canlandırmasının yanında bu dönemde bütün bunlara maruz kalmış halkı da canlandırır. Otoriteye karşı gelmeyen; ama içten içe de isyan eden bir halktır oyunda anlatılan.

Halk sınıfından örnekleri Tevfik doğrudan doğruya açık ve realist bir anlatımla yaşıtıyordu. Görünüşte söz dinliyor, dalkavukluk yapıyor, büyüklerin yüzüne gülüyorlar, arkalarından alay ediyorlar, rezil ediyorlar; kalplerinde adalet duygusundan doğma bir başkaldırmadan çok kıskançlıktan vücuda gelen bir kızgınlık ve kalabalık. Daha ziyade olumsuz sahalarda söylenen, yaşayan Abdülhamit devrinin halkı. Karagözün kendisi Tevfik'in elinde aslından daha sevimli ve manalı olmuştu. O da bütün çaresiz halk gibi dalkavuk, onlar gibi geveze. Kulağında patlayan şamarı, tepesine inen yumruğu sırtarak hazmediyor fakat tavrı ile başka harekete imkân olmadığını anlatmak isteyen pratik bir halk filozofu olduğunu gösteriyordu. (Adıvar, 1996:

Yine *Sinekli Bakkal* romanında sosyal yapı ile ilgili bize en güzel örneği Selim Paşa ile oğlu Hilmi arasındaki çatışma verir. Selim Paşa iktidara her şeyi ile bağlı tam bir görev adamıdır. Hilmi ise Abdülhamit'e muhâlif olan Genç Türklerin fikirleri ile kavru lan bir gençtir. *Saray Meydanı'nda Son Gece* romanında yer alan Kâzım Bey ve ablası arasında yaşanan durum da aslında buna benzerdir. Fakat orada çok büyük bir çatışma göremeyiz.

...Paşa tamamen eski zaman adamı... Samimi ve kendi ölçülerine göre namuskâr. Saltanatı, ilâhî bir hak diye tanır ve padişaha karşı olan –kim olursa olsun- akrep gibi ezmeyi, Zaptiye Nazırının görevi içinde götü rdü. Onu, en çok çileden çıkaran şey; ‘Genç Türklük’ lakırdısıydı. En keyifli oldu ğu akşam, mutlaka bir Genç Türke sopa attırdığı, işkence etti ği, vapura koyup sürdü ğü günün akşamıydı. Kaç defa ‘Hilmi’nin Genç Türk oldu ğunu görsem, tabanlarını didik didik edecek bir falakaya çeker, sonra Fizan’a sürerim’ demişti. Hilmi de bir taraftan annesine tuhaf bir şeyler okuyor, Genç Türklükten söz ediyor, hatta padişaha dil uzatıyordu. Fazla olarak arkadaşları pek garip, pek züppe gençlerdi. Kiminin saç ı uzun, kimi hep Frenkçe konuşur... Bütün bunları Sabiha Hanım gençliğinin geçici gösterişleri diye görmekle beraber yine içine kurt düş müştü. Ya Hilmi, ihtiyatsızlık eder, başına bir bela gelirse? (Adivar,1996: 30)

Aslında burada bizim görmemiz gereken toplum içerisinde oluş an kutuplaşmanın aileye yansımasıdır. O dönemde her ne kadar baskı altında tutulmaya çalış ılsa da Abdülhamit’e karşı olan grubun gizlice faaliyetlerini devam ettirdi ğini görmekteyiz.

Romanda bu durumun sunuluşu baba ile oğul arasında yaşanan çatışma üzerinden verilmiştir.

Bir Sürgün romanında dikkat çeken en önemli nokta yazarın bir yabancının gözü ile Osmanlı sistemini anlatmaya çalışmasıdır. Osmanlı'nın dışından birinin yapacağı eleştiriye romancı belki çok daha objektif olacağı için tercih etmiştir. Bunun yanında biz bu yolla Avrupa'nın Osmanlı algısının nasıl bir değişime uğradığını da görmekteyiz. Romanda Osmanlı'nın içerisinde yer alan iki grup, bir yabancının gözü ile tanımlanıyor.

...Türkler 'Jeune Turc' 'Vieux Turc'⁵ diye iki fırkaya ayrılmışlardır.

İdare ve kuvvet 'Vieux Turc'lerin elindedir. Ve bunların başında malumunuz olan kızıl sultan vardır. 'Jeune Turc'ler, elaltından mütemadiyen bu rejimi ve bu adamı devirmeye çalışırlar. Yakayı ele verenlerin hâli yamandır... Ya boyunlarına bir taş bağlanıp denize atılırlar veyahut yer altı zindanlarında prangaya vurulurlar. Bazıları da bir kolayını bulup soluğu Avrupa'da alır. İşte deminki yolcu da bunlardan biri olsa gerektir. (Karaosmanoğlu, 2007: 34-35)

Sinekli Bakkal romanında bir yandan Abdülhamit dönemindeki rüşvetçi memurlardan bahsedilirken diğer yandan ise padişaha her şeyi ile bağlı ve işini en doğru şekilde yapmayı kendisine düstur edinmiş Selim Paşa farklı bir memur tipi olarak karşımıza çıkar. Gözden düştüğü zamanlarda bile bağlı olduklarına ihanet etmez. Selma Fındıklı'nın romanında yer alan Kâzım Bey'in ablasının padişaha bağlılığı, Selim Paşa'da görev aşkı ile birlikte kendisini gösterir.

Yeni Dâhiliye Nazırı Zati Bey'in yıldızı parladıkça Zaptiye

Nazırı Selim Paşa'nınki sönmeye yüz tuttu. O hâlâ padişahın sadık

⁵ Genç Türkler, Yaşlı Türkler

bendes, hâlâ düşmanlarının kafasını eski şiddetiyle eziyor da padişah'tan ne iltifat görüyor, ne de şişman, kırmızı atlas keseler eline sıkıştırılıyor. Konağın debdebesi maaşla sürdürülemezdi. O ecdattan han, hamam, dükkân ne kalmışsa birer birer satıyor, evin masrafını kısıyordu.

Zaptiye Nazırı sıfatıyla onun için başka yerden para edinmek hâlâ kolaydı. Fakat onun da kendine mahsus bir namus ölçüsü vardı. İhsan-ı şahane meşrûdu; çünkü devlet demek padişah demekti, o, liyakatli bendesini dilediği gibi mükâfatlandırır. Rüşvet bir hıyanetti, milletin cebinden çalınırdı. Ona bir aralık rüşvet teklif edenler ömürlerinin sonuna kadar pişman oldular. (Adıvar, 1996: 90)

Emiri Efendi de *Üç İstanbul* romanında farklı bir memur tipi olarak karşımıza çıkar. Abdülhamit döneminin rüşvetçi memurlarının yanında Selim Paşa ve Emiri Efendi dürüst ve sadık memur tipleri olarak sunulmuştur.

Hususi bir kılığı vardı. Parmağında bir makalelik mürekkep ve paçasında bir mahallelik çamurla dolaşırdı. Hangi yemeği sevdiği yeğinin önünden belli olurdu. Fakat temiz bir ruhu vardı. Abdülhamit devrinde defterdar olduğu halde hırsız değildi; namuslu parasıyla eski kitap topluyordu, memlekete bir kütüphane bırakacaktı. Ve bu yazma kitapları görünmeyen köşelerden çekerken mazinin tozları üstüne döküldükçe eski elbisesi eski bir din kadar güzelleşiyordu. (Kuntay; 2008, 172)

Samiha Ayverdi'nin romanında Abdülhamit döneminde yaşayan iki farklı paşa için bir değerlendirme de yapılmaktadır. Ziver Paşa zalim ve tam bir istibdat dönemi paşası iken Sabit Paşa bunun tam tersi bir roldedir.

İnsanlık kılınç kuşanmak, nişan takmakla olmaz ki oğul, illâ aslından olmalı! Bak şurada ondan iki yalı aşırı Sâbit Paşa oturur. Hem Zakkum gibi Kârûn da değildir; ama hamalına, kayıkçısına, kardeşim, arkadaşım der. Kimsenin elini boş çevirmez; her darda kalan, canını onun kapısına atar. (Ayverdi, 1997: 202)

Yoldaki Adam romanında Padişah taraftarı Aşçı Talip, sultana kayıtsız şekilde bağlıdır ve onun hükümlerini ve yaptıklarını yargılamanın anlamsız olduğunu düşünmektedir. Bu durum halkın padişah algısını göstermesi bakımından önemlidir.

Hangi millet? Millet dediğin de neymiş? Bir tarafta padişah var, öte tarafta kavimler... Padişah sürer, kavimler sürülür. Bunun altı da yoktur, üstü de. Sana deseler ki, 'Kapat dükkânını' kapatırsın. Bana deseler ki, 'Seni saraya aşçı yaptık' giderim. Mahmut'un dükkânını temelinden yıksalar, kim karışır? Sen ağzını faraş gibi açtıkça, millet dediğin daha beter olur! (Büyükarkın; 1976, 165)

İsyan Günlerinde Aşk romanında yazar, padişahın Doktor Reşit Paşa ile yaptığı bir sohbette halk algısına da yer vermiştir.

"Kul kısmında, hakikaten de akıl yoktur doktor, her şeyi ya Allah'tan ya Padişah'tan beklediklerinden kul kısmında pek akıl bulunmaz; gerçi akıl bulunmaması bulunmasından evladır, kul kısmının akıllısının akli da desiseye çalışır çünkü." (Altan; 2006, 55)

Süleyman Nüzhet, *Nesl-i Ahîr* romanında Şadi Revnak ile yaptığı bir konuşmada bu milletin yaşadıklarını hak etmediğini; çünkü millete yaşamak için fırsat verilmediğini dile getirir.

Hükümetleri kendi emellerine göre teşkil etmiş milletlerde belki tarz-ı idare o millete layık olan şekil ve surettedir, fakat bizde bu hükümet, hatta bakınız sizde bile, yani en mühim vesait-i icraiyesinden birinde bile, yani en mühim vesait-i icraiyesinden birinde bile, bir müdafî bulamıyor. Milletin ahlâk ve manevîyatında, zannederim, bütün akvam ve milel (kavimler ve milletler) ile mukayeseye mütehammil (dayanabilir) ve hatta birçok şeylerde onlara ait hasaise mütefevvik mehasin (onlara ait hallerde üstün güzellikler) mevcut olduğuna bütün tarih-i mevcudiyeti şahittir. Hatta mesaibe (felaketlere) bile bu derece tahammül ve mukavemet gösteren bir kavim saadete, bir idare-i âdilanenin enam ü eltafına isbat-ı liyakat edemez (âdil bir yönetimin nimetlerine ve lütuflarına layık olduğunu ispat edemez) diye bir dava bilmem nasıl müdafaa edilebilir. Milleti mektebe koydunuz da okumadı mı, eline silah verdiniz de kullanmadı mı, para kazanmaya imkân bıraktınız da çalışmadı mı, nesine teşebbüs ettiniz de kabiliyet ve liyakatinden mahrumiyetine hükmettirecek bir yûbuset-i fitratına (karakter yokluğuna) tesadüf ettiniz? (Uşaklıgil, 2009: 418)

Abdülhamid'in Gözdesi adlı romanda Harem Ağası Nedim Ağa Abdülhamit'e hakaret etmekte ve saraya gelen cariyeyi onun aleyhinde kışkırtmaya çalışmaktadır. Bu durum Osmanlı döneminde yaşanan saray içi entrikaların farklı bir boyutunu bize gösterir.

Korkacak ne var ki? İkimiz de kaderin sillesini yemişiz. Seni buraya ihtiya, çirkin ve kambur bir adamın zevkini tatmin için getirdiler. O sana sahip olacak. Sen ise ondan iğreneceksin! Benim başıma gelenleri ise biliyorsun! Dünyanın en insafsız, en zalim elleri, erkekliğimi aldılar. (ulcu,1962: 17)

Abdülhamit döneminde padişahın varisleri oldukça fazladır. Bu durum Osmanlı tahtı için yapılan mücadelelerin daha etin geçmesine sebep olmaktadır. Sadettin ulcu'nun romanında bazı şehzadelerin sırf tahta varış olmaması için daha doğmadan öldürüldüğü anlatılmaktadır. Bu durumla ilgili tarih kitaplarında herhangi bir bilgiye rastlamadığımızı da vurgulamak gerekir.

Çünkü sarayda fazla ocuk istenmez. Mevcut şehzadelerin ve sultanların sayısı zaten fazla. Her doğan ocuk da padişahın mirasından bir hisse almıyacak mı? İşte bunu istemezler. Bugün yüzüne gülen kadın efendi, yarın gebe kaldığını haber aldığı anda senin baş düşmanın kesilecektir. Seni belki de eliyle zehirleyecektir. (ulcu, 1962: 21)

İsyan Günlerinde Aşk romanında Sultan Abdülhamit bir roman kahramanı olarak yer almaktadır. Abdülhamit, şehremini Rıdvan ile bir Kürt Beyi Abdürrezzak Efendi arasında yaşanan çatışmadan sonra devlet yönetiminde yaşadığı sıkıntıları ve sarayın entrikalarla dolu durumunu Doktor Reşit Paşa'ya anlatır.

şu güzelliğe bak doktor, ama güzellik kaç para eder, tadını ıkaramadıktan sonra... Bu şehrin her tarafından ihanet, cinayet, kan sızıyor, bazen rüyamda Boğaziçi'ni görüyorum, kandan bir deniz akıyor, üstünde cesetler yüzüyor; Rabbülaleminin bize verdiğı deniz

gözümüze kanlı gözükyor. Uzaktan bakanlarda kolay sanıyor memleket idaresini; al işte herifler güpegündüz payitahtın ortasında vuruşuyorlar, zindana mı atayım, Fizan'a mı sürdüreyim, sürdürsem yerine getireceklerim daha mı iyi, onlar da birbirlerini boğazlayacaklar; Allah'ın gücüne gitmesin ama bize öyle bir iş vermiş ki, atsan atamazsın, satsan satamazsın, bacağımıza bağlanmış taş gibi yaşadıkça sürüyeceğiz bunu. Her gün binlerce dert; her gün binlerce jurnal; bir kısmı bizi devirip biraderi yerimize getirmek ister, bir kısmı bizim adımıza alıkıran başkesen kesilir, her yerde gözün kulağın olacak, bir an boş bıraksan kan gölüne dönecek her yan. Şu sarayın içi bile doktor, hainlerimizle dolu, her yan korku, her yan düşman; koskoca Padişah yıkanmak için hayvan gibi kafese girer, girer ki başı sabunluyken biri gelip de sırtından bıçaklamaya; ağız tadıyla bir taam bile edemez; önce biri tadacak ki alçağın biri taamın içine zehir atmış olmaya; bilmem ki artık Allah sevdiği kulunu mu padişah yapıyor, sevmediği kulunu mu; bazen ne özlerim bilir misin doktor... (Altan; 2006, 49-50)

Padişahların cariyeleri ile olan ilişkileri ve onlara karşı olan tutumları *Abdülhamit'in Gözdesi* adlı romanda oldukça ayrıntılı biçimde verilmiştir. Bu olay saray içi yaşama ışık tuttuğu için önemlidir.

Onlar birer birer gelirler. Zavallılara cariye olmanın, padişahın visaline nail olmanın büyük bir saadet olduğu telkin edilir. O zavallılar da buna inanırlar. Padişahın kendilerini koynuna alacağı geceyi beklerler. Bir akşam bir harem ağası onların ellerinden tutar ve

padişahın yatak odasına götürüp bırakır. Sultan Abdülhamit de bu körpe kıza hemen saldırır. O geceyi eğer hoşuna giderse daha da birkaç geceyi kendisiyle geçirir. Sonra da zavallı kızı posası çıkmış bir limon gibi fırlatır atar. Unutur. Onun gözü şimdi başkalarındadır. O cariye bazen gebe de kalır. Doğururken kaçının öldüğünü bilirim. Bazıları da daha doğurmadan zehirlenerek öldürülür. (Çulcu, 1962: 21)

İsyan Günlerinde Aşk romanında Abdülhamit, Doktoru Reşit Bey ile yaptığı bir sohbet sırasında kendisine yöneltilen eleştirilere bir bakıma cevap vermektedir.

Bize kan içici diyorlar, dur itiraz etme, ben ne dediklerini söylüyorum... Ceddimizle övünüyorlar ama... Ceddimiz harbe girdiğinde insanların ölümüne emir vermiyor muydu Doktor, biz hiç değilse harplerden sakındık, Müslüman evladını cephelerde kırdırmadık, hata mı ettik, cenge girip binlerle mi kırdırmalıydık vatan evladını, o zaman mı seveceklerdi bizi, o zaman mı bu hakaretlere maruz kalmayacaktık?.. (Altan; 2001; 94)

Dönemin en büyük problemlerinden biri de askeriye içerisinde yaşanan düzensizliktir. Romanlarda bu konuya da değinilmiştir. Özellikle ordunun içerisinde yaşanan disiplinsizliklere vurgu yapılır. *İsyan Günlerinde Aşk* romanında Ragıp Bey, abisi Cevat Bey'e askerin disiplinsizliğinden ve yaşadıkları sıkıntılardan dolayı dert yanar.

Ordunun hâli ne olacak peki, onu da düşünüyor mu sizinkiler? Ordu elden gidiyor ağabey, siz siyasetle uğraşırken belki fark etmiyorsunuz ama ben içindeyim, asker askerliğini kaybetti, itaat yok, maneviyat

yok, teçhizat yok, silah yok, çavuş subayına çemkiliyor, subayı çavuşundan iğreniyor. Allah muhafaza yarın bir gün bu ordu savaşa girerse, inanın, perişan oluruz. Orduyu ne yapacaksınız, her şeyin baştan aşağı değişmesi lazım artık... Biliyorsun ben Prusya ordusunu da gördüm, onların yanında biz başıbozuk bir sürüden farksız, bu ordu beni askerliğimden utandırıyor, askerimden bir hürmetsizlik göreceğim diye endişe içindeyim; size daha açığımı söyleyeyim, subaylar bir çavuşu ya da neferi karargâha çağırdıklarında, tabancalarının namlusuna mermi sürüp sonra onları içeri alıyorlar... Paşalar hiçbir şey yapmıyor, dünyanın gidişatından habersizler, orduyu hemen düzeltemezseniz, bakın söylüyorum ağabey, istikbal bize karanlık. (Altan; 2001; 117)

Sultan Hamid Düşerken romanında ise padişahın askere güvenmediğine yer verilir. Bu durum bizzat padişahın ağzından romanda yer alır. Padişah askerin içerisinde kendisine karşı oluşan muhalefetten dolayı askere güvenmemektedir. Yapacağı bazı müdahalelere de bu yüzden kalkışmadığına söyler.

Bekir Büyükarkın ise romanında askeriye içerisinde yaşanan yolsuzluklara değinmiştir.

Büyük paşalar, müteahhitler birleşip ordunun parasını ceplerine indirirlermiş. Sınıf subayımız gizlice söylemiş, padişahın alayının ötesinde askerin ötesinde askerin elbisesi, çarığı bile yokmuş. Orduyu soyanların hepsi zenginmiş. Küçük Osman Paşa da öyle... Padişah bunlara hiç ses çıkarmaz, hep göz yumarmış!... (Büyükarkın; 1976, 224)

Milliyetçilik akımının dünyadaki hızlı yükselişi o dönemde birçok etnik kimliği içerisinde bulunduran Osmanlı içinde büyük bir problem teşkil etmiştir. Milliyetçilik akımından etkilenen Osmanlı tebaası kendi kimliklerini sorgulamaya ve bağımsızlık mücadelesine girişmiştir. *İsyan Günlerinde Aşk* romanında Mehpare ile sevgilisi Konstantin arasında yaşanan diyalog ise bu dönüşün çok güzel bir örneğini vermektedir.

-Bizi Osmanlı çok ezdi Mehpare

.....

-Hiç ezilmiş gözükmüyorsun, bağın, bahçen, şaraphanelerin, servetin... Biraz nankörce davranmıyor musun?

-Zenginlik her zaman yetmiyor, sen hiç gâvur diye, Rum palikaryası diye küçümsendin mi, hiç horlandın mı, hiç sana bu topraklarda senin aslında şüpheli bir gâvur olduğun hissettirildi mi? Ne kadar zengin olursan ol; en fakir Müslüman, en ahlaksız Türk bile senden daha kıymetli, daha fazla emniyet telkin eden biri oldu mu? (Altan; 2001, 77)

Kılıç Yarası Gibi romanında Bulgar isyanı ile birlikte Osmanlılık fikrinin tamamen ortadan kalkışı ve milliyetçilik fikrinin doğuşu yer almaktadır. Bu durumu Cevat Bey, Osman'a anlatır. Bulgar isyanından sonra bütün askerler Osmanlılık fikrinden vazgeçmiş ve ateşli birer milliyetçi olmuştur. Bulgarların yaptıkları bir anlamda Balkanlardaki subayların içerisinde milliyetçilik fikrinin yükselmesine sebep olmuştur.

Yoldaki Adam romanında Abdülhamit döneminde konuşulmaya başlanan Osmanlılık ve İslamcılık akımları yer almaktadır. Toplum, içerisinde bulunduğu çıkmazdan kurtulmak için yeni çareler aramaktadır.

Duymadın mı? ‘İslahat’ diyorlar!... Neyin islahatı? ‘Vilayet-ı Sitte bizimdir’ deyip Erzurum, Van, Diyarbakır, Bitlis, Sivas ve Harput’a el atmak, devlet içinde devlet kurmak niyetindeler! Esasında buradakilerin pek suçu yok. Dışarıdan komiteciler sızmış, hepsini kışkırtmış. İngilizler de destek oluyormuş!. Ben sana işin doğrusunu söyleyeyim mi Mahmut Efendi? Osmanlılık da iflas etmiştir. Bizi kurtaracak müslümanlıktır. Müslümanlar birleşsin, kimse kılıma bile dokunamaz!.. (Büyükarkın; 1976, 220)

Yoldaki Adam romanında Osmanlılık hakkında konuşan Doktor Cemil, askerlikten bahsederken Osmanlı’nın yaptığı savaşlardan dolayı Anadolu’daki Türklerin sayılarının azaldığını ve böyle giderse ileride Türk kalmayacağını söyler. Bunun yanında askere diğer milletlerin alınması noktasında da yaşanan sıkıntıları anlatır.

Mecliste, Osmanlılığı Türklerden başka düşünen yok. Rum, Ermeni hatta Yahudi mebuslar çeşitli gayelerin peşinde görünüyor. Hele merkezi umuminin bir isteği gelince bu yolda kanun çıkarmak için çekmediğimiz kalmıyor. Bugüne kadar savaşa sadece Türkler gitti. İlerdeki savaşlarda da onları cepheye sürecektir olursak Osmanlıların içinde hiç Türk kalmayacak! Anadolu’da kaç milyon Türk var ki zaten? Karar verildi: ‘Ermeni’si de, Bulgar’ı da, Sırb’ı, Rum’u, Arab’ı da, hatta mollası, sarıklısı, İstanbullusu da askere alınsın’ dedik. Homurtular yükselmeye başladı. İşin içinden kimse çıkamaz olduk. (Büyükarkın; 1976, 316-317)

Abdülhamit, Mithat Paşa'ya verdiği meclis açma sözünü, Mithat Paşa'yı azletmesine rağmen tutuyor ve meclisi açıyor. Fakat *Sultan Döşegi* romanında sonraki süreçte Abdülhamit'in açılan meclisi fesh etmek için yaptıklarından bahsedilmektedir.

180 müslim ve 60 gayrimüslim mebusuyla 11 ay ve 20 gün süren bu meclis, açılış töreninden sonra Hâliç kıyısındaki Adliye Nezaretine göçmüştü. Padişah, daha sonra bir yandan da Anayasa hükümlerini, gerekçeden yoksun bildiriler yayınlatarak ortadan kaldırmağa başladı. Bu yüzdendir, Türk olsun yabancı olsun, Türkiye'de çok kısa sürmüş bulunan bu hürriyet idaresinin gerçekleşebildiği Meclis binasının kırık pencerelerine doğru bakmak bile padişaha karşı işlenmiş en ağır bir ihanet fiili sayıldı. Karakollara buyur edilip sorgulara çekiliyorlardı. Abdülhamit'in kestirilerinin tersine olarak, ilk demokrasi deneyi tutmuş, başarı kazanmıştı. (Şeyda; 1969, 210)

Abdülhamit tahta geçmeden önce tahtın geçici sahibi olduğuna dair kendisine imzalatılan senet *Abdülhamit Ve Afrodit* romanında yer almaktadır. Topkapı sarayında Melahat ve babası Cevdet Bey, Abdülhamit'in imha ettirdiği öne sürülen fakat padişahın yeniden arattırdığı Rüştü Paşa'ya ait bir defteri aramaktadırlar. Saray muhafızlarından Hüseyin ağa'yı köşeye sıkıştıran Melahat, Rüştü Paşa'ya ait olan ve İngilizlere satılan bu defterde senet meselesinin yer aldığını öğrenir. Hüseyin Ağa senet meselesini şöyle izah eder:

Efendim; Sultan Murat o vakit hastalanmışlardı. Abdülhamit efendimizin muvakkaten tahta iclâsı mevzuubahs olmuştu. Rüştü Paşa Abdülhamit Efendimizden şu maalde bir senet almışlardı: 'Sultan Murad'ın rahatsızlığı imtidat etmekte olduğundan, kendisi kesbi afiyet

edinceye kadar muvakkaten makamı saltanatı işgal ve kendisi iyi olunca derhal ve hiçbir sebep ve vesile dermeyeran etmeksizin saltanat mevkinı terkedecğim...' (Sertelli, 1929: 158)

Abdülhamit döneminde Batı'ya olan içtimai düşkünlük *Yolcu! Nereye Gidiyorsun?* romanında Adli'nin ağzından sunulmaya çalışılmıştır.

Bilmem, neydi bizdeki bu kendimizden uzak şeylere olan kötü düşkünlük? İçtimâî, harsî ve kütlevî görüşlerimizde Haçlı dünyâdan gelen her sese her cereyâna nasıl da, gözü kapalı, saygı gösteriyorduk? İşte, annemin yarı mecnun madmazeli bile, cemiyet nazarında Garb'ın bir temsilcisi sayılıyordu. Zavallı annem kendisini Batı'nın havasına terk ettiği gibi, çocuklarını da, aynı rüzgâr istediği tarafa sürüp götürüyordu. Bilmem, daha ne zâmana kadar bu çocukların disiplinsiz, paradokslu zekâları çorak ve dikenli boşluklara, korkunç uçurumların tehlikesine doğru alabildiğine gidecekti? Pedagojik zarûretler karşısında vazifeleri sahnesinden çekilen ana, daha ne zâmana kadar yerini, yabancı bir kültüre terk etmeye râzı olacaktı? (Ayverdi, 1997: 52)

Yine aynı romanda Adli'nin büyükannesi içinde yaşanan dönemin sıkıntıları hakkında yorumlar yapar.

Nazım'ın hakkı var Adli.. yeni yetişenler korkulacak kadar tembel, işe yaramaz insanlar..

.....

Üstelik bunlarda din îman da yok.. bir yola çıkmışlar ama nereye gittiklerini kendileri de bilmiyorlar, der ve bu noktaya gelince artık susardı. (Ayverdi, 1997: 145)

Yoldaki Adam romanında 93 Harbini kaybettikten sonra Balkanlarda bulunan Türkler, İstanbul'a göç etmeye başlar ve İstanbul sokakları göçmenlerin akınına uğramıştır adeta.

Şehirde bir kıpırdama vardı yine. Göçmenler cami avlularına, sokak başlarına yığılmışlar, gelen geçene donuk donuk bakıyorlardı. Bu donuk bakışları Mahmut Plevne'den beri hep görmüştü. Hele Kadir Babayla göç ederken, her tepeyi aşıpta, boş bir köye rastlayışta soğuktan yapışmış gibi kirpikler kıpırdamaz, gözler kimseyi görmez olurdu. Balkan dağları, donmuş dereler, bembeyaz ovalar, insafsızca esen rüzgâr, kurt ulumaları, top sesleri günlük yaşantılarının tümü olmuştu. Ölen kalmış, hastalanan arabaların içinde taşınmıştı İstanbul'a kadar. (Büyükarkın; 1976, 155)

Osmanlı'da var olmayan kast sistemi *Sultan Hamid Düşerken* romanında Nimet'in düşündükleri çerçevesinde okuyucuya aktarılmaya çalışılmıştır.

Uçurum? Nimet şu anda pek de bu fikir ve kanaatte değildi. Babası bir vezir olmakla beraber Defter-i Hakani idaresinde küçük bir kâtibin oğlu, annesine gelince âzat kâğıdını kendisini dünyaya getirdikten sonra almış bir cariye değiller miydi? Kaldı ki, Osmanlı İmparatorluğu'nda kati hudutlarla ayrılmış bir asalet âlemi mevcut değildi. Kendi kendine vücut bulmaya çalışan bir zümrenin elde etmiş

bulunduğu imtiyazları da 10 Temmuz inkılâbı ortadan kaldıracığa benziyordu. (Örik, 2009: 121)

Yukarışehir romanında Abdülhamit'in tahta geçişi, bir valinin gözüyle değerlendirilir. Vali Sıtkı Paşa eski itibarını yeni padişahla birlikte koruyamamaktan korkmaktadır. Vali, yeni padişahın gelmesi ile birlikte sarayda kendisine yakın olan paşaların azledilmesinden ve böylece bir tarafa itilmekten endişe duyar.

Yukarışehir'de arife günü Türkler ile Ermeniler arasında bir sürtüşme yaşanır. Bu durumun İstanbul'a yansıması ise çok farklıdır. İstanbul ile Anadolu arasındaki mesafe uzaklığından çok yönetim açısından da ne kadar uzak olduğunu gösteren bir örnektir.

Telgraf İstanbul'dan, Dâhiliye Nezareti'nden Paşa Hazretleri. Yukarışehir'de arife günü olaylar çıktı; ezcümle; gayrı Müslimlerin kadınlarını başı açık, örtüsüz, saygısız çarşıda dolaştırdıkları, evlerde kadın erkek toplanıp eğlendikleri bahane edilerek; tekbir ile camilerden çıkan Müslümanların Hristiyan dükkanlarını ateşe verdikleri, yağma ettikleri; Amerikalı iki misyonerle kızlarının kaçırıldığı ya da öldürüldüğü; Ermeni milletin, korkusundan kiliselere kapandığı; Müslümanların kiliseleri kuşattığı; can, mal, güvenliğinin kalmadığı; ölenler, yaralananlar bulunduğunun öğrenildiği yazılı! (Ünlü; 2004, 105)

Yukarışehir romanında Vali Salih Sıtkı Paşa, Mithat Paşa gibi düşünmektedir ve sarayda paşaların yaşadığı zevk ve sefa âlemleri ile devletin yönetilmesinin zor olduğunu ve çöküşte bunun da büyük payı olduğunu dile getirir.

Mithat Paşa, haklı olmasına haklıydı. Kölelerle, cariyelerle, ne insanın ne de toplumun, varabileceği bir yer olamazdı. Olsa olsa, şimdiki gibi, kargaşa, çöküntü, çile, zorbalık yaratırdı bunlar. Koca imparatorluğun içine saplanıp kaldığı bataklıkta esirciliğin, cariyeye koynunda gün geçirmenin hiç mi payı yoktu? Mithat Paşa, saraylarında, konaklarında cariyeden geçilmeyenlerle, birbirlerine cariyeye armağan edip makam, mansıp toplayanlarla nasıl başa çıkacaktı? Söylemesi kolaydı? (Ünlü; 2004, 152)

Yoldaki Adam romanında padişahın Mithat Paşa'yı azletmesine rağmen meclisi açması halkın bir kesimi tarafından göstermelik bir hareket olarak tanımlanır.

Ne çıkar?.. Demekle olsa!.. Sen pek safsın be ahretlik!.. Kanun-u esasiyi de ilan etti, toplar atılıp şenlik de yapıldı. Bugün ise meclis-i mebusan kuruldu. Gel gör ki Mithat Paşa yok ortalık yerde, bunlar hepten göstermelik!.. Yakında ne olacağını görürsün!.. Berber Rasih Usta dediği dersin o zaman!.. (Büyükkarın; 1976, 61)

Yine aynı romanında Abdülhamit'in Rus savaşından sonra meclisi kapatmasının sebebi de yer almaktadır.

Suç yok be oğlum! Alın yazısı... Şu koşuşan halkın ne suçu var? Sultan Abdülhamit, Rus ordusu Edirne'ye girdikten sonra Astarıcılar kethüdası mebus Ahmet Efendi'nin karşısına dikildiğini görünce, 'Suçu bende mi ararsınız? Hepsini size iade ederim. Allahın, korumasını bana bıraktığı kavimleri bundan sonra kuvvetten başka bir şeyle yürütmeyeceğim!' diyerekten Meclis-i Mebusan'ı tüm kapatınca

suç zaten ortalıkta kaldı! Sen neden çekersin üzerine? (Büyükarkın; 1976, 156)

İsyân Günlerinde Aşk romanında padişahın doktoru Reşit Paşa'nın Osmanlı'nın geleceği ile ilgili menfi düşüncelerine yer verilir. Doktor Reşit Paşa Osmanlı'nın bir otorite boşluğu yaşadığını ve İttihatçıların da iki farklı grup olarak bölünerek yeni bir çatışmanın içerisine gireceğini dile getirmektedir.

Nesl-i Ahır romanında istibdadın insanların rahat hareket etmelerini engellediği örneği verilmektedir.

“Zabıtaca mûnaat ediliyor(engelleniyor) efendim! Hatta lüzuma mebni(gereklilik halinde) bir sahilden diğer sahile geçmek, yahut mesela Bebek'e kadar araba ile gelindikten sonra Emirgan'a kadar sandalla devam etmek bile pek müteassir(güç).” (Uşaklıgil, 2009: 88)

Abdülhamit ve Afrodit romanında saraya muhalif bir kişi olan Ali Bey romanda Osmanlı'daki istibdadı çok yoğun bulmaktadır ve Ali Bey'in ağzından yazar istibdadı şöyle değerlendirir:

Ali Bey, Rusya'daki istipdadı Türkiye'dekine tercih ediyordu.. Ali Bey'in fikrine göre Rusya'da nihayet bir Çar vardı ve onun gözü her yeri ve herkesi görüyordu. Türkiye'de ise bin tane Çar vardı. Saray müntesiplerinin her biri kendi muhitinde Abdülhamit kesilmişti. Milletin içi kan ağlıyordu.. İki kişi bir araya gelip konuşamıyor, derhal bir hafiyenin jurnalile Fizanlara, Yemenlere nefyediliyor, Akke kalelerinde ve zindanlarda hapsedilerek diri diri öldürülüyordu. Hürriyet kelimesi lügat kitaplarından bile çıkarılmış, ağızlara alınmaz olmuştu. (Sertelli, 1929: 85)

Nesl-i Ahîr romanında Abdülhamit döneminde uygulanan sansürün Osmanlı topraklarında sahnelenecek olan Fransız piyeslerine de uygulandığı yer almaktadır. Bazı piyeslerin adları değiştirilirken bazılarında da bölümler çıkarılır.

II. Abdülhamit dönemini anlatan romanlarda iç politikaya dair yer alan unsurların tarih kaynakları ile birebir örtüştüğünü söyleyebiliriz. Tarihi kaynaklar bu dönemin ekonomik açıdan bunalımlı bir dönem olduğu üzerinde dururken, romanlarda da yazarların halkın yaşadığı sefilliğe ve ekonomideki çöküşe yer verdiklerini görürüz. *Üç İstanbul* ve *İsyân Günlerinde Aşk* romanlarında yer verilen Maliye'nin kötü durumu tarih kitaplarında da aynı şekilde yer almaktadır. Devlet memur maaşlarını ödemekte güçlük çekmektedir. Bunun yanında hem tarihi kaynaklarda hem de romanlarda aynı bakış açısı ile değerlendirilen bir başka konu ise ekonominin bu kadar kötü gitmesine rağmen saray harcamalarının artarak devam etmesidir. Roman yazarları bu durumu da halkın ağzından eleştirirler. Bu döneme dair yapılan bir başka eleştiri de devlet kurumlarında artmaya başlayan kadrolaşma ve terfilerde yapılan yolsuzluklardır.

Romanlarda yer verilen dikkat çekici konulardan birisi de askeriye içerisinde yer alan sıkıntılardır. Özellikle askeri anlamda yaşanan disiplinsizlikler romanlarda yer alır.

Romanlarda, tarihi kaynaklardan farklı olarak halkın yavaş yavaş Padişahlık makamını sorgulamaya başladığı tezine yer verilir. *Sinekli Bakkal* romanında Selim Paşa, *Yoldaki Adam* romanında Rasih Usta, *Saray Meydanı'nda Son Gece* romanında ise Kâzım Bey padişahlık makamını çekinmeden sorgular.

3. Dış Politika

Osmanlı Devleti, Abdülhamit döneminde iç politikada yaşadığı sıkıntıların çok daha fazlasını dış politikada yaşamıştır. Balkanlarda her fırsatta çıkan isyanlar ve Osmanlı'ya bağlı milletlerin bağımsızlık istekleri bu dönemin sonuna kadar devam eder. Bazı Balkan Devletleri büyük devletlerin de verdiği destekle ilk önce iç işlerinde bağımsız olarak bir özerklik kazandı. Ardından Osmanlı'da işlerin daha da kötüye gitmesi bu grupların bağımsızlıklarını ilan etmesine neden oldu. Bunun yanında dünyada değişen dengeler ve ortaya çıkan yeni güçler Osmanlı Devleti'nin dış politikada zor kararlar vermesine yol açtı. Abdülhamit bu süreçte denge politikası ile bütün büyük devletleri memnun etmeye; ama bir yandan da devletin kendi çıkarlarını korumaya çalıştı. Tarihçilerin görüş birliğine vardığı nokta Almanya ile olan sıcak ilişkilerin diğer devletlerden daha fazla olduğudur. Özellikle Abdülhamit'in Alman İmparatoru ile olan dostluğu bu durumun oluşmasına en büyük sebep olarak gösterilmiştir. Bu dönemde başlayan yakın ilişkiler ve aynı zamanda askeri alanda yapılan ıslahatlar noktasında Alman ordusunun örnek alınması sonraki süreçte I. Dünya Savaşı'na müttefik olarak girilmesine neden olmuştur diyebiliriz. Dönemin tamamına baktığımızda denge politikasının işe yaradığı söylenebilir. Bu dönemde büyük devletlere tavizler verilmiş ve toprak kaybedilmiştir. Fakat Osmanlı'nın eski gücünden uzak ve iç işleri ile daha çok meşgul olmak zorunda kaldığı bir dönem gözüyle baktığımızda kaybedilen toprakların yıkılma sürecine girmiş imparatorluğun diğer dönemlerine nazaran daha az olduğu görülür.

Romanlarda bazı roman karakterleri Abdülhamit'in dış politikasını başarılı bulurken genelde Abdülhamit'e muhâlif olan kesim Padişahın dış politikada da

başarısız olduğunu düşünmektedir. *Kılıç Yarısı Gibi* romanında Ali Nail Bey, Abdülhamit'in dış politikada başarılı olduğu görüşünü savunmaktadır.

Hariciye nazırı neyi müdafaa edecek a Hikmet Beyim, sefirlerle Padişah Hazretleri bizzat halleder meseleleri... Dış politikayı, paşaların ve valilerin tayinlerini bizzat kendisi yapar, bu üç şeyi başka hiç kimseyi bırakmaz. Hem unutmayınız ki, Padişah Efendinizin devri iktidarında tek karış toprak kaybetmediği, memleketi savaşlarda perişan etmediği de bir gerçektir; bana sorarsanız kendisine Meşrûtiyetten miras kalan Balkan Savaşı belasını da pek mahirane savuşturmuştur. Memleketin gücünü yine en iyi Padişah Efendimiz bilirler ve o gücü de en iyi şekilde ustaca pazarlıklarla pek iyi kullanmışlardır. (Altan; 2006, 108)

Sultan Döşeği romanında Abdülhamit'in dış politikada ve devlet yönetimindeki dirayetine vurgu yapılmaktadır.

Yıldız'da sık sık akşam yemekleri verilirdi. Fakat artık insanı sıkıyordu. Layard'ın tanıdığını sandığı bu narin beden de, bu melankolik ve iri siyah gözlerin arkasında yabancıların saldırılarına karşı İmparatorluğu korumaya azmetmiş, hırslı, inatçı, çelik gibi bir irade vardı. Hiçbir baskı, Kur'anın emirlerine uygun olmayan bir reformu yapmağa onu zorlayamazdı. (Şeyda; 1969, 214)

Üç İstanbul romanında Sefaret Müşiri Nail Bey ile Adnan Bey, Abdülhamit'in dış politikası üzerine konuşurlar. Nail Bey, Abdülhamit'in dış politikada başarılı olduğunu ve ülkenin parçalanmasını engellediği görüşünü savunur. Adnan Bey, bunun

tam tersini savunarak Abdülhamit'in adeta Avrupa'nın kuklası olduğunu söylemektedir. Osmanlı topraklarının yabancı ülkeler tarafından işletildiğini savunmaktadır.

Memleketi taksim mi ederlermiş? Memleketin zaten neresi benim? Ereğli'de kömür Fransız! Haydarpaşa'da demir Alman! Yalnız Yemen'de dökülen kan Türk! Üstünde ölüp altında gömülecek kadar bir toprak; bu mu memleket? Elçi tercümanlarının çiğnedikleri leşe siz Osmanlı İmparatorluğu mu diyorsunuz? 'Maliyeyi düzeltelim!' Bunu padişah baş başa kiminle düşünüyor? Sadrazamla mı? Hayır! Alman Baştercümanı Testa ile!.. Ermeni ihtilalinde yirmi beş Ermeni'yi Osmanlı Bankası'ndan çıkarmaya Sultan Hamit kimi gönderiyor? Zaptiye Nazırı'nı mı? Hayır! Moskof Baştercümanı Moskof'u!... (Kuntay; 2008, 88)

Üç İstanbul romanında, roman kahramanlarından Haldun da padişahın dış politikasını eleştirir ve bu dönemde çok fazla toprak kaybedildiğini belirtir.

Padişah Buhari'yi yaktıysa ne çıkar? Yakar a!... Her yer zaten yangın yeri! Ben olsam hamamları değil, fırınları da din kitaplarıyla ısıtırdım. Herif memleketi yakıyor, bir şey demiyorsun. Şarkî Rumeli'yi veriyor, Mısır'ı veriyor, Bosna'yı, Hersek'i veriyor. On padişahın aldığını bir padişah verdi; aldırıyor, uyuyorsun. (Kuntay; 2008, 103)

Kılıç Yarısı Gibi romanında Selanik'te Bulgar komitacıların yaptıkları eylemler romanda yer almaktadır. Bir sabah Osmanlı Bankası'na düzenlenen bombalı eylem Hikmet Bey'in Selanik'teki evinde de büyük bir korku yaratır. Yine Bulgarlar tarafından Selanik'ten Marsilya'ya gidecek olan gemiye bombalı saldırı düzenlenir.

Kılıç Yarası Gibi romanında Padişah, Bulgarların isyanının arkasında Rusya'nın olduğunu düşünmektedir.

Şu nankörlüğe bak doktor, demişti Reşit Paşa'ya, ekmeğimizi yiyen Bulgarlar bize nasıl cevap veriyorlar. Tabii melanetin başı Rusya, o tahrik ediyor bunları; ceplerine para koyup sırtlarını sıvazlıyor, ellerine bombaları verip gönderiyor, daha sonra onları bize karşı pazarlık kozu olarak kullanacak; ama Üçüncü Ordu'ya kesin emir verdim, yılanın başı daha küçükken ezilecek. (Altan; 2006, 290)

Sultan Hamid Düşerken romanında, Hareket Ordusu, Selanik'ten hareket ettiğinde Osmanlı'nın başına bir ikinci dert olmaması için Bulgaristan ile anlaşma yapılmış ve bağımsız bir krallık olduğuna dair son muameleler de yapılmıştır.

Üç İstanbul romanında İttihat ve Terakki zamanında Balkanlarda yaşanan toprak kayıpları, romanda Adnan'ın değerlendirmesi ile Abdülhamit döneminde elden çıkmıştır. Trablusgarp'ın kaybedilmesi olayını da Adnan, Abdülhamit döneminde yapılan yanlışların bir sonucu olduğunu düşünmektedir. İttihat ve Terakki elinden geleni yapmış fakat zaten sonucu belli olan bir durum karşısında direnmekle yetinebilmiştir.

Daha Abdülhamit zamanında, Trablusgarp'ta hekim, hastane, eczahane, posta, mektep, hep İtalyan'dı. Ve bütün Trablusgarp, Osmanlı İmparatorluğu'nun, telgraf teli Malta'ya bağlı bir sürgün yeri idi. Sizin Trablusgarp dediğiniz yer bütün Abdülhamit devrinde Mısır ve Tunus gibi iki mamure arasında bir milyon kilometrelik bir viraneydi. Biz bu toprak yığınının 10 Temmuz'dan sonra birkaç senede cennet yapamazdık. Yalnız vermeyelim diye uğrunda ölebilirdik.

Nitekim Cemiyet'in birçok kıymetli zabitleri ölesiye çalıştılar.

Ölmedilerse tesadüfen ölmediler. (Kuntay; 2008, 402)

Sultan Hamid Düşerken romanında Balkanlar'da çıkan isyanların bastırılmamasındaki en büyük suçlu padişah olarak gösterilmektedir.

Bu işte en büyük mesuliyet, vaziyeti ilk günden kavrayamayanların ve bilhassa en ehemmiyetsiz şeyler hakkında daima çarşaf kadar maruzatta bulunduğu halde bu meseleye dair ciddi hiçbir şey bildirmemiş olan müfettiş-i umuminin, Hüseyin Hilmi Paşa'nındır. Bununla beraber, zat-ı şahane zaten bir muvaffakiyet gösterememiş, kıymetli zamanları âtil geçirmiş olan Tatar Osman Paşa'nın yerine Şemsi Paşa merhum gibi fedakâr bir başka kumandanı büyük bir salahiyetle derhal yollasalar, ikinci fırkanın bir kısmını da emrine verselerdi, vaziyete hâkim olmak yine çok mümkündü. (Örik, 2009: 25)

Yukarışehir romanında 93 Harbi öncesi yaşananlar ve yabancı devletlerin Balkanlarda yapmak istediklerine de vurgu yapılmaktadır.

'Rusların savaşa hazırlandıkları yaygın söylenti, Paşa Hazretleri', dedi, öksürdü. 'İstanbul Konferansı hazırlıklarının da oyalama olduğu söylenir. İngilizlerin ne yanı tutacağı konusu açık değil. Padişah Efendimiz, Tanrı saltanatını uzun etsin, Sırları, Bulgarları susturdu, Ruslar çıktı arkalarından. İngilizler bizden yana mı, Sırlardan, Bulgarlardan, Ruslardan yana mı? Sorumu hoş görün, mümkünse aydınlatın bizi,' dedi. (Ünlü; 2004, 100)

Yine aynı romanda Padişahın, Balkanlarda çıkan ayaklanmalara karşı başarısız bir politika yürüttüğü anlatılır.

Bulgaristan ayaklanmaları nisanda başladı. Pazarcık, Filibe havalisinde Türk evlerinin yakıldığı, Türklerin türlü eziyetlerle katledildiği duyuldu. Asker gönderilir, isyan bastırılır diye beklenirken, hangi akla hizmetse, Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'nın kılını kıpırdatmadığı, her yan ateşe verilinceye, köyler, kasabalar kan gölüne dönüşünceye kadar beklediği anlaşıldı. (Ünlü; 2004, 149)

Yoldaki Adam romanında da Balkanlarda yaşanan karışıklıklara yer verilmiştir.

Bulgarlar Makedonya'da büsbütün azıtırılarsa Abdülhamit Han ne yapar acaba? 'Makedonya Makedonyalılarıdır' demek, 'Bulgarlarıdır' demektir. Bulgar komitecileri aman vermezmiş; bizim asker, subayları başında, dağ taş Bulgar komitecilerini ararmış. Her yerde bombalar patlarmış!... Halkın umursadığı bile yok. Bundan böyle siyasetle uğraşmam diye kendi kendime söz verdiğem de olmuyor be ahretlik!... (Büyükarkın; 1976, 247)

Sultan Döşegi romanında Süleyman Asaf Bey, Osmanlı-Rus savaşındaki mağlubiyette Abdülhamit'in etkisinin büyük olduğunu düşünmektedir.

Duydum ki, dedi, yenilmemizin kabahati askerde ve kumandanlarda olmayıp, askerlikten hiç anlamaz iken, kocaman burnunu o işlere de sokan padişahın kendisindedir. Serdar Abdülkerim Paşa, çadırda otururlarken, Serasker Redif Paşaya: 'Yıldız böyle bizim kumandaya karışırsa iyi olmaz. Ben asker ve Başkumandanım. İşime karışmamak lazım gelir. İki yüz saatlik mesafede bulunan, Yıldız'dan her gün bir

nevi kumanda emri veriliyor' diyerek dert yanmıştır. (Şeyda; 1969, 228)

Üç İstanbul romanında 93 Harbinden bahsedilir. Abdülhamit alınan küçük bir kaleden sonra göklere çıkarılmasına rağmen Rusya'nın savaşı kazandığına değiniliyor.

Rumi 1293 yılı Nisan'ının 11'inci Pazartesi günü bir Moskof, Babıali'ye bir mektup getiriyor; Moskof Rus maslahatgüzarıdır. Mektup, ultimatı. İki gün sonra Osmanlı-Rus harbi başlıyor. Bundan dokuz gün sonra da Sultan Hamit Şeyhülislam kapısının fetvasıyla gazi oluyor; Moskof'tan kutu kadar küçük Sohum Kalesi alındığı için saray imamı Afasofya Camii'nde 'Elgazi İbnülgazi Abdülhamit!' diye haykırıyor. O, İstanbul'da gazi olurken Moskof çarı cebinden yere düşmüş bir ipekli mendil gibi Ardahan'ı alıyor; Moskof ordusu Tuna'yı haritadaki çizgiden atlar gibi telefatsız geçiyor. (Kuntay; 2008, 11)

Kılıç Yarası Gibi romanında İttihat ve Terakki Padişahlık makamından ayrı hareket ederek Rus İmparatoru ile İngiltere kralının Reval kentindeki buluşmalarının amacının bağımsız bir Makedonya yaratmak olduğunu belirten bir bildiri yayımlar. Bu bildiriye de bütün konsolosluklara dağıtır. Böylece adeta İstanbul dışında başka bir siyasi iradenin de var olduğunu göstermek istemektedir. Abdülhamit ise bunun üzerine Selanik merkez kumandanına emir verip askerler üzerinde devletin gücünün gösterilmesini ister.

Bazı tarih kitaplarında Abdülhamit'in Ruslarla savaşa girme taraftarı olmadığı ama onu bu savaşa Mithat Paşa ve etrafındakilerin zorladığı yazılmaktadır. *Taif'te Ölüm* romanında ise bu durumun tam tersi bir olay yaşanmaktadır. Mithat Paşa askerin

durumundan ve maddi sebeplerden dolayı Ruslarla savaşa girmenin tehlikeli olacağını düşünmektedir.

Yoldaki Adam romanında Daniş Hoca, Osmanlı ile Rusya arasında yaşanan son gelişmeleri değerlendirir ve Rusya'nın Osmanlı'ya saldıracağı tespitinde bulunur.

Rusya demiştim sana değil mi? Pusuda, bu sefer tamam! Balkanlardaki Osmanlı tebası Slavları yıllardan beri bu yüzden kıskırtır. Onları isyan ettirip üzerimize saldırttıktan sonra, 'Osmanlı hristiyanları öldürüyor, işkence ediyor' diye dünyaya davul zurna çalarcasına ilan edecek. Sonra da 'Hristiyanların hakkını koruyorum' diye üzerimize gelecek. En zayıf anımızdır bugünler bizim. Niye hâlâ Karadağlı'lar anlaşmaya yanaşmaz? Sen ilme arkanı dön, birliğini unut, törelerine sırt çevir, yenileniyorum diye bir türlü keselenmekten öteye geçeme; eloğlu gözünün yaşına bakacak değil ya! Meşrûtiyeti de istemez Rusya; müsavat, özgürlük lafları bütün planlarını suya düşürür. (Büyükarkın; 1976, 80)

Taif'te Ölüm romanında Abdülhamit, Berlin Antlaşmasını imzalayanlarını cezalandırır. Mithat Paşa bunu önceden tahmin etmiştir.

Sultan Hamit'i iyi tanıyordu. Berlin antlaşmasını imzalayanlara rahat ve huzur vermeyecekti. Sadullah Paşa büyükelçi olarak Viyana'ya sürüldü. Orada intihar etti. Mehmet Ali Paşa Arnavutluk'ta çıkan bir ayaklanmayı bastırmak için Yakova'ya gönderilmişti, orada vuruldu, isyancılar başını kesip bir sırığa geçirdiler ve sokaklarda dolaştırdılar. Karatodori Paşa ise İstanbul'a dönünce Hünkâr onun yüzünü bile görmek istemedi ve 'Memleketin yarısını düşmanlara teslim etmiş

olan bu adamı asla kabul edemem,' diye onu Saray'a sokmadı.

(Topuz; 2008, 141)

Yoldaki Adam romanında Osmanlı-Rus harbinde Ruslara, Romenlerin yardım etmesi de yine roman içerisinde yer almaktadır.

"Karşınızda Romen kuvvetleri de var, dedi, Ruslara yardıma gelmişler."

(Büyükarkın, 1976: 112)

Yine aynı romanda Osmanlı ordusu Plevne'de var gücü ile dayanır. Fakat Rusların dört bir yanı sararak yardım gelmesini engellemesinden dolayı çok zor durumda kalmıştır. Osman Paşa hatları yararak çekilme kararı alır. Romanda bu durumun cephedeki görüntüsü aktarılır.

Asker, dedi, size bir haberim var; Plevne'yi bırakıyoruz. Çıkış günü ayrıca bildirilecek. Şimdi hazırlıklara başlayacağız. Ağzınızı sıkı tutacağınıza inanıyoruz. Casuslardan sakınmalısınız! Düşmanı nereden yarıp Plevne'den nasıl uzaklaşacağımızı ben de gerektiği gibi bilmiyorum. O gün gelsin elbet öğreniriz. (Büyükarkın; 1976, 121)

Bu bölümün başında Osmanlı'nın Almanya ile olan ilişkilerinden bahsetmiştik. Romanlarda da bu duruma yer verilir. *Bir Sürgün* romanında Jön Türkler, Almanya ile kurulan ilişkiler konusunda Abdülhamit ile aynı görüştedirler.

"Doktor Hikmet gördü ki, Jeune Turc'ler bu noktada da Abdülhamid'le bir düşünüyorlar. Yani sultanın şahsi dostu, Kayser Wilhelm'in böyle bir anlaşmaya mani olacağını zannediyorlar." (Karaosmanoğlu, 2007: 326)

Üç İstanbul romanında Abdülhamit döneminde Alman İmparatoru ile olan yakınlığı bilinmektedir. Bu dönem Alman İmparatoru Abdülhamit'e bir âlim heyeti

göndermiş ve bu heyet Osmanlı topraklarında bazı kazılar yapmışlardır. Bu âlim heyeti içerisindeki bir kişi de roman kahramanı olarak verilmiştir.

Bu âlimi, istibdatta, Almanya İmparatoru, Abdülhamit'e yolladı:

Bergama'yı Berlin'e taşıyın diye: Bergama'yı Berlin'e taşıyın diye.

Harb-i Umumi'de aynı âlimi aynı İmparator Cemal Paşa'ya gönderdi. Müzelerden mezarlara kadar her yere serbest girsın diye de,

Cemal Paşa, âlime binbaşı rubası giydirdi. (Kuntay; 2008, 497)

Sultan Döşegi romanında Abdülhamit'in, İngilizlere karşı padişahlığı zamanında verdiği tavizlerin sebebi küçüklüğünde amcası ile birlikte çıktığı Avrupa gezisi sırasında gördüğü donanmanın muazzamlığından etkilenmesine bağlanmaktadır.

Kraliçe Viktorya onları karşıladı, şölenler verdi, bir de donanmaya geçit resmi yaptırdı ya, Abdülaziz deniz sallantısına gelemiyor, kusmak için sık sık aşağıdaki kamarayı boyluyordu. Küçük yeğeni Abdülhamit bu fırsatı kaçırmadı: o muazzam donanmayı gözleri faltaşı gibi açılarak seyretti ve sonraki padişahlığı sırasında İngiltere elçileri onu, yapmak istediği bir şey konusunda donanmayı Türk sularına getireceklerini söyleyerek korkuttular. (Şeyda; 1969, 81)

Yine aynı romanda Padişah, kabul ettiği İngiltere elçisini konuşması ve tavrıyla etkileyerek, İngiltere'den Londra Protokolü konusunda anlayış beklediğini belirtmiştir. İngiliz elçisi bu tavırlara inanmış ve raporunda bunları dile getirmiştir. Bir anlamda Padişah, İngilizleri tavırları ile etkileyerek barışın sağlanması amaçlamaktadır.

Padişah gözleri sulanarak, barış istiyordu. 'Siz söyleyin, bütün tebaama mutlu bir hayat yaşatmak için bazı yenilikler yapmaya kesin

olarak kararlıyım, ancak sürekli bir huzur ve barış olmadıkça bunları nasıl gerçekleştirebilirim?’ diyordu.

Layard, İngiltere Dışişleri Bakanlığına, görüşlerini bildirdi: ‘Padişah bana çok sevimli, çok iyi niyetli, doğru sözlü, ince ve insani duygularla dolu, tebaasının hayrı için elinden gelen her şeyi zevkle yapmaya hazır bir kimse olarak görüldü.’ (Şeyda; 1969, 212)

Osmanlı ile İngilizler arasında çıkan Basra krizi *Abdülhamit ve Afrodit* romanında yer almaktadır. Osmanlı’ya karşı isyana kalkan Şeyh Mübarek meselesini çözmek için İngilizler, Abdülhamit’ten bazı teminatlar ister, bu teminatlar şu şekilde romanda yer alır:

Türkiye’deki İngiliz tebaası Anadolu’nun her yerinde bilâ mümanaat maden taharrisi hakkını istimal edebilecek.

Devâiri hükûmetten alacağı olan İngiliz tebaasının istihkakları diğer devletler tebaasına tercihan ve derhal tesviye edilecek... (Sertelli, 1929: 162)

Bir Sürgün romanında Fransız Doktor Morotof, Doktor Hikmet’e Osmanlı’nın paylaşılacağını ve Sultanın denge politikasının bir işe yaramadığını söylüyor. Bu romanda Osmanlı üzerinde oynanan oyunlar bir yabancıнын ağzıyla aktarılmıştır.

Hey, arkadaş! Sizin memleketi paylaşıyorlar. Yakında bizim Çar’la İngiltere Kralı arasında bir mülakat olacak ve bu mülakatta Osmanlı İmparatorluğu’nun tasfiyesi görüşülecek. Gördünüz mü? Sizin Sultanın ‘rekabetler arasında muvazene politikası’ beş para etmiyor. Emperyalistler kendi aralarında anlaşmasını da biliyor. Şimdi, anlıyorum ki, size mukadder olan şey, bir umumi ihtilaldir. Ta ki,

günün birinde, Türk milleti şuurunu bulup asıl tehlikenin nereden geldiğini anlaya... (Karaosmanoğlu, 2007: 326)

Abdülhamit, Osmanlı topraklarında gazete ve dergiler üzerinde kurduğu baskıyı dış basın üzerinde de kurmaya çalışmıştır. *Taif'te Ölüm* romanında bu duruma yer verilir. Fakat Times gazetesi müdürü Abdülhamit'in bu teklifini kabul etmez.

Times gazetesi mahkemenin düzmece olduğunu ve Padişah'ın emirlerinin dışına çıkmadığını da yazıyordu. Abdülhamit bunları öğrenince başmabeyinciye Times gazetesi sorumlu müdürü ile ilişki kurmasını ve bu tür yayınların önlenmesi için kendisinin maaşa bağlanmasını istedi. Durum Londra'daki elçiliğe bildirildi. Elçi de yayındaki eleştirel havaya son verilecek olursa gazetenin müdürüne bir Osmanlı nişanı verileceğini ve kendisine uygun bir aylık bağlanacağını bildirdi. Müdürün yanıtı şu oldu:

'Padişahımızdan bir kibrit çöpü bile almak benim onuruma dokunur.' (Topuz; 2008, 217)

Dış basını para yoluyla etkilemeye çalışan Abdülhamit'e *Üç İstanbul* romanında da rastlanır. *Taif'te Ölüm* romanında yer alan durumun aksine Padişah bu girişiminde başarılı olmuştur. İsteddiği Avrupa gazetesine para yoluyla kendi lehinde yazılar yazdırmaktadır.

Fakatı makatı yok... Parlayan birtakım kelimelere inanmamanızı tavsiye ederim. Demin 'efkar-ı umumiye' diye bir tabir kullandınız. Dünyanın hiçbir yerinde 'efkar-ı umumiye' diye bir şey yoktur. Sonra demin 'gazete' dediniz. Hangi gazeteler? Bizimkiler mi? Bakınız buna siz de güldünüz! Kaldı Avrupa gazeteleri... Müsaade edin, onlara da

ben güleyim: Avrupa gazetelerinin Yıldız Sarayı'nda 'silsile-i fiyat cetveli' vardır. İstedığınız Avrupa gazetesinin bana adını söyleyin; ben de size o gazetenin namusunun fiyatını söyleyeyim beyefendi! (Kuntay; 2008, 214)

Üç İstanbul romanında Theodore Herzl'in, Abdülhamit'ten Filistin'i istemesi meselesi de yer alır.

Bilmem haberin var mı? Birkaç günden beri İstanbul'da bir Yahudi peygamberi var... Birinci rütbeden Mecidi nişanlı bir Yahudi peygamberi... Theodere Herzl adındaki bu peygamber Tarabya'da Abdülhamit'in misafiridir. Yaveri var, Saraydan arabası var. Bu adam, Filistin'de Abdülhamit'ten yer satın almak için İstanbul'a geldi. Orada Yahudi devleti kuracak... İşte senin uyuz Moiz dün Tarabya'da ona gitti. (Kuntay; 2008, 205)

Abdülhamit ve Afrodite romanında Padişah'a muhalif olan Ali Bey, İngiliz Sefareti'ne sığınır. Burada yazar devreye girerek, Padişah'ın İngilizlerin isteği ile Sefarete sığınan Ali Bey'i takip etmekten vazgeçtiğini ve Ali Bey'i takip eden memurlarını çektiğini anlatmaktadır. Bu durumu da Osmanlı'nın dış politikadaki etkisizliği olarak yorumlar.

Abdülhamit, o günlerde cereyan eden diğer siyasi meseleler dolayısıyla İngiltere devletini rencide etmek istemiyordu. Sefirin ısrarı karşısında, seryaverine memurların derhal o civardan çekilmesini irade etmişti.

Zaten, sefirin ısrarı önünde başka ne yapabilirdi? Osmanlı devleti nihayetsiz kapitülâsyonlarla düveli muazzamaya karşı eli ve kolu bağlı bir vaziyette değil miydi? (Sertelli, 1929: 112)

Sultan Hamid Düşerken romanında Kâmil Paşa dış politikada bütün kararları kendi tasarrufuna göre alırken padişahın pasif kaldığı görülmektedir. II. Meşrûtiyet'ten sonra otoritesi zayıflayan Padişah, dış politikada da etkisiz bir tavır takınmıştır.

“Sultan Hamid tamamıyla sessiz ve mukavemetsiz bir hale gelmiş, gölgesinden bile korkar olmuştu. Sadrazamın her dediğini kabule nefsinin mecbur görüyordu.” (Örik, 2009: 170)

Yukarışehir romanında Ermeniler ile Türkler arasında başlayan çatışmaların sebebini değerlendiren bir Yukarışehirli, Ermenilerin ve diğer azınlıkların büyük devletler tarafından kışkırtıldığını dile getirir. Kendi bölgelerinde yaşayan Ermenilerin de yurt dışına çıkmalarını arkalarında bu devletlerin var olmasına bağlar.

Yoldaki Adam romanında Ermenilerin çıkardığı olaylar karşısında halk kendisini savunmaya hazırlanmaktadır.

Padişahımız efendimiz, hâlifedir; elbette bir çaresine bakacak, müslümanlığı, yayacaktır. Öyle de yapmaktadır. Demem şu demek ki, bu işler düzelinceye kadar biz tedbirde kusur etmemeliyiz. Mahallemizin namusunu, malını korumalıyız. Sen çavuşluk etmişsin, askerlikten anlarsın. Evlerde ne bulursak bıçak, tabanca, balta toplayalım, gençleri bir araya getirelim. Başlarına geç; saldırıya uğrayınca karşı koy!... (Büyükarkın; 1976, 220)

Yukarışehir romanında Müslümanlar ve Hristiyanları o dönemde birbirine düşürme ve bu sayede Avrupalı devletlerin Osmanlı'nın iç işlerine karışmasında bunu bir koz olarak kullanabilmesi için planlar yapılmaktadır.

Alttan alta; bütün olayların, Müslümanlarla Hristiyanları birbirine düşürüp hükümete baskı yapmaları için yabancı devletlerin eline geçerli bir koz vermek olduğu düşüncesi Paşa'nın aklından bir daha geçti. Geçti ya, onca yıllık dostlarının kendisine böyle bir kötülük yapacaklarına inanmaya gönlü elvermedi. (Ünlü; 2004, 164)

Yukarışehir defterdarı son zamanlarda Türkler ile Ermeniler arasında yaşanan çatışmaların misyonerlerin işi olduğu imasında bulunmaktadır.

Sanmam, olmaz, demeyin Paşa Hazretleri! Misyonerlerin olur olmaz yerde, hiç çekinmeden, memleketin hâlini, geleceğinin ne olacağını anlatıp gezdikleri bilinen bir şey... Wheller Efendi; bugün, olmazsa yarın, İngilizlerin buralardaki Ermenilerin idaresini üstlenmesinden yana olduğunu apaçık söyler dururmuş! Şimdiki konsoloslarla misyonerler de, zamanı geldiğinde, yetkili müşavir ya da devlet temsilcisi olarak görev yapacaklarmış! Etkili bir denetim düzeni ancak böyle kurulabilirmiş! (Ünlü; 2004, 167)

Yoldaki Adam romanında İbrahim Makedonya'da bir Osmanlı askerinin yaşadığı olayı anlatarak ülkenin bağımsız olmadığını babasına anlatmaya çalışmaktadır. İttihatçı olan İbrahim, bu düzeni kendilerinin yıkacağını söyler.

Hâlâ farkında değil misiniz? Kokuşmuşuz biz! Kim diriltecek bizi?

Yine biz!... Ama bu bizin içinde sizin gibiler yok! Burada bir Rus konsolosu vardı, elinde kamçısıyla göğsünü şişire şişire sokaklarda

dolaşırdı. Bu yetmiyormuş gibi karşılaştığı Türk askerine iğrenerek bakar, alay ederdi. Bir gün kendisine selam vermedi diye bir Türk askerini dövdü. Asker de ikinci kamçı darbesinden sonra tetiğini çekip herifi devirdi. O eri hemen divan-ı harbe verdiler: idam ettiler!. Saray Rusya'dan af üzerine af diledi. Kim yaşayıp, kim ölüyormuş; anlıyor musun bunu sen baba? Bu kadar zavallı mıyız biz? Rus konsolosunun ölüsünü bir top arabasına koyup götürürlerken, saray üstelik top atışlarıyla da selamlattı onu. And ettik 'Ya hürriyet, ya ölüm!'

(Büyükarkın; 1976, 278)

Romanlarda Abdülhamit dış politikası ile ilgili en çok üzerinde durulan konu Balkanlarda yaşanan sıkıntılar ve Osmanlı-Rus Savaşı'dır. Özellikle romanlarda Abdülhamit'e muhalif olan grubun dış politika konusundaki eleştirileri yer alır. Padişah bu dönemde özellikle *Üç İstanbul* romanında yabancı devletlerin sözünden çıkmamakla eleştirilir. Osmanlı'nın dışarıya bağımlı olduğu vurgusu yapılır. *Kılıç Yarası Gibi* ve *Sultan Döşeği* romanlarında yer alan Abdülhamit yanlısı karakterler ise Padişah'ın dış politikadaki tavrını över ve bu dönemde hiç toprak kaybedilmemesini bir başarı olarak görürler.

Balkanlarda çıkan isyanlar ile Ermenilerin Anadolu'daki ayaklanmalarının arkasında büyük devletlerin olduğu düşüncesi bütün romanlarda hâkimdir. *Yukarışehir* romanında Ermeniler ile Türkler arasında yaşanan gerginliğin sebebi olarak son zamanlarda çok fazla görülmeye başlanan misyonerler gösterilir. Yukarışehir halkı da bu durumun farkındadır.

Almanya ile gelişmeye başlayan ilişkilerde Üç İstanbul romanında yer alır. Fakat *Üç İstanbul* romanında Almanya'nın bu durumu kullanarak Osmanlı topraklarında bulunan tarihi eserleri kendi müzelerinde sergilemek için kaçırdığı tezi ortaya atılır.

4. Sultana Muhalif Gruplar

Abdülhamit'in baskıcı politikasına karşı olan gruplar faaliyetlerini Osmanlı topraklarında gizlice yürütme çabası içine girmişlerdir. Fakat hafiyelik ve padişaha gelen jurnallerin çokluğu faaliyetlerini yürütme noktasında onlar için çok büyük bir baskı oluşturmuştur. Bu yüzden rahatça hareket edebilmek için Avrupa'ya kaçmışlardır. Buralarda çıkardıkları yayın organları ile Abdülhamit'in yaptıklarını eleştirme yoluna gitmişlerdir. Çıkarılan yayınlarla, Osmanlı topraklarına gizlice sokularak buralarda da bir örgütlenmenin oluşturulması amaçlanmıştır.

Abdülhamit döneminde devlet düzenine karşı olanlar susmak zorunda kalmış ve sistemi eleştirmekten korkmuşlardır. Romanda da böyle tiplere rastlanmaktadır.

Jön Türklerin Abdülhamit istibdadına dayanamayıp Avrupa'ya kaçmaları ve orada bir merkez oluşturmaları *Bir Sürgün* romanının başında yer almaktadır.

'A, evet, Fransa bunlarla doludur,' dedi. 'Merkezi komiteleri Paris'tedir. Ben birçoklarını şahsan tanırım. Zira bu vapurla beş yıldan beri Fransa'ya en az 500 tane Jeune Turc taşıdık. (Bu sözleri söyleyen kaptanda koyu bir cenuplu şivesi vardı.) Hepsi Fransızca bilir, hepsi Fransız kültürü almıştır, bizim mekteplerde okumuştur. Geçen yıl bir delikanlı vardı. Büyük Fransız İhtilali'ne, doğrusu benden ziyade vakıftı. Bana demişti ki: 'Biz de böyle bir ihtilal yapacağız'.

(Karaosmanoğlu, 2007: 34)

Kılıç Yarası Gibi romanında Padişah'a muhâlif olanlar İstanbul'da rahat hareket edememektedir ve hafiyelelerin baskısından da kurtulmak için Avrupa'ya kaçmaya başlarlar. Bu durumu romanda Doktor Reşit Paşa ifade eder ve Paris'e gitmek isteyen oğlu Hikmet Bey'e gitmemesi yönünde telkinlerde bulunur.

Şimdi Paris'e gidemezsin Hikmet, Padişah aleyhtarları Avrupa'ya kaçıp teşkilatlanıyorlar, burada da teşkilatlanmalar hızlanıyor. Padişah endişeli, eğer Paris'e gitmeye kalkarsan sen de ben de şüpheli hale düşeriz, bütün bir hayat biriktirdiklerimizi bir tekmede yıkarsın; belki sen gençsin dayanırsın, ama ben Fizan çöllerine bu yaşta dayanamam, yolda ölürüm... Sen bilirsın, bunun vebalini sırtlanabileceksen git.
(Altan; 2006, 231)

Yolcu! Nereye Gidiyorsun? romanında Adli'nin dayısı bir Jön Türk olarak Avrupa'ya kaçmayı planlar ve bunu ailesine anlatır. Abdülhamit döneminde padişaha muhâlif olanlar istibdaddan kurtulmanın yolunu Avrupa'ya kaçmakta bulmuşlardır. Avrupa'ya kaçmalarındaki temel amaç Osmanlı topraklarında yapamadıkları muhalefeti buralarda yapmak istemeleridir.

Başta annem, hiçbiriniz artık bu son adımına varılmış karardan bizi caydırmaya çalışmazsınız. Zira bu işte, siz, ben yokuz, millet vardır. Ben yakalanır, hattâ öldürülebilirim. Bu ihtimâllerin hepsi yerindedir. Fakat tekrar memleketime dönersem, dâvamı kazanmış olarak döneceğim. Beni ancak o zaman bekleyin! (Ayverdi, 1997: 285)

Ateş Gecesi romanında Kaymakam devlete bağlı bir memur olarak görünmesine rağmen romanda Namık Kemal'den, Ziya Paşa'dan şiirler okuyor. Bunun yanında Kemal Murat ile yaptığı konuşmalarda devletin gidişinden duyduğu endişeyi ve nasıl bir

uçuruma sürüklendiğini de rahatça ifade ediyor. Fakat bazen çok ileri gittiğini düşünerek padişahı öven cümleler de kuruyor. Bu durum bize o dönemde muhâlif olmanın ne kadar zor bir durum olduğunu göstermektedir. Özellikle bir memurun muhâlif olması işini kaybetmesi ve sürgüne gönderilmesi anlamına gelmektedir.

O çocuklara kızıyor gibi görünmek benim vazifem icabıdır, diyordu. Allah esirgesin çapkınları bugün yakalasam bileklerine cayır cayır kelepçeyi basarım. Fakat yüreğim de yanar mı yanar ha! Doğrusunu istersen ikisi de elmas gibi gençlerdi. Kaçtıklarına çok iyi ettiler. Kaçanlar Avrupa'da bir cemiyet kurmuşlar, gazete çıkarıyorlarmış. Bütün devletleri bizim lehimize çevirmeye çalışıyorlarmış. Muvaffak olurlar mı, olmazlar mı o başka bahis... Fakat hiç olmazsa ellerinden geleni yapıyorlar. Her halde mahalledeki kızlarla gizli gizli oynamaktan çok daha iyi bir hareket... (Güntekin, 2008: 85)

Ermenilerin Doğu'da yaptıklarından sonra Abdülhamit'in onlara karşı aldığı sert tedbirler Sultana karşı yeni bir muhâlif grubun oluşmasına sebep olmuştur. Ermeniler de Abdülhamit'in yönetiminden rahatsızdır. Bu durum *Bir Sürgün* romanında Jön Türkler ile Ermenilerin amacının aynı olduğu gibi gösterilerek Ermeniler ile Jön Türkler arasında bir bağ kurmaya çalışılmıştır. Doktor Hikmet, gemide gördüğü bir Ermeni'ye dava arkadaşı gözü ile bakmaktadır.

Fakat Ermeni komitecisi Karabat Vahanyan, Jeune Turc Doktor Hikmet'in bu uzanan ellerini oldukça tereddüt ve gevşeklikle tuttu. Yüzünün ifadesinden onun ne demek istediğini anlamadığı görünüyordu. Daha doğrusu bir Türk tarafından bu taşkın dostluk hamlesi Ermeni'de bir nevi şüphe, bir nevi emniyetsizlik uyandırmış

gibiydi. Kalın ve yuvarlak başına bir isfenks kafasının muammalığı çöktü. (Karaosmanoğlu, 2007: 47)

Üç İstanbul romanında Adnan ve Moiz çok iyi iki arkadaştır. Moiz Ermeni olmasına rağmen Adnan ile aynı görüşleri paylaşmaktadırlar. Ama değişen dünya düzeni ve azınlıkların Osmanlı içerisinde yaşadıkları değişimden o da etkilenmiş ve bir süre sonra çok zengin olmuştur. Adnan Moiz ile karşılaştığı bir gün beraber yaşadıkları olayları hatırlar:

Moiz anlatırken Adnan düşünüyordu: Adnan ve Moiz memleketin her felaketine yaşları birbirine karışarak beraber ağlamışlardı, saadetine dişleri birbirine karışarak hep yanyana gülmüşlerdi. Yunan zaferine beraber sevinmişler, Abdülhamit'e atılan bombaya sevinçlerinden beraber sıçramışlardı. (Kuntay; 2008, 436)

Selma Fındıklı'nın romanında Sultana muhâlif grupların arasında Mülkiyelilerin olduğu görülmektedir. Mülkiye öğrencilerinin özgürlük için yürümelerine ve bildiriler dağıtmalarına romanda yer verilir. Bu yürüyüşe katılan Fikret ve Kâzım Bey tutuklanmış ve işkenceye maruz kalmışlardır.

Sinekli Bakkal romanında ise Sultana muhalif grubun başındaki isim dönemin Zaptiye Nazırı Selim Paşa'nın oğlu Hilmi'dir. Hilmi ve arkadaşları Selim Paşa'nın konağında musiki icra etmek için toplanıyor görünseler de asıl amaçları Abdülhamit'i eleştirmek ve padişahın azledilmesi için çeşitli planlar yapmaktır. Bunun yanında *İsyân Günlerinde Aşk* romanında yer alan Hikmet Bey karakteri de padişahın en yakınındaki isim olan Doktor Reşit Paşa'nın oğludur. Hikmet Bey, tıpkı *Sinekli Bakkal* romanındaki Hilmi karakteri gibi padişaha muhaliftir ve onun eli kanlı bir padişah olduğunu düşünmektedir.

Jön Türkler, Osmanlı topraklarında yapamadıkları propaganda faaliyetlerini dışarıda bastıkları gazeteler aracılığıyla yürütmeye çalışıyorlar. Bu durum *Bir Sürgün* romanında yapılan tüm faaliyetler açıklanarak belirtiliyor.

Bunlar daha dün geldi. En son neşriyattır. Şu Türkçeler Mısır'da basılır, Fransızcalar Paris'te... Tabii Meşveret'i, Şurayı Ümmet'i şimdiye kadar çok görmüşsünüzdür. Fakat eminim ki, Prens Sabahattin Bey'in Paris'te yeni çıkarmağa başladığı Terakki ile, Mısır'da çıkmağa başlayan Türk gazetesinden henüz haberiniz yoktur.

(Karaosmanoğlu, 2007: 42)

Sinekli Bakkal romanında Tefvik, Hilmi ve arkadaşlarına yurtdışından gönderilen ve Jön Türklerin çıkardıkları, Abdülhamit'in yasakladığı neşriyatların sokulmasına yardımcı olmaktadır. Bunu yaparken de dikkat çekmemek için kadın kılığına girer. Fakat postahanenin önündeki hafiyeler ondan şüphelenir ve yakalarlar.

Ekserisi İsviçre'de veyahut Paris'te çıkan Türk gazetelerinden ibaretti.

Bunlar, Selim Paşa'ya, baştan başa divanelik, bir kocakarı sayıklaması gibi saçma geldi. Fakat onu düşündüren gazete ve kitaplar değildi. O, el yazısıyla, meçhul bir adama yazılmış mektuptu. Güya Padişah'ı tahtan indirmek için genel bir ayaklanma hazırlanıyordu. Güya buna taraftar çok adam vardı. Hatta hayli bilinen isimler de sayılıyordu. Belki bu bir hokkabazlıktan ibaretti. Kaç defa böyle şeyler yapılmıştı. Fakat ona rağmen Paşa, büyük ölçüde tutuklamalar yapılacağını biliyordu. 'Göz patlatan' ın memur edileceği bir hayli soruşturmalar olacak... Belki de, belki de bunların arasında Hilmi de bulunacaktı.

(Adıvar, 1996: 128)

Kılıç Yarası Gibi romanında İttihat ve Terakki'nin Balkanlarda teşkilatlanmasının sebebi de anlatılmaktadır. Selanik'in bir merkez olmasının sebebi, orada Osmanlı içerisinde yaşayan etnik grupların ayaklanmasına karşı zabitler arasında başlayan Türk milliyetçiliğinin etkisi olduğu vurgulanmaktadır.

Anadolu her zamanki gibi sessiz, orada da mutlaka vatansever arkadaşlar var, belki onlar da teşkilatlanıyor, ama Anadolu'dan pek ses gelmiyor. Balkanlar ise çok hareketli, biraz da Bulgarlarla Sırlar sayesinde arkadaşlar orada teşkilatlanıyor, çünkü vatanın tehlikede olduğunu daha yakından görüyorlar. Anadolu'dakilerin bir şey gördüğü yok, en kabadayısı bir iki eşkiya yakalıyorsa o da ehemmiyetli bir mevzu değil. Bugün Dersaadet'in anahtarı Balkanlar'da, teşkilat oraya yerleşti mi İstanbul'un yolunu açarız.

(Altan; 2006, 241)

Üç İstanbul romanında Dağıstanlı Hoca Abdülhamit'in yaptıklarından yola çıkarak İttihatçıların ne yapması gerektiğini anlatıyor. Halkın hep başka şeylerle oyalanarak Abdülhamit'in yaptığı hataları görmesinin engellendiğinden yakınıyor ve bir anlamda da İttihatçılarında yaptıklarını iyi anlatabilmesi gerektiğini söylüyor.

Görmüyor musun? Ahmet Rıza'nın Paris'teki yamalı ceketini hâlâ alkışlıyorlar; Talat'a bak, Edirne'de giydiği sarı kaputunu hâlâ çıkarmadı, hâlâ asker tütününü içiyor. Uzağa gitmeye ne hacet? İşte Sultan Hamit... Ne sayede sağ kaldı? Burnunun sayesinde!.. Gazeteler her gün burnuna kandil asmakla meşgul. Biri çıkıp da, 'Bizim bir Mısır'ımız vardı, bir Bosna Hersek'imiz vardı, bir Şarkı Rumeli'miz vardı; ne oldu?' diye hesap soruyor mu? Sormuyorlar, neden? Çünkü

halk fikriyle değil, gözüyle görür de ondan! Çünkü Şarkı Rumeli'nin gittiğini fikir görür, Abdülhamit'in uzun burnunu göz görür de ondan!.. Sizin de yaptığınız bu inkılâba, bu ehrama bakmayacaklar; rubanız kaç tane? Eviniz kaç katlı? Onu sayacaklar. (Kuntay; 2008, 380-381)

Yoldaki Adam romanında İbrahim babasına İttihatçıların ülkeyi girdiği bu çıkmazdan kurtarabilmek için yapmak istediklerini anlatır ve Balkanlarda çıkan isyanları da Abdülhamit'in kötü yönetimine bağlar.

Meşrûtiyeti ilan ettireceğiz. Osmanlılar cins ve mezhep gözetmeksizin kardeş olacaklar. Meşrûtiyetin ilanıyla Avrupalılar Osmanlı İmparatorluğunu taksim etmekten vazgeçecek. Makedonya'daki şu komiteciler bile Sultan Hamit'in mutlakiyeti yüzünden kan dökmüşlerdir. İşte böylece hürriyet gelecek, herkes kucaklaşacak, vatan kurtulacak!... (Büyükarkın; 1976, 279-280)

Nesl-i Ahir romanında İrfan, Abdülhamit'e muhalif bir gençtir. Bu yüzden sürgüne yollanmıştır. Babası da sürgüne gönderilmiş ve orada ölmüştür. İrfan, romanda halka yapılan bu kadar zulme rağmen halkın sessiz kalışını anlayamaz.

O kadar uzun senelerin türlü mezalimiyle bu memleketin insanları ezilmiş, çiğnenmiş idi de içlerinde nasıl olup da bir arzu-i ahz-ı sâr (bir intikam arzusu) uyanmamış, koparılıp çıkarılamayacak, sökülüp atılamayacak köklerle kalpleri sarıp istila etmemiş idi? Bu mümkün müydü?(Uşaklıgil, 2009: 346)

Abdülhamit ve Afrodite romanında Paris'te varlığını sürdüren Jön Türkler'in iki ayrı parti etrafında teşekkül ettiğine değinilir.

Ali Bey'in bir derdi vardı: Paris'te, Meşrûtiyet'in istihsalı için çalışan JÖNTÜRK ler o esnada iki parti olmuşlardı. Birinci partiyi, Yıldız Sarayı'nı fi'len yıkmak ve memlekette ihtilâl çıkararak kanunuesasî ilan etmek isteyenler, ikinci partiyi de bu hareketin henüz zamanı hulûl etmediğinden, bir müddet daha intizar ederek millete yavaş yavaş hürriyet arzusu uyandırmak isteyenler teşkil ediyordu. (Sertelli, 1929: 84)

Jön Türkler her ne kadar Sultana karşı muhalefet yapma konusunda birleşseler de kendi aralarında da ayrılıklar yaşamışlardır. Özellikle liderlik konusunda Jön Türklerin bir türlü anlaşamadığı bilinmektedir. *Bir Sürgün* romanında bu duruma İttihat ve Terakki'nin ilk toplantısında yaşanan ayrılık örnek verilmiştir.

Geçenlerde sözüm ona bir Jeune Turc konferansı⁶ yapalım dediler, ağızlarına yüzlerine bulaştırdılar. Ne imiş o? Sen Prens Sabahattin Bey taraftarı imişsin; Ahmet Rıza Bey taraftarı imişim. A efendim, aramızda hiç de vatan millet taraftarı yok mu? Her gün vatan, millet diye hant hant ötersiniz, vatan, millet yolundaki fedakârlığınızı, feragatinizi ne vakit göstereceksiniz? Şimdiden yer kavgası. Günün birinde bunlar bir de iş başına gelirlerse tasavvur edin artık siz bir kere curcunayı... (Karaosmanoğlu, 2007: 92)

Saray Meydanı'nda Son Gece romanında yabancı bir doktor olan Mösyö Antuan ile Sultana muhâlif Fikret'in yaptıkları konuşmalarda İttihat ve Terakki'nin gün geçtikçe bozulmaya başladığı ve Fikret'in de görüşlerinin onlar aleyhinde değişime uğradığı görülmektedir.

⁶ 1902' de yapılan ilk İttihat ve Terakki Kongresi kastediliyor.

Cemiyet'e girecek yaşta değilim ama düşüncelerim altı ay öncesine kadar onlardan yanaydı... Kâzım Hocam da öyle... Şimdi güvenmiyoruz hiçbirine..."

Gözleriyle onaylıyor sözlerimi;

Meclis-i Mebusan, Meclis-i Ayan açıldı, Kamil Paşa kabineyi kurdu, derken, düşürdüler yine hükümeti... Hem de üç ay içinde... Devletle oyuncak gibi oynuyorlar... Kendi çıkarlarına göre... (Fındıklı, 2000: 66)

İttihatçılar arasında yaşanan çatışmalar *İsyân Günlerinde Aşk* romanında Hareket Ordusu'nun hazırlanma sürecinde başlar. İttihatçı Cevat Bey kendisinden gizlenen bazı gerçeklerin olduğunu düşünüyor. Özellikle Hareket Ordusu'nun inanılmaz bir çabuklukla hazırlanması onun arkadaşlarına duyduğu kuşkuyu daha da arttırmaktadır. İttihat ve Terakki'nin bazı olaylara verdiği tepkiler Cevat Bey'in kuşkularını derinleştirir ve arkadaşlarına olan itimadını sorgulamaya başlar.

Yolcu! Nereye Gidiyorsun? romanında İttihatçılar arasında Meşrûtiyet'in ilanı ile birlikte başlayan çatışmalar da romanda yer almaktadır. Adli'nin dayısı Miralay Nazım Bey İttihat ve Terakki'nin bir mensubu olarak Avrupa'ya kaçmış ve Meşrûtiyet'in ilanı ile birlikte ülkesine dönmüştür. Fakat İstanbul'da dava arkadaşlarıyla bazı konularda ihtilaf yaşarlar. Nazım Bey arkadaşlarına bu durumu anlatmaya çalışır; ama başarılı olamaz. İttihatçıların menfaat ilişkilerine karşı çıkmıştır. Bu durum arkadaşlarını rahatsız eder ve asker olmasını bahane ederek onu bir anlamda siyasetin içerisinden tasfiye ederler.

Sultan Hamid Düşerken romanında Şefik Bey'in İttihat ve Terakki'den habersiz sırf karısının makam ve mevki hırslarına kapılarak Hüseyin Hilmi Paşa'dan Adliye

Nazırlığı talebinde bulunması cemiyet ile arasının açılmasına sebep olmuştur. Fakat Hüseyin Hilmi Paşa onun Adliye Nazırlığına getirmemiştir. İttihat ve Terakki mensupları Talat Bey, Cavit Bey, Nazım Bey ve Rahmi Bey yaptıkları görüşmede hem Şefik Bey'in durumunu hem de cemiyetin gelecekte yapmayı hedeflediklerini konuşurlar. Bu durum bize İttihat ve Terakki mensuplarının bir kısmındaki makam mevki hırsını göstermesi açısından önemlidir.

İçinde bulunduğumuz vaziyetin muvakkat olduğundan şüphe edilemez. İttihat ve Terakki'nin yarın iktidar mevkiine bizzat geçerek bugünkü kuklaların mevcudiyetlerine nihayet vermesi, bütün nezaretleri şahsen deruhte etmekliğimiz elbette ki hem doğru hem de mukadderdir. İnkılap bu yolu bize mutlaka yürütecek, bizi buna behemehal götürecektir. Fakat o zaman da Şefik'in kabineye girmesi münasip olup olmayacağını uzun boylu düşünmek icap eder. Hele Adliye Nazırlığı gibi mutlaka mesleki bir vukuf istiyen bir mevkie geçmesi asla tecviz edilemez! (Örik, 2009: 194)

Saray Meydanı'nda Son Gece romanı içerisinde Jön Türklere eleştiriler yöneltilmektedir. Özellikle Avrupa'da yaşadıkları hayat, eleştirilerin en büyük sebebidir.

“Hem Jön Türkler dediğin de kim Allahaşkına? Sözde vatan kurtarmak için kaçtıkları Paris'te, işret âlemlerinden, kadın kucaklarından kalkmamış çoğu...” (Fındıklı, 2000: 85)

İsyân Günlerinde Aşk romanında İttihatçıların iktidara geldikten sonra yaşadıkları değişim de romanda yer almaktadır. Özellikle yaptıkları yolsuzluklara ve devlet yönetiminde başarısız olmalarına değinilir.

Yine aynı romanda Cevat Bey'in ağzından İttihatçıların softaların bu ayaklanması karşısında ne yapacağını bilmediği görülmektedir. Padişahı devirmeyi düşünmektedirler; fakat onun yerine koyacak adamlarının olmadığını itiraf ederler. *Sultan Hamid Düşerken* romanında da İttihatçı Talat Bey, cemiyetin yeni misyona, devleti yönetebilecek kabiliyette devlet adamlarına sahip olmadığını söyler. Eski devlet adamlarının hâlâ görevde bulunmasının sebebini de ellerinde yetişmiş eleman olmamasına bağlar.

Kılıç Yarası Gibi romanında Reşit Paşa, Osman'a padişahın azledilme korkusundan dolayı paşaları ve komutanları para ile oyaladığından bahseder.

Padişah daima bir devrilme endişesi taşıyordu; bu endişeyi izale etmenin yolunu ordunun komutanlarına, paşalarına, beylerine paye ve para dağıtmakta bulmuştu. Bu politikası istediği sonuçları doğurdu, paşalar hiç isyan etmediler lakin Padişah ordunun alt tabakalarına hiç ehemmiyet atfetmiyordu; kendisini küçük rütbeli subayların devireceğini hiç düşünmüyordu; ama onu paşalar değil yüzbaşılar, küçümsediği alelade subaylar devirecekti." (Altan; 2006, 210)

Yoldaki Adam romanında Abdülhamit'in Jön Türkler arasına adam göndererek, içlerinde bir huzursuzluğa yol açtığı ve bir kısmını kendi yanına çekmeye çalıştığı romanda dile getirilir. Doktor Cemil Abdülhamit'in bu yolla, kendisine karşı oluşacak muhalefeti engellemeye çalıştığından bahseder.

Sultan Döşegi romanında Ali Suavi, Çırağan Sarayı'na girerek Sultan Murat'ın tekrar padişah olmasını istemektedir. Sultan Murat ise buna karşı çıkmaktadır. Abdülhamit'in muhafızları da bu isyanı durdurmak için Çırağan Sarayı'na doğru ilerler. Muhafızlar isyanı bastırırlar ve Ali Suavi başına aldığı bir sopa darbesiyle ölür.

Ali Suavi olayının Abdülhamit'in şüpheci ve korku dolu tavırlarını daha da körüklediği ve bu olaydan sonra kendisini muhafaza etmeleri için başka devletlerden yardım istediği de *Üç İstanbul* romanında Adnan tarafından dile getirilir.

Tamam! İşte birleştik. Onda 'irtifa hastalığı' var; Fatih'in tahtına oturunca başı döndü. Ve kendini herkesten evvel kendi, oraya layık görmedi; onun için hem korkak oldu, hem korkunç... Fakat asıl deliliği Suavi ihtilalıyla başlar. Ali Suavi Çırağan'ı basıp Sultan Murat'ı tekrar tahta geçirmek isteyinceye kadar Abdülhamit 'örfen' deliydi; sonrs 'tıbben' çıldırdı. Düşün bir kere: Suavi vakasından sonra Prusya elçisine, 'Beni muhafaza edin' diye yalvarıyor. Belinde Osman'ın kılıcını taşıyan bir adamın bir kavas kadar haysiyeti yok. Bir ecnebi reisine bunu söylemek için bir devlet reisi deli olmalı.

(Kuntay; 2008, 140)

Sultan Hamid Düşerken romanında Hasan Fehmi'nin öldürülmesi yer almaktadır. Bu romanda, Şefik Bey, Hasan Fehmi'nin öldürülmesinde İttihat ve Terakki'nin parmağı olduğuna kesin gözüyle bakar ve kendisine haber verilmeden gerçekleştirilen bu olaya sinirlenerek muhâliflerin cephesine geçer, mecliste yaptığı konuşmada da İttihat ve Terakki mensuplarından farklı bir tutum izler. Hasan Fehmi'nin cenazesinde de en ön safta softalar ile birlikte hazır bulunur. *Yoldaki Adam* romanında da Hasan Fehmi'ye rastlamaktayız. Rasih Usta ile Mahmut Çavuş arasında geçen konuşmada Hasan Fehmi'nin Abdülhamit dönemine dair yaptığı eleştirilerle dikkat çektiği belirtilirken; şimdilerde İttihatçılar aleyhine yazılar yazarak İttihatçıları kızdırmaktadır. Rasih Usta ile Mahmut Çavuş ertesi gün Hasan Fehmi cinayetini gazetede okurlar.

Kılıç Yarısı Gibi romanında Ragıp Bey, Padişaha olan muhalefetin Balkanlarda çıkan ayaklanmalar ve komitacılara karşı yapılan mücadele ile birlikte daha da arttığını düşünmektedir.

Subayların huzursuzluğu, imparatorluğa bağlı ekalliyetlerin huzursuzlanıp ayaklanmaya başlaması ile birlikte baş gösterdi; bir yandan hareketlenen Makedon, Bulgar, Ermeni komitacılarla dövüşüyorlar, bir yandan da kendileri Padişah'a karşı komitacılaşıyorlardı; komitacılarla vuruştukça vatana bağlılıkları artıyor, Padişah'a öfkeleri ise çoğalıyordu. (Altan; 2006, 168)

İttihatçıların Balkanlardaki etkinliğini artırması, Abdülhamit'in İttihatçıların Balkanlardaki varlığını durdurmak için görevlendirdiği Şemsi Paşa'nın İttihatçılar tarafından öldürülmesi ile başladığı yorumu *Kılıç Yarısı Gibi* romanında yer almaktadır.

Padişah yanlıları Şemsi Paşa vurulduğu anda sinip susmuşlar, İttihatçılar öne çıkmışlardı. Üçüncü Ordu'nun genç kurmayları, korkunun kokusunu çabuk aldılar, derhal Padişah'a hitaben bir bildiri yayınlayarak 'Teşkilat-ı Esasiye Kanunun yeniden kabulünü ve Meşrûtiyet istediklerini, bundan başka bir gayeleri olmadığını, aksi takdirde Padişah'ı dinlemeyeceklerini' bildirdiler; Padişah'a bir anlaşma imkânı veriyorlardı. (Altan; 2006, 347)

Üç İstanbul romanında Dağıstanlı Hoca farklı bir muhâlif olarak karşımıza çıkar. Dağıstanlı Hoca Abdülhamit'i sevmez ve ona her konuşmasında hakaret eder. Abdülhamit'i kadın düşkünü olmakla ve bu işi bilmediği halde bilen biri olan Mithat

Paşa'yı sürgüne göndermekle suçlar; devletin kötü durumundan Abdülhamit'i sorumlu tutar.

İsterse Süleyman'ın oğlu olsun, ne çıkar? Kanuni, at sırtında öldü; seninki kadın üstünde can verecek dedi ve Abdülhamit'i düşünerek, 'Be adam, Sarı Selim kadar da mı olamıyorsun? O hiç olmazsa ne küçük padişah olduğunu bildi de Sokullu'ya, Piyale'ye, Kılıç Ali'ye, Sinan Paşa'ya dayandı; ayakta yaşadı, ayakta öldü. Sen bir Mithat Paşa'ya tahammül edemedin' dedi. (Kuntay; 2008, 50)

Yine aynı romanda Adnan, II. Meşrûtiyet'i ilan ederek pasif bir duruma düşen Abdülhamit'i iş bilmezlikle ve lider olamamakla suçlar.

Senin Deli İbrahim'in torunu meğer ne saçma adammış. Hükümdar tarafı hiç yok. Evde oturmak için doğan adamı tesadüf sarayda oturtmuş. Hükümdar ailesinden gelmeseydi tapuda mukayyit olurdu. Sonra o ne hükümetmiş, bütçesi yok, Maliye Nazırı var; donanması yok, amiralleri var. Fakat Allah'a şükre delim ki, onun büyük olmaya merakı yoktu; sahne adamı değildi; Almanya İmparatoru gibi aktörlüğe kalkışsaydı hâlimiz haraptı. (Kuntay; 2008, 377)

II. Meşrûtiyet'in ilan edilmesinden sonra iyice otoritesini kaybeden Abdülhamit'in durumuna *Üç İstanbul* romanında değinildiği gibi *Sultan Hamid Düşerken* romanında da değinilmiştir. Eskisiden meclis kapatmaya ve kendisine muhâlif olanları sürgüne göndermeye kudreti olan padişah gitmiş, yerine İttihatçıların her söylediğini yapmak zorunda kalan bir padişah gelmiştir.

Yine aynı romanda İttihat ve Terakki'nin, II. Meşrûtiyet'ten sonra bazı paşalara karşı hareket hazırlığında bulunduğu haberi yayılmaktadır.

“Konaklarından, yalılarından yarın gece alınıp Zaptiye Nezareti’ne götürülecek, millete karşı işlemiş bulundukları suçların kefareti olmak üzere büyük paralar vermeye mecbur edileceklermiş! Evlerinin yağmaya uğraması ihtimali de kuvvetliymiş!” (Örik, 2009: 68)

Sultan Hamid Düşerken romanı içerisinde Tahsin Efendi örneğinden yola çıkılarak o dönemde insanların çıkarları doğrultusunda nasıl saf değiştirdiklerine de vurgu yapılır. Tahsin Efendi daha önceki dönemde hafiye iken istibdadın ortadan kalkıp İttihat ve Terakki’nin güçlenmesi ile birlikte cemiyetin en iyi adamı hâline gelmiştir.

Sultan Hamid Düşerken romanında Sadrazam Kâmil Paşa ve İttihat ve Terakki arasında yaşanan çatışmada yer almaktadır. Bu çatışma sürecinde İttihat ve Terakki Kâmil Paşa’nın yönetimi ele geçirerek güçlenmesinden korkmaktadır. İttihat ve Terakki Meşrûtiyet’in ilanından sonra bütün gücün kendisinde olmasını istemektedir.

Ve İttihat ve Terakki’nin birtakım temiz uzuvları, Kâmil Paşa’nın nüfuzu büsbütün artar ve kendisi yerinden oynatılamaz bir hale gelirse, bu mahdum paşanın pek mühim dolaplar çevireceğinden, bütün istikraz ve imtiyaz işlerinin inhisarını üstüne alarak memleket zararına milyonlar toplayacağından, istibdat zamanını âdeta aratacak bir irtikâp ve irtişa devrinin açılacağından korkuyorlardı. Ve nihayet, padişahı işe karıştırmamak hususunda hem müfrit İttihatçılar kadar katı hareket eden Kâmil Paşa, mizacı itibariyle Sultan Hamid’dan farklı değildi. Nazırlarına birer hususi kalem müdürü nazarıyla bakıyor, onların her hususta kendi emirleriyle hareket etmelerini istiyordu. Tasavvur ettiği ve anladığı Meşrûtiyet, hükümdardan

kendisine intikal etmiş bir mutlakiyet rejimine benzemiyor değildi.

(Örik, 2009: 172)

Kâmil Paşa'nın Harbiye ve Bahriye Nazırlarını değiştirmesi, İttihat ve Terakki'nin bu durumun usulsüz olduğuna dair eleştirilerde bulunmasına sebep olmuştur. Bu değişikliğe İttihat ve Terakki yoğun bir şekilde itiraz etmiştir. Değiştirilen bu nazırların meclise başvurmaları üzerine değişikliğin sorumlusu olarak Kâmil Paşa Meclis-i Mebusan'a çağrılır. Meclis-i Mebusan'da, çoğunluğu İttihat ve Terakki mensubu olan grubun karşısına çıkartılmış ve meclis tarafından görevinde azledilerek yerine Hüseyin Hilmi Paşa'nın getirilmesine karar verilmiştir. Bu romanda Şefik Bey, Kâmil Paşa'nın düşürülmesinde İttihat ve Terakki'nin rolünü anlatarak bir anlamda ne kadar etkin olduklarını ispatlamaya çalışmaktadır.

Övünmeden söyleyeyim ki, en çok Talat'la benim tesirlerimiz oldu.

Kâmil Paşa'yı düşürmeye büyük ekseriyetin hemen sona kadar cesareti yoktu. Cemiyet korkusunu Kâmil Paşa korkusuna galip getirmek icap etti. Muvaffak olduk amma büyük zahmetler, gayretler bahasına! (Örik, 2009: 175)

Sultan Hamid Düşerken romanında Mehmet Şehabettin Paşa'nın kızı Nimet'in özellikle babasının ölümünden sonra kocası İttihatçı Şefik Bey üzerinde çok etkin olduğunu görüyoruz. Nimet, meşruti yönetim üzerine yapılan bir sohbet sırasında araya girerek görüşlerini açıklar. İttihatçıların, Abdülhamit'i, Meşrûtiyeti ilan etmeye mecbur bıraktıktan sonra eski kadronun tamamını değiştirmesi gerektiğini, eski kadrodan bir kısmını bırakarak hata yaptığını söylemektedir.

Yine aynı romanda roman kahramanı Nimet, padişahın Selanik'ten gelen orduya karşı herhangi bir direnişte bulunmayacağını ve ordunun amacının padişahı tahttan

indirmek olarak düşündüğü için yeni dönemde Şefik Bey'in, Abdülhamit'in karşına geçmesi gerektiğini, onun tahttan indirilmediği sürece Meşrûtiyet'in koruma altına alınamayacağı görüşünü savunması gerektiğini söylemektedir. Şefik Bey burada yine menfaatleri doğrultusunda saf değiştirecektir. İttihatçı bir subay olarak romanın başında karşımıza çıkan Şefik Bey'in hayatı Nimet ile tanışması sonucunda tamamen değişir. Onun isteklerini yerine getirebilmek amacıyla İttihatçılar ile arası bozulur. 31 Mart Vakasına kadar Padişah taraftarı gibi gözüken Şefik Bey, II. Meşrûtiyet'in ilanından sonra yaşananlar ve 31 Mart Vakasına götüren süreçteki olaylardan sonra can korkusu ile tekrar İttihatçıların safına geçer. Fakat romanın sonunda Hareket Ordusuna katılmaya giderken yakalanıp, hapse atılır.

Yukarışehir romanında Vali Sıtkı Paşa'nın yaptığı bir konuşma sırasında Padişahın Kanun-i Esasi'yi ilan etmesinden dolayı ona teşekkürlerini ifade eden bir telgraf çekeceğini söylemesi Miralay Osman Bey'i rahatsız etmiştir. Osman Bey, bu duruma itiraz eder ve Padişahın Kanun-i Esasi'yi ilan etmeye mecbur kaldığı yorumunu yapar. Muhâlif bir askerin düşüncesi Osman Bey'in söyledikleri ile romanda yansıtılmıştır. Bunu İttihat ve Terakki'nin bir başarısı olarak görmektedir.

Paşa, Paşa! Hiçbir hükümdar, gönül rızası ile haklarından vazgeçmez!

Millet istemese, kendisi zora gelmese, Padişahımız Efendimiz de ne

Kanun-u Esasi'yi ilan ederdi ne de seçim yaptırır, Meclisi toplardı. On

üçüncü maddeyi, Kanun-u Esasi'nin ilanı için şart koştüğundan belli

bu... Kanun-u Esasi, Padişahımızın ihsanıdır, dersiniz, yanlıştır!

(Ünlü; 2004, 275)

Yoldaki Adam romanında saraya yürüyen bir grup padişahı birtakım isteklerde bulunur ve bu istekler yerine gelmediği takdirde neler olacağını Şükrü Bey'e iletirler.

Bu durum bize toplum üzerinde Mithat Paşa'nın ne kadar etkin olduğunu da göstermektedir.

Abdülhamit Han bu isteklerimizi yerine getirmediği takdirde Cuma günü hutbede adı anılmayacaktır. Camiler büsbütün kapatılıp millet bu padişaha da beddua edecektir. Milletin hayrına çalışacağını söyleyen bir padişahın ilk işi Mithat Paşa gibi ulu bir veziri sürgüne göndermek midir? Kanun-u Esasi ilan edilmişse ne olmuştur? Onu yürütecek ehil kişiler bulunmadıkça ne işe yaramıştır? (Büyükarkın; 1976, 66)

Bir Sürgün romanında yazar, romanın bir yerinde Osmanlılar ve Batı dünyası ile ilgili Fransızların yaptığı yorumları dinleyen Doktor Hikmet'in aracılığıyla Abdülhamit dönemini sert bir şekilde eleştirir. Yabancı bir muhâlifin gözüyle yazar bize o dönemi anlatmaya çalışmıştır.

Üçüncü Selim'le, Mahmud'un bazı cezri teceddüt ve kalkınma hareketlerine rağmen bu inhitat devresinin önüne geçilemedi. Nihayet, idare ikinci Abdülhamid'in eline düşünce işler büsbütün berbat oldu, Türkiye'nin mukadderatı meşum bir safhaya girdi. Bu zalim hükümdarın etrafını alan bir takım ahlaksız ve hırsız adamlar milleti soyup soğana çevirdiler. Şimdi Jön Türklük işte bu faciaya, bu galiz drama karşı bir reaksiyonu ifade etmektedir. Mithat Paşa, Namık Kemal ve arkadaşlarının kahramanca hareketleriyle başlayan ve nerede ise birkaç nesillik bir ananeye malik bulunan bu teceddüt ve reforma cereyanı muvaffak olduğu takdirde her şey yavaş yavaş yoluna girecek; memlekette, milletin kontrolüne tabi bir irade teessüs edecek, mekteplerde ilim ve fen kontrolsuz ve tahditsiz tedris

edilebilecek fikir ve vicdan hürriyeti, hayal verici bir nefha hâlinde bütün gizli kalmış kabiliyetleri halkın bağrından dışarıya fişkiracaktı.

(Karaosmanoğlu, 2007: 229)

Abdülhamit'in istibdat yönetiminden bıkan Hilmi ve arkadaşları Sultan'ın yaptıklarını halka anlatmak için çeşitli yöntemler üzerinde konuşurlar ve Galip Bey, Tevfik'in orta oyunlarında Sultan'ı eleştirmesini teklif eder. *Sinekli Bakkal* romanında istibdaddan çekinen muhâliflerin orta oyunu ile bir anlamda Abdülhamit dönemini eleştirmeye çabaladıklarını görmekteyiz.

Beni dinleyin, çocuklar. Bu bin yıllık Karagözü zamana uyan kıyafetlerle yenileştirek... Mesela Kızıl Sultan ve avenesini perdeye çıkarsak, cinayetlerini, rezaletlerini göstersek, memlekette ihtilal olur mu dersiniz?

Cücenin gözleri evlerinden fırladı:

Galip bey, padişaha dil uzatma, yoksa hepimizin derisini diri diri yüzerler, içine saman doldurur kuruturlar.”(Adivar, 1996: 77)

İsyân Günlerinde Aşk romanında ise yukarıda anlattığımız muhalefetin sonucu olarak Abdülhamit azledilir ve Selanik'e götürülür. Romanda bu süreç sırasında İttihatçıların Abdülhamit'in bütün mal varlığına el koymak istediğini görmekteyiz. Tarih kitaplarında ve Abdülhamit'in kızı Ayşe Osmanoglu'nun günlüklerinde bu durumu doğrulayan ifadelere de rastlamaktayız.

Daha birkaç gün önce Alman bankalarındaki bir milyon altınını orduya bağışladığına dair bir belgeyi zorla imzaladığına şahit olmuş, dişleri dökülmüş, sürgünde bir konağa hapsedilmiş bu yaşlı adamın saltanatından sonra servetini kaybettiğini de görmüştü ama o akşam

ayrılırlarken söylediği sözler, Doktor'u bütün bunlardan daha fazla etkilemişti. (Altan; 2001; 428)

Romanlarda Sultana muhalif grupların, Padişah'ın baskısından dolayı rahat hareket edemeyip Avrupa'ya kaçışları ve Avrupa'da yürüttükleri faaliyetler en çok işlenen hususlardandır. Bu dönemde muhalif olmanın zorluğu ve İttihat Terakki mensuplarının yaşadıkları sıkıntılar ele alınmıştır.

Dikkat çeken en önemli noktalardan bir tanesi de Sultan'a muhalif grubun padişahı tahttan indirmek istemesine rağmen onun yerine koyabilecek birini bulamamasıdır. İttihat Terakki'nin etkinliğe kavuştuktan sonra kendi içerisinde yaşadığı çatışmalar ile birlikte kendisini gösteren bu durum, bazı romanlarda da bizzat İttihat Terakki mensupları tarafından dile getirilmiştir.

5. Hafiye Ve Journaller

Abdülhamit döneminin en sorunlu konusu olarak karşımıza hafiye teşkilatı ve journaller çıkar. Romanlarında Abdülhamit'i eleştirirken en çok yararlandığı durum bu iki sorundur. Abdülhamit dönemi ile ilgili araştırma yapan tarihçilerin çoğu kurulan hafiye teşkilatının çok büyük sorunlara yol açtığı noktasında mutabıktır. Bu dönemde hafiyeliğin bir meslek hâline gelmesi de bu durumun bir sorun olduğunu destekler niteliktedir. İnsanların sevmedikleri kişiler hakkında yazdıkları journaller ve bu journaller sonucunda suçsuz yere sürgüne gönderilenler de romanlarda sıkça yer alır ve eleştirilir.

Taif'te Ölüm romanında Abdülhamit hafiye teşkilatını kurmasının sebeplerini anlatmaktadır.

Beni eleştiren oluyor, ne yapmışım, bir hafiye teşkilatı kurmuşum.

Neler demiyorlar, duyuyorum, bu jurnalciler alçakmış, namussuzmuş,

dinimizde bunlara yer yokmuş... İyi ama bu gizli hafiye teşkilatını

kurmasaydım, çevremizi saran tehlikelere karşı nasıl korunurdum?

Başka hükümdarlar da böyle yapmıyorlar mı? (Topuz; 2008, 117)

Abdülhamit döneminde hafiyelik adeta bir iş sahası hâline gelmişti. Birçok kişi devletin ileri gelenleri için hafiyelik yapıyordu. *Sinekli Bakkal* romanında da geliri biraz fazla yükselen Tevfik'e, Emine'nin babası Selim Paşa için hafiyelik yaptığı iftirasını atıyor. Hafiyeliğin bu dönemde nasıl bir hale geldiğini göstermesi açısından *Sinekli Bakkal* romanındaki bu pasaj önemlidir.

“Şurasını arzedeyim ki, mahalleli, Tevfik'in nereden para bulup dükkân açtığına hayrette... Herkes Zati Bey'e hafiye yazılmış diyor. Sinekli Bakkal'da bizim gibi fıkralara hafiyelik edecek değil ya...”(Adıvar, 1996: 66)

Kılıç Yarası Gibi romanında Hikmet Bey'in jurnal yazmaması dikkat çekmektedir ve kendisi de jurnal edilmemek için Paris'e gitmemekte ve Fransa'daki arkadaşlarını davet edememektedir. Bu dönemde jurnalın etkinliğini gösteren iyi bir örnektir.

Arada bir Paris'e gitmeyi ya da Fransa'daki arkadaşlarını davet etmeyi düşünüyordu, ama bunların hepsi de sarayda kuşku uyandırabilecek davranışlardı; onun için hemen vazgeçiyordu. Rütbesi sık sık artıyor, mevkii yükseliyordu, ama bunları da babasına borçlu olduğunu biliyordu. Bugüne dek hiçbir konuda padişaha jurnal yazmamış olması da dikkatleri çekmeye başlamıştı, çünkü o günlerde kural açıktı: Jurnal yazmıyorsan sen kendin jurnal edilmesi gereken bir iş yapıyorsun demektir. (Altan; 2006, 15)

Abdülhamit döneminde hafiyeliğin adeta bir meslek hâline geldiğini daha önce söylemiştik. *Üç İstanbul* romanında karşımıza çıkan Hidayet'in evinde yaptığı

toplantılarda Abdülhamit'e muhâlif olanları çağırır ve onları saraya jurnal eder. Hidayet bunu kendisine adeta bir meslek hâline getirmiştir.

Çağaloğlu'ndaki antika eşyalarla dolu konağında, lakırdı ederken hususi adamları toplardı. Bir adam hem bir Avrupa dili bilir, hem Beyoğlu terzilerinde giyinir, hem de padişaha söverse konağında ona antika bir koltuk verirdi. Kendi gibi ehemmiyetli adamları saraya curnal ederdi; Fakat bu curnaller 'layihâlârim!' dır. (Kuntay; 2008, 15)

Yine aynı romanda jurnal edenler Padişah'tan da bazı ihsanlar almaktadırlar. Roman kahramanı Sakallı Vasfi Efendi'nin saraya verdiği jurnaller sonucunda kaymakam oluşu anlatılmaktadır.

Adnan'ı Arap İzzet Paşa'nın kurtardığını bilmeyen Sakallı Vasfi onu üç günde hapisten çıkaran Zaptiye Nazırı'nı nihayet saraya jurnal etti ve bir hafta sonra Taif'e kaymakam oldu.

Vasfi artık namusunu bol bol satacak yer bulmuş, seviniyordu: Taif'te sürgün giden Habibullah'a Hicaz valisi yüz veriyordu. Vasfi, hemen valiye curnal etti ve hemen Sivas'ta bir sancağa mutasarrıf oldu. (Kuntay; 2008, 326-327)

Yolcu! Nereye Gidiyorsun? romanında Adli Bey'in konağında edebiyat meclisleri toplanmaktadır. Adli Bey'in abisi olan Ziver Paşa ise romanda hafiye bir tip olarak karşımıza çıkar ve hafiyeliğin ne kadar etkin olduğu romanda yer almaktadır.

-Canım, burası kardeş evi.. buraya vazife girmez!

Diye kendine mahsus bir mantıkla temînat vererek, mâhiyetini çok iyi bildiği bu toplantılara göz yumar ve babamın dostlarından

kimseyi jurnal etmezdi. Aslında ise, işi ile selâmlık odası arasında ömrü tezgâhını dokuyan gevşek, yavaş tabiatlı babamın, siyâsî emellere uzanmayacağını bildiği için, onun saçma ve mânâsız bulduğu ve küçümsediği bu edebiyat ihtirâsına, dolayısıyla bu toplantılarına aldırış etmemekle, kendinden on yaş küçük kardeşine cemîle yapardı. (Ayverdi, 1997: 15)

Yoldaki Adam romanında karşımıza çıkan Aşçı Talip Efendi de jurnalciliği kendisine meslek edinmiştir. Sokakta ve mahallede olup bitenleri, Padişaha muhalif olanları jurnal eder. Romanda Rasih Usta ile bu durumdan dolayı tartışırlar.

-Hafiye, dedi, saraya çarşaf kadar mektuplar yazdırdığını herkes biliyor. Kaç para alıyorsun?

-Sana ne? Canıma değsin!.. Ben padişahım için çalışırım. Padişah için çalışmak şer'an caizdir. Hadi, bir de Yıldız de, de de, bak sonun ne olur? (Büyükarkın; 1976, 163)

Hafiyeliğin bir meslek haline gelmesi durumu *Nesl-i Ahir* romanında da işlenmektedir. Herkesin bir beyin ya da paşanın hafiyesi olmuştur ve insanlara bazı işlerini yaptırabilmek amacıyla da hafiyelik kozunu kullanırlar.

Nesl-i Ahir romanında Süleyman Nüzhet ve yanındaki yedi kişi iskelede bir kişinin not tuttuğunu görürler ve bunun bir hafiye olduğunu anlarlar. Süleyman Nüzhet'in not tutan hafiyenin bu işi saf düşüncelerle yaptığını söylemesi, Şakir'i kızdırır ve bu işin nasıl olursa olsun hiçbir şekilde ahlakî olmadığını söyler. Bunun üzerine Süleyman Nüzhet hafiye olayına bakış açısını şu şekilde belirtir:

Bir kere bu nokta-i nazardan (bakış açısından) tedkik edersek, yani memleketi sertâser (baştanbaşa) örten teşkilat-ı hafiye içinde böyle

kâtı (kesici) silahlarla dolaşırsak zannederim ki idama mahkûm olmayacak pek az adam bulabiliriz. Bence bu mesaili (sorunları) biraz sukûn-ı demle (soğukkanlılıkla), biraz her şeye ait olan tafsilat ve teferruatıyla tedkik etmek lâzım gelir. (Uşaklıgil, 2009: 75)

Jön Türkler, Abdülhamit döneminde ortaya çıkan hafiyelerden çok fazla rahatsızdır. Her yerde bir hafiyenin olabileceği korkusunu taşımaktadırlar. *Bir Sürgün* romanında da bu durum Doktor Hikmet'in ağzından anlatılır.

... bütün bu kalabalık içinde yalnız bir nokta, yalnız bir şey Doktor Hikmet'in hayret ve dikkatini çekmişti: Türk bayrağını taşıyan bir sandal ve bunun ortasında koltuğunun altında birtakım paketlerle ayakta duran ve gözlerini bir saniye kendisinden ayırmayan bir adam. Gerçi, bu adam, kıyafet itibariyle öbür sandallardaki simsar, tercüman, satıcı, gezdirici vesaireden farklı değildi ve hiçbir şey onun resmi bir sıfatı haiz olduğuna delalet etmiyordu. Buna rağmen Doktor Hikmet: 'Acaba bizim hesabımıza çalışan bir hafiye veya bir sivil polis mi?' diye şüpheyeye düştü ve geriye doğru çekildi." (Karaosmanoğlu, 2007: 40-41)

Nesl-i Ahir romanında hafiye teşkilatının insanlarda yarattığı baskı çok fazla yer bulmaktadır. Süleyman Nüzhet ve arkadaşları gittikleri bir öğle yemeğinde de bu korkuyu yaşarlar.

Çocuklar! dedi, İstanbul'un hoşuma gitmeyen şeylerinden biri. Ne zaman üç kişi bir yere gelse mutlaka buna benzer bir zemin-i bahis bulunur, mutlaka insanı siyah düşüncelere sevkeden hisler ortaya dökülür. Hristos Tepesi'nde öğle yemeğine gelip de böyle

zehirlenmekte pek de mana bulmuyorum. Sonra sizi temin eder ki burada çamların her birinde bir casus kulağı yoktur? Artık bu bahis yetti. (Uşaklıgil, 2009: 101-102)

Abdülhamid'in Gözdesi romanında Abdülhamit, saray içerisinde bir Harem Ağası'nı hafiye olarak kullanmaktadır ve harem içerisinde olup bitenler ile ilgili kendisine haber getirmesini emretmektedir.

-Sana bir vazife daha vereceğim Nedim!

-Emredin!

-Teraneidilin ağzını güzelce arıyacaksın!

-Ne hususta?

-Kalfa hakkında... Ne demek istediğimi anladın mı?

-Lütfedip izah buyursanız...

-Ben bu kadından huylandım. Sarayda zaman zaman münasebetsiz şeyler olduğunu sen de bilirsin. Sor bakalım ona. Kalfa kendisini neden odasında yatırmış. Ona ne yapıyormuş. (Çulcu, 1962: 35)

Sinekli Bakkal romanında Zati Bey kendisine ulaştırılan ve Selim Paşa hakkında bilgiler veren jurnalden Selim Paşa'nın açıklarını aramaktadır. Bu jurnal bize o dönemde yapılan jurnallerin de niteliği hakkında bilgi verir. Jurnalde paşanın özel hayatından, karısının yaptıklarına aile içindeki her şey yer almaktadır.

Dâhiliye Nazırı önündeki jurnali onuncu defa okudu.

'Acizleri Sinekli Bakkal imamı... Ubudiyet ve sadakatinden naşi' diye başlayan bu klasik jurnali zihninde derleyip toparladıktan

sonra elindeki kırmızı kurşun kalemiyle, işine yarayacak noktaları çizdi, bir taraftan da boş bir kağıda bazı şeyler yazdı.

İhtiyar rakibi Selim Paşa aleyhine kullanabileceği en kuvvetli noktalar hangileriydi? Paşa halkı incitiyor, ümmeti Muhammed'e zulmediyormuş... Püf, bu, ne hünkarın, ne de Zati Bey'in umrunda Paşa'nın oğlu Jön Türkmüş, geceleri arkadaşları ile toplanıp fesat, fitne tertip ederlermiş... İşte yakalanacak bir nokta... Kırmızı kalem hemen altından geçti. 'Allah'tan korkmadan, peygamberden utanmadan, meleksimat efendimizin ihsan ettiği mevki ve kudretin arkasında bu makule erbab-ı fesadı saklıyor...' Bunların altına ikişer çizgi.

Jurnalin Selim Paşa'nın konağına ait kısmı Zati Bey'i hayli eğlendirdi. Karısı sevice imiş, büyücü imiş, kocasını Padişaha şirin göstermek için büyü yaparmış... Hadi bu satırların altına da birer çizgi. Zat-ı Şahane bu nevi gizli kuvvetlerden huylanır. Yoksa, Ebülhuda ve avenesi gibi dilenci alayını üfürük, efsun, muska yaptırmak için niçin boşına toplansın? (Adivar, 1996: 113)

Aynı romanda Selim Paşa'nın oğlu Hilmi'nin Osmanlı topraklarına Sultan'ın yasakladığı neşriyatı soktuğu Zati Bey tarafından tespit edilmiştir. Bu durum padişaha da bildirilmiştir. Sultan, Selim Paşa'nın bu durumda kendi oğluna bir anlamda hafiyelik yapmasını ister ve oğlunu yakalaması için Selim Paşa'yı görevlendirir.

Taif'te Ölüm romanında Mithat Paşa'nın yeniden yükselişe geçmesi, İstanbul'da bulunan Mithat Paşa taraftarlarını yeniden harekete geçirmiş ve Paşa hakkında yeni jurnaller yazılmaya başlanmıştır.

Bu sıralarda İstanbul'da cadı kazanları kaynatılıyordu. Bir zamanlar Mithat Paşa'ya ters düşenler, onun devrimlerinden zarar görmüş olanlar, çıkarıcılar, dalkavuklar Saray'ın çevresinde toplanmışlar, Padişah'a yaranmak ve Mithat Paşa'ya olan güveni sarsmak için türlü hikâyeler uyduruyorlardı. Bu suçlamaların en korkuncu da Mithat Paşa'nın Abdülaziz'i öldürmüş olmasıydı. Sultan Aziz intihar etmedi, damarları kesilerek öldürüldü, diye bir senaryo yaratıldı. Tanıklar bulundu, bunlara türlü işkenceler edildi, zabıtlar tutuldu, belgeler hazırlandı. Mithat Paşa, Damat Mahmut Celalettin Paşa, Damat Nuri Paşa, mabeyinci Fahri Bey, Mehmet Rüştü Paşa ve şeyhülislam Hayrullah Efendi 'suç işlemeye azmettiren' durumundaydılar. Bunların yanı sıra da güya Çırağan Sarayı'na girerek Abdülaziz'in damarlarını kesmiş olan üç kişi de katil sanığı olarak yargılanacaktı.”

(Topuz; 2008, 154)

Nesl-i Ahir romanında İrfan bir hafiye olan Apollo'nun kazandığı parayı düşünerek hafiye teşkilatına harcanan paraların kaynağını sorgulamaktadır. Apollo'nun bir ressam olmasına rağmen kazandığı büyük paralar İrfan'ın dikkatini çeker. Apollo gibi İstanbul'da nasıl para kazandıkları belli olmayan bir sürü kişinin de varlığından söz eder. Yine aynı romanının başka bir yerinde İrfan hafiye teşkilatına harcanan paralarla devletin birçok eksiğinin giderilebileceğini düşünmektedir.

Abdülhamit döneminde jurnallerin ve hafiyelerin çoğalması ile birçok kişi hakkında asılsız iddialar da ortaya çıkmış ve birçok suçsuz kişi sürgün edilmiştir. *Kılıç Yarısı Gibi* romanında dönemin paşalarından Fuat Paşa da kendisi hakkındaki çıkan asılsız iddialar yüzünden padişah tarafından sürgün edilmiştir. Fuat Paşa Abdülhamit'in

sevdiği ve sadakatinden şüphe etmediği bir paşa iken onu sevmeyenler tarafından defalarca yazılan jurnaller, Abdülhamit'in Fuat Paşa hakkında şüpheyne kapılmasına sebep olmuştur. Romanda bu durumdan rahatsız olan Abdülhamit bir şüpheyne kapılmış ve Fuat Paşa'yı sürgüne göndererek rahatlama yolunu seçmiştir.

Kılıç Yarası Gibi romanında Abdülhamit'in Rus elçisine bile para ile hafiyelek yaptırdığı iddiası yer almaktadır ve bu yüzden de her olan bitenden paşalardan ve sadrazamlardan önce padişahın haberi olmaktadır.

“Rus elçisinin tercümanına her ay bin altını ben ödesem, ben bilirdim Hikmet Bey, Padişah Hazretleri ödediği için olup biteni o biliyor, biz ondan öğreniyoruz.” (Altan; 2006, 106)

Sultan Döşegi romanında Abdülhamit için jurnallerin ne kadar önemli olduğu savaş sırasında bile jurnaller tutturmasına değinilerek anlatılmaya çalışılmıştır.

Hükümet merkezinde, Rum bankacı Zarifi'den sadrazama varıncaya kadar, bütün önemli kişilerin gizli bir dosyası tutuluyordu. Rusların Tuna'yı geçtikleri ve İstanbul'u korkuttukları günlere rastlayan savaşın en acı veren bir zamanında bile Abdülhamit, hafiyelerden gelen raporları ve tutanakları her akşam incelemek üzere vakit ayırabiliyordu. (Şeyda; 1969, 214)

Romanlarda hafiyelek ve jurnaller hususunda göze çarpan en önemli nokta bu iki unsurun kişisel çıkarlar için kullanılması sonucunda ortaya çıkan problemlerdir. Paşaların ya da memurların sevmedikleri ya da yükselmesini istemedikleri kişileri jurnal ederek yollarını kestiklerini görürüz. Ayrıca romanlarda bu konuda en çok eleştiri adeta hafiyeleğin bir meslek haline gelmesi sonucunda insanların sokakta ya da evlerinde rahat harekete edememelerine sebep olduğu noktasında yapılmaktadır. Abdülhamit'in

tarih kitaplarında ve romanlarda eleştirildiği en önemli husus olarak da hafiye teşkilatı dikkat çekmektedir.

6. Sürgünler

Abdülhamit döneminde sürgün olayları, Abdülhamit tahta çıktıktan sonra kendi otoritesine bir tehdit olarak algıladığı Mithat Paşa'yı azlederek sürmesi ile başlar. Bu süreçten sonra ise istibdat bütün şiddeti ile Osmanlı topraklarında kendini hissettirir. Abdülhamit'e muhâlif olanlar ve ona karşı isyan girişiminde bulunduğu tespit edilenler sürgüne gönderilmiştir. Bu dönemde padişahın gözüne girmek için hafiyelerin çoğalması ve suçsuz insanlar hakkında verilen jurnaller, sürgüne giden bazı kişilerin sebebini dahi bilmeden sürülmesine neden olmuştur. Romanlarda da bu duruma özellikle değinilir.

Abdülhamit ve Afrodit romanında Abdülhamit'e muhalif olan ve bu yönde toplantılar düzenleyen tıbbiyeli öğrenciler yakalanarak sürgüne gönderiliyor:

Tıbbiyeliler o günlerde 'Mektebi tıbbiyei şahane'de bir içtima yapmışlardı. Saraya verilen jurnaller, bu içtimanın Padişah aleyhinde olduğunu haber verdiğinden Abdülhamit, talebelerin bu teşebbüsünden fena halde hiddetlenerek yedi talebenin Anadolu'ya sürgün gitmesini irade etmişti. (Sertelli, 1929: 63)

Ateş Gecesi romanı Kemal Murat adlı genç birinin sürgüne gönderilmesi ile başlar. Onu bekleyen kaymakamın sürgün edilen kişiyi beklerkenki hâli romanda şöyle anlatılır:

Kaymakam azarlar gibi bir eda ile telaffuz ettiği bu bacaksız kelimesinde biraz sempati ve babacan bir merhamet bulunduğu muhakkaktı. Fakat çocuk, bunu anlamadı. Mektepten alınıp Zaptiye

Nezaretine götürüldüğü gecedan beri o, kendine ermiş, yetişmiş bir delikanlı gözü ile bakıyordu. Koskoca padişahı korkutan, polisler ve tüfekli jandarmalar muhafazasında uzak yerlere sürgün gönderilen bir insan, elbette ehemmiyetli bir şahıstı ve kaç günlük korku ve ye'sin tek teselli tarafı buydu. (Güntekin, 2008: 9)

Ateş Gecesi romanında Kemal Murat neden sürgün edildiğini bilmiyor. Bu durum aslında Yakup Kadri'nin *Bir Sürgün* romanının kahramanı Doktor Hikmet'in durumu ile benzerlik gösterir. Bir Sürgün romanında da Doktor Hikmet İstanbul'dan İzmir'e sürgüne gönderilir; fakat nedenin ne olduğunu bilemez. Kemal'in babası ise onun sürülmesine kendince gerekçeler sunmaktadır. Sürgün edilmesine bir sebep bulmaya çalışmaktadır.

O dönemde sürgünler gazetelerde de yer almaktadır. *Saray Meydanı'nda Son Gece* romanında Kâzım Bey gördüğü sürgün haberleri karşısında deliye döner ve Sultana hakaret eder.

'Allah belasını versin...'

Diye haykırdı dayım. Gazeteyi tortop etmiş, tandirevinin korkuluğuna vuruken annemle Maran korku içinde bakiştılar;

'Kime bela okuyorsun?'

Ablasına dişlerini sıkarak karşılık verdi;

'Otuz yıldır vatanperverleri perişan etti Kızıl Sultan... Yoluna bomba koydular... Geç patlayınca yerine masum insanlar can verdi...' (Fındıklı, 2000: 54)

Fikret sürülmekten korkmaktadır ama bir yandan da dünyaya gelmenin anlamını ya da görevinin belki de ihtilalcı olmak olduğunu düşünür. Selma Fındıklı'nın

romanında Abdülhamit döneminde sürgün edilmiş insanların ya da padişaha muhâlif olanların her an sürülme korkusu yaşadığını bize göstermektedir.

Önümde zorlu yıllar vardı. İdadiyi bitirdikten sonra da nice kavgalar, nice işkenceler bekliyordu beni... Şimdiki kadar ucuz kurtulamayacaktım belki o zaman... Fizan'a, Malta'ya sürülecektim... Ya da bir sabah alacasında direğe bağlanıp... Pişman değildim yine de. Ne İstanbul'a geldiğimden ne Mercan'a girdiğimden, ne de bu yola baş koyduğumdan... Daha Erzincan'da, evine taşındığım ilk günlerde bir şey öğretmişti Kâzım Bey. Dünya'ya gelmenin de, yaşamanın da derin bir anlamı olmalıydı. Gözle görülmeyen canlılar bile kendilerince bir görevi yerine getirmekteydi bu karmaşık düzen içinde. Ben niçin geri duracaktım kavgadan? Niçin ölümü göze almayacaktım? (Fındıklı, 2000: 77)

II. Meşrûtiyet'in ilanı ile birlikte sürgüne gönderilenler de affedilmiştir. Affedilen insanların karşılanışı çok şaşalı olur. Sürgüne giden her kim olursa olsun toplum ona kahraman gözüyle bakar ve Meşrûtiyeti onların bir başarısı olarak görmektedir. *Sinekli Bakkal*'ın Tevfik'i de sürgünden döndüğünde halk onu, bir kahraman olarak görüp bağrına basacaktır.

Tevfik, sürgünden döndüğünde kendisi ve sürgünden dönenler için atılan nutuk halkın Meşrûtiyeti bir kurtuluş gibi görmesi gerçeğini bize gösterdiği için önemlidir. Tarihte de Meşrûtiyetin ilanı ile birlikte halk ne yapacağını bilmeden sokaklarda hürriyet ve özgürlük nidaları ile yürümüştür. Romanda halkın Meşrûtiyeti bir kurtuluş yolu olarak görmesine rağmen Meşrûtiyet'in mânâsını ve kendilerine kazandırdıklarını bilmedikleri vurgulanmaktadır.

Yoldaki Adam romanında Mithat Paşa taraftarlarının Mithat Paşa'nın sürgünden dönmesi için yaptıkları miting sonrasında mitinge katılanlar yakalanarak sürgün edilmeye başlanmır.

Bu işlerle ilgili medrese öğrencileri memleketlerine sürülecekmiş. Gösterileri önlemediği için, Mithat Paşa taraftarı olduğu anlaşılan Zaptiye Nazırı Ömer Fevzi Paşa azledilmiş. Bu sabah Abdülhamit Han'ı protesto için sokaklara yafta yapıştıran öğrenciler de yakalanmış. Hepsi Akka kalesine sürülecekmiş!. (Büyükkarın; 1976, 73)

Romanlarda sürgün konusunda dikkat çeken en önemli nokta sürgüne gönderilenlerin sürgün edilme sebeplerini bilmemeleridir. Bu durumu aslında bir önceki başlık olan hafiyelik ve jurnaller ile ilişkilendirmek gerekir. Abdülhamit'e gelen yanlış jurnaller sonucunda birçok kişi sebebini dahi bilmeden sürgüne gönderilmiştir.

7. II. Meşrûtiyet

II. Meşrûtiyet'in ilanı çok sancılı bir sürecin sonucudur. Selanik'teki askerlerin çok iyi şekilde örgütlenmesi ile büyüyen muhâlif grubun yoğun baskısı ve bunun ardından Balkanlarda çıkan karışıklıklar düzenin sağlanması için adeta Meşrûtiyet'in ilanını zorunlu kılmıştır. Meşrûtiyet'in ilanı halk içerisinde coşku ile karşılanmıştır. Fakat sonraki süreçte halkın beklentilerini karşılayamayan bir yönetim şekli olmaya başlamıştır. Romanlarda halkın meşruti yönetimden beklediğini bulamadığı vurgulanır. II. Meşrûtiyetin ilanı ile birlikte padişahın otoritesini yavaş yavaş kaybettiği de romanlarda işlenen bir başka durumdur.

Sultan Hamid Düşerken romanında padişahı II. Meşrûtiyet'in ilanına iten sebepler yer almaktadır. Özellikle Balkanlardan gelen telgraflar ve durumun gittikçe

derinleşerek, Balkanlardaki zabitlerin Osman Paşa'yı kaçırmayı Padişahın Meşrûtiyeti ilanını kaçınılmaz kılmıştır.

Anadolu kıyısında oturan rüfeka benim saraya varışında henüz gelmemişlerdi. Onlar gelinceye kadar da vakit öğleyi bulduğundan, ilk önce yemek yendi, sonra meclis başladı. Şeyhülislam Efendi ile Bahriye Nazırı'ndan ve henüz Avrupa'da bulunan Evkaf Nazırı'ndan gayri bütün vükela, bir de yeni Erkân-ı Harbiye Reisi hazırды. Rumeli'den gelen evrakla telgrafları İzzet Paşa getirip heyete okudu. İçtima başladığı zaman vaziyetin ağırlığı esasen anlaşılmamış değildi. Çünkü sadrazam toplantıyı Osman Paşa'nın asi zabitler tarafından dağa kaldırıldığını ve bu suretle hazır olan vaziyeti tetkik etmek üzere meclisin çağrılmış bulunduğunu bildirerek açtı. Evvelce alınmış tezkire ve telgraflar dinlendikten sonra, içtimanın başlamasından itibaren gelen telgraflar efendimiz tarafından yollanmaya ve heyette birer birer okunmaya başlandı. Bu telgraflar, hareketin büsbütün genişleyip ehemmiyet kazandığını anlatıyordu. Fakat karar-ı humayun üzerinde zannedirim ki sonuncu telgraf pek müessir oldu. (Örik, 2009: 24)

Sultan Hamid Düşerken romanında gazetelerin II. Meşrûtiyet'in ilanına ne şekilde yer verdikleri işlenmektedir. Bütün gazeteler milletin hürriyete kavuştuğunu yazmaktadır. Bunun yanında Meşrûtiyet'in ilanından dolayı Padişaha teşekkür edilmektedir.

Sultan Hamid Düşerken romanında Meşrûtiyetin ilan edilmesi ile birlikte İstanbul'un durumu da romanda yer almaktadır. Halk Meşrûtiyet'in ilanı ile birlikte

büyük bir coşku yaşamaktadır. İnsanlar sokaklara dökülerek önceki istibdadın sorumlusu olarak gördükleri paşaların bulundukları yerlere yürümüşler ve adeta yaşadıkları baskının intikamını onlardan almak istemişlerdir. Aynı zamanda romanda ayaklanan halkın Yıldız Sarayı'na giderek padişaha teşekkürlerini bildirmek istedikleri de anlatılmaktadır. *Yoldaki Adam* romanında da halkın Meşrûtiyet'in ilanından sonra saraya yürüdüğünü görürüz. Yine *Sultan Hamid Düşerken* romanında olduğu gibi Meşrûtiyet'in ilanından dolayı padişaha teşekkürlerini sunmak isterler.

Meşrûtiyet'in ilanı ile birlikte yaşanan coşku *İsyan Günlerinde Aşk* romanında da diğer romanlarda olduğu gibi yer almaktadır.

Otuz üç yıl süren bir istibdattan sonra Meclis'in açılmasını kutlamaya gelen kalabalık, meydana sığmamış, binlercesi, yüzlerce yıldır Bizans'tan Osmanlı'ya uzanan birçok iktidarı, ayaklanmayı dallarına kelleler asılmış ağaçları, idamları, kıyımları taç giyme törenlerini görmüş olan ve gördüklerini sessiz bir vakarla kendine saklayan Ayasofya'nın damlarına, payandalarına, sütunlarına, minarelerine, çıkıntılarına tırmanmıştı. (Altan; 2001, 10)

Yukarışehir romanında Kanun-i Esasi'nin ilan edilmesi o dönemde her yerde olduğu gibi Yukarışehir'de de coşkuyla karşılanmıştır. Özellikle askeriyede tam bir bayram havası eser. Eğitimler yarıda kesilir ve askerler davul ve zurnalar çalarak Meşrûtiyetin ilan edildiğini haber verir.

Meşrûtiyet ile birlikte devlet adamlarının bazı yetkileri elinden alınmıştır. Bu durum *Sinekli Bakkal* romanında Dâhiliye Nazırı Zati Bey'in Tevfik'i bitirmek istemesi; ama elindeki yetkilerin buna müsait olmaması olayı ile anlatılır..

Bunu Zati Bey hiç beğenmedi. Tevfik'i mutlaka mahvetmeye karar verdi. Fakat nasıl? Eski padişahlar devrinde olduğu gibi dilediği ferdi asmak, boğdurmak kudretini haiz bir vezir olmak için ömrünün on yılını vermeye hazırdı. Fakat bu artık mümkün değildi. (Adıvar, 1996: 115)

Yine aynı romanda Meşrûtiyetle beraber gelen seçme hakkı muhtar seçimi de olsa o dönemde halkın sevindiği bir durum olarak tasvir edilmektedir.

Mahalle ihtiyar heyetinin seçim zamanı gelmişti. Ağabey takımı, eskici Fehmi Efendi'yi atlatmak, yerine Osman'ı getirmek istiyordu. Bu küçük olay mahallenin hayatında çok önemliydi. Tepelerindeki Padişahın zulüm ve istibdadına rağmen –mahallede pek de önemli bir işi olmayan birkaç kişilik bir heyet seçmek hakkı- onlara kendi kendilerini idare edenlerin ağırbaşlılığını veriyordu. (Adıvar, 1996: 251)

Üç İstanbul romanında Meşrûtiyet'in kadınlarda yaptığı değişim Tekirdağlı Cemile üzerinden şöyle anlatılmıştır:

“Romanına eğilirken kapı açıldı, paltolu, erkek kunduralı, boynundan gözlük sarkan bir kadın girdi: Tekirdağlı Cemile!.. Meşrûtiyet gelince Tekirdağlı Cemile içi namazlar dolu yeldirmesini çıkarmış, bitaraf bir palto giymişti.” (Kuntay; 2008, 383)

Sultan Hamid Düşerken romanında II. Meşrûtiyet'in ilanı ile birlikte oluşturulan yeni kabinenin Harbiye ve Bahriye Nazırları'nın padişah tarafından seçilmesi gazeteler tarafından eleştiriliyor, yapılan bu seçimin Meşrûtiyet için bir darbe olduğu yazılıyor. Bu durum da romanda Meşrûtiyet'in bir getirisi olarak karşımıza çıkmaktadır. İstibdat ortamından kurtulan gazeteler rahatça Padişahı ve paşaları eleştirebilmektedir.

Üç İstanbul romanında Meşrûtiyet'in ilanı ile birlikte Abdülhamit'e yakın olanların ve bazı memurların hayatı da tamamen değişiyor ve bir anlamda eski günleri yok oluyor. Bu durum Erkânıharp Müşirinin tevkif edilmesiyle başlar ve evindeki eğlencelerin bitmesiyle devam eder.

Sanki pokerde kareyi Abdülhamit tamamlıyordu; sanki av, sarayın bahçelerinde oluyordu. 10 Temmuz'la beraber Belkıs'ın üç dildeki kitapları da Avrupa'dan gelmiyordu. Sanki bu kitapları Abdülhamit yazıyordu ve sanki yalıya iradeyle geliyorlarmış gibi misafirler de 10 Temmuz gelince ortadan kayboldular. (Kuntay; 2008, 371)

Üç İstanbul romanında Erkânıharp Müşiri'nin başına gelen durum *Yolcu! Nereye Gidiyorsun?* romanında Ziver Paşa'nın başına gelir. Abdülhamit döneminde despot bir paşa olarak karşımıza çıkan Ziver Paşa'nın hayatı II. Meşrûtiyet'in ilanı ile tamamen değişir. Ayrıca, fikrileri uğruna Avrupa'ya kaçan Adli'nin dayısı için ise Ziver Paşa ile için kötü olan bu süreç tam bir zafer anlamına gelmektedir.

Bir evimiz, dayımın fikrinin ve şahsının zaferinden gelen zevkle coşkun, gizli bir kaynama içinde iken, öteki evimiz, en kuvvetli ve ağır darbeyi yemiş bulunuyordu.

Zîver Paşa azledilmiş, taşlarla camları delik deşik edilen konağında, ölüm tehlikesi içinde sıkışıp kalmıştı. Zîver Paşa'nın kardeşi olmaktan başka günâhı bulunmayan babam da işinden çıkarılmış, bu sûretle evin bütün yükü artık tamâmiyle benim üstüme kalmıştı. (Ayverdi, 1997: 332)

Sultan Hamid Düşerken romanında II. Meşrûtiyet'in ilanı ile birlikte paşaların değişen hayatları ve bir hafta içerisinde paşaların hayatlarının değişmesine yer verilir.

Bakan ve görmeye tenezzül etmeyen gözlerle mağrur ve güzel, arabada ve kayıkta halkı âdeta yarıp, âdeta çiğneyip geçerek ilerleyiş, o beygirlerle kürekçilerin değil, zenginlikle kudretin götürdüğü araba ve kayıklarda giderken halkın varlığından o sanki habersiz ilerleyiş, bu ilerleyişteki doyulmaz gurur zevki, bir hafta içinde bunların hepsi için de maziye intikal etmiş demektir. (Örik, 2009: 57)

Üç İstanbul romanında kendisine Meşrûtiyet ile birlikte bazı görevler verilmeyenler bu durumu da eleştirmeye başlamışlardır. Menfaat ilişkilerine göre yönetimi değerlendirmektedirler.

Sofular'daki umumhanesini hükümet kapamıştı, Çilli Mahmut, 'Şeriat elden gitti' diye haykırıyordu.

Şehremini yapmamışlardı, Hidayet 'Hürriyet yok' diye bağırıyordu.

Layihasını okumamışlardı, Mısırlı Prens Hasan, 'Bu memlekete istiklal ne kadar uzak!' diye tepiniyordu.

Sivas'a yine vali olamamıştı, Hacı Hulusi Paşa, 'Çocuklar elinde kaldık' diye inliyordu." (Kuntay; 2008, 373-374)

Sultan Hamid Düşerken romanında Meşrûtiyet'in ilan edilmesi ile ortaya çıkan karışıklık, hapishanedeki suçluların affedilmesini de beraberinde getirmiş ve asayişin bozulmasına sebep olmuştur.

Halktan galeyan geçmemiş, azalmamış, bilakis artmıştı. 10 Temmuz gecesi Vükela Meclisi'nde Şûra-yı Devlet reisi Hasan Fehmi Paşa tarafından padişahın Kanun-i Esasi'yi iade ettiğini bildirmesi üzerine izhar edilen, izhar edilince de öteki paşaların gayret ve endişelerini

davet etmiş olan temenni ve istek, yani aff-ı umumi talebi gazetelere düşmüş, aradan kaldırıma inerek on binlerce insan tarafından sokaklarda haykırılmış ve şehrin asayişini korumakla mükellef Zaptiye Nazırı'yla icabında ona yardım edecek Harbiye Nazırı'nın gösterdikleri acz neticesinde bu aff-ı umumi İstanbul Hapishanesi'ni dolduran adi mücrimlere de teşmil edilmiş, birkaç gün önce işlenmiş cinayetlerin hesabını verecek kanlı katillere kadar bütün suçlular şehre dökülmüştü. (Örik, 2009: 40)

Abdülhamit her ne kadar Meşrûtiyet'i ilan ederek padişah olmuşsa da aslında hiç bir zaman meşruti yönetim tarzını benimsememiştir. Bu duruma kendi hatıralarında da değinir. Romanlarda da bu durumu destekler nitelikte sahneler yer almaktadır. Abdülhamit, halkın meşruti yönetim anlayışına hazır olmadığı görüşünü savunmaktadır. *Taif'te Ölüm* romanında bir roman kahramanı olarak bu görüşünü dile getirir.

Bak Sait Paşa, sana şunu da söyleyeyim, Meşrûtiyetle idare edebilmek için memleketimiz yeter derecede olgun değildir. Bu bizim için felaket olur. Bizim Jön Türklerimiz hayalperesttir, onlar işin hiç farkında değiller. İngilizlerin de her vesileyle Jön Türkleri tutmaları da çok düşündürücüdür. Herkesi birbirlerine düşürmek istiyorlar, değil mi? (Topuz; 2008, 118)

İsyân Günlerinde Aşk romanında halkın Meşrûtiyetin ilanı tam olarak anlamadığı vurgulanmakta ve tören alanında yaptıkları çelişkili davranışa vurgu yapılmaktadır. "Arabayı görenler, sanki birkaç dakika önce Meşrûtiyeti alkışlayıp istibdadın yıkılışını kutlayarak hürriyet şarkıları söyleyenler kendileri değilmiş gibi çıldırmışçasına, 'Padişahım çok yaşa!' diye bağırmaya başladılar." (Altan; 2001, 11)

Yoldaki Adam romanında da Meşrûtiyet'in ilanı yer almaktadır. Mahmut Çavuş gazetesinin bir köşesinde Meşrûtiyet'in ilan edildiğini duyuran padişah fermanını okur. Bundan sonra Rasih Usta ile birlikte sokaklara çıkarlar. Sokaklarda inanılmaz bir sevinç, aynı zamanda insanların yüzlerinde şaşkınlık vardır. Fakat halk sevindiği şeyin tam olarak ne olduğunu bilmemektedir. Bir yandan kendilerine istibdadı yaşatanlara lanet okurken diğer yandan "Padişahım çok yaşa" diye bağırmaktadırlar.

-Kardeşlerim!... Hürriyet güneşi doğmuştur! Artık iyi günler bizi beklemektedir. Osmanlıları bu hale düşürenler, otuz üç yıl istibdat altında inleyenler kahrolsun!...

-Kahrolsun!...

-Padişahımız çok yaşasın!. (Büyükarkın; 1976, 293)

Yolcu! Nereye Gidiyorsun? romanında da yine yukarıdaki verdiğimiz örneklerle benzer sahnelerle karşılaşırız.

Memleket, uzun süren fakat her şeye rağmen istikrarlı bir rejimin bu birden bire alt üst oluşunu hazmetme hafakanlarıyla çılgın bir hâle gelmişti. Adı unutilan 'Meclis-i Mebûsân'ın açılması, 'Kânûn-ı Esâsî'ye yemin, 'Avcı Taburu'nun İstanbul'a gelişi..

Artık kimsenin kimseyi görmediği, tanımadığı, saymadığı bir yıkılma ve kurulma kıyâmeti içinde şaşkın, kararsız, başı boş günler birbiri ardınca gidip geliyor, halk, inkılâpların kan kokan havasıyla sarhoş, çılgın ve maalesef şursuz bir zevk ve intikam dalgası üstünde çalkanıp duruyordu. Sorulsa, neye sevindiğinin, kimden, ne için intikam almak istediğinin cevâbını vermekten âciz bulunuyordu.

(Ayverdi, 1997: 331)

Romanlarda karşımıza çıkan Meşrûtiyet algısı halkın ne olduğunu bilmeden sevinmesi ve tam manası ile Meşrûtiyet'in mânâsını anlayamadığını göstermektedir. *Sultan Hamid Düşerken* romanında da Mehmet Şehabettin Paşa'nın konağındaki bir hizmetçinin Meşrûtiyet için düşündükleri anlatılır.

Aman paşa efendi, köyde iskele, bütün dükkânlar bayraklarla donanmış, kıyamet kopuyormuş! Efendimiz millete hürriyet vermiş de bunlar onun için oluyormuş. Artık efendimiz hiçbir işe karışmadan sarayında oturacakmış. Ne oluyor paşam, ne demek bunlar? Bir fenalık çıkmasın da, ayaklar baş olmasın da!.. (Örik, 2009: 35)

Yukarışehir romanında her romanda olduğu gibi Meşrûtiyet'in ilanı ile şaşkına dönen ve hürriyetin ne olduğunu, kendilerine ne kazandırdığını bilmemesine rağmen sevinen bir halk yer alır.

“ ‘Hürriyet!’

‘Hürriyet!’ diye bağıştı birkaç kişi bir ağızdan. ‘Hürriyet olacak tek mil!’

‘Nasıl? Ne gibi?’ diye sorular geldi kalabalıktan. Yanıtlayan olmadı.” (Ünlü; 2004, 263)

Romanlarda Meşrûtiyet ile ilgili anlatılan bir diğer husus ise Meşrûtiyet'in ilanı ile her şeyin daha güzel olacağını zanneden halkın yaşadığı hayal kırıklıklarıdır. Meşrûtiyet ile birlikte yeni bir düzenin geleceğini düşünen fakat bu konuda yanıldığını anlayan halkın sesi *Saray Meydanında Son Gece* romanında Tevfik'in düşünceleri ile anlatılır.

Kaç kez işkence gördüm? Kaç kez dükkânım arandı? Ne için? Bir faydamız mı dokundu memlekete? Hürriyetin ilan edildiği gün, yakamıza allı yeşilli şeritleri, Sadrazam Sait Paşa'nın resimlerini takıp

göbek atarken, üç beş ay sonra her şeyin eski hâline döneceği gelir miydi aklımıza? (Fındıklı, 2000: 85)

Meşrûtiyet'in halkın beklentilerini karşılayamaması, halkın Meşrûtiyet'e olan güveninin sarsılmasına ve onu sorgulamalarına sebep olur. Tarih kitaplarında Abdülhamit'in halkın Meşrûtiyet'e hazır olmadığını söylediği yazılmaktadır. Bu romanda Meşrûtiyeti bir kurtuluş olarak gören halkın hayal kırıklığı ve Abdülhamit'i adeta haklı çıkarışı vardır.

'Hak saklasın, neredeyse Kızıl Sultan haklı çıkacak...

Hürriyetin ilanından bir gün önce demiş ki...'

Biri genç... Pembe feraceli... Ufak tefek... Yanında yetişkin bir kadın... Kapkara softan onun çarşafı...

'...başkâtibi Kara Tahsin Paşa'ya, Meşrûtiyet'i dertlere şifa zannediyorlar... Artık mücadele etmeyeceğim... Yorgunum... İstediklerini yapsınlar...' (Fındıklı, 2000: 87)

İsyân Günlerinde Aşk romanında Meşrûtiyet'in ilanı ile birlikte istibdadın bitip daha güzel günlerin geleceğini bekleyen halk, gün geçtikçe hayal kırıklığına uğrar ve İttihatçılara kızmaya başlar.

Yıllarca ağır bir istibdat altında ezilerek susmak zorunda kalan, kendi sessizliğiyle zehirlenen bu kalabalık, şimdi ilk kez konuşma imkânı buluyor; kime kızacağına tam karar veremediği, hatta bunu pek de düşünmediği, İslam'ın yeryüzündeki gölgesi olan Hâlife Hazretleri'ne kızmak gibi büyük bir günaha da alışkın olmadığı için, İttihatçılara kızıyor, daha önce çektiklerini unutup o günkü azılarınin sebebini Meşrûtiyet olarak görüyordu. (Altan; 2001,88)

İsyan Günlerinde Aşk romanında II. Meşrûtiyet'in ilanı padişahın otoritesini sarsmıştır ve romanda bu durumun saraydaki bir kişinin, padişahın doktoru Reşit Paşa'nın sözlerine de yansıdığı vurgulanmaktadır.

Babasının, Padişah'tan söz ederken, annesinin alaycı sözlerini hiç çekinmeden tekrar etmesi, Meşrûtiyetin etkilerinin saraya kadar nüfuz ettiğini gösteriyordu.

-Padişah nasıl?

-Nasıl olsun, bin bir emekle yetiştirdiği kendi ordusunun nankörlüğüne uğradığı için üzgün, sanki aniden ihtiyarladı bu ihanet karşısında. (Altan; 2001, 55)

Yine aynı romanda II. Meşrûtiyet'in ilan edilmesi ile oluşan otorite boşluğu yer almaktadır.

Ülkede öyle tehlikeli bir belirsizlik vardı ki, kimse uzanıp da iktidarın dizginlerine dokunamıyordu, herkes ellerinin yanacağından, bunu hayatıyla ödeyeceğinden çekiniyordu; ülkenin bir padişahı, kabinesi, meclisi, çok güçlü olduğu sanılan İttihat Terakki gibi Meşrûtiyeti ilan ettirmiş bir cemiyeti, çeşitli fikirlerden ve akımlardan oluşan partileri olduğu halde, ülke kimse tarafından yönetilmiyor, gününbirlik kararlarla bir belaya doğru sürükleniyordu. (Altan; 2001, 72)

İsyan Günlerinde Aşk romanında Doktor Reşit Paşa, oğlu Hikmet'e şehrin Meşrûtiyet'in ilanından sonraki durumunu anlatır. Doktor Reşit Paşa, padişahın vaziyete hâkim olmadığından, bunun yanında vaziyete hâkim olacak kimsenin de ortaya çıkmadığından söz eder. İttihatçıları da bu noktada eleştirir. İttihatçıların bu duruma hazırlıksız yakalandığını savunur.

Sultan Hamid Düşerken romanında Nimet, Şefik Bey'den babasının ayan olarak meclise girmesini istiyor. Bu isteğinin karşısında direnen Şefik Bey'le yaptığı konuşmada padişahın artık bu konuda sadece imza attığı yani karar merciinde olmadığını söyler. Padişahın artık otoritesinin zayıfladığını gösteren bir durumdur.

'Kanun-ı Esasi, âyânın hükümdar tarafından tayin olunduğunu söylüyor. Şu halde...'

Nimet arkası gelmeyen ve heceleri biraz uzatılarak söylenmiş olan 'şu halde' yi cevaplandırdı:

'Şu halde, siz kendiniz harekete geçerek zat-ı şahaneye müracaatta bulunun, bence yapılacak bir şey yoktur demek mi istiyorsunuz? Padişahı, Kanun-ı Esasi'deki hak ve salahiyetlerini kullanmaktan fiilen menetmiş değil misiniz? Âyânı sadrazamın Cemiyet'e danışıp seçeceğinden, padişaha da ancak imzalamak kalacağından eminim. Şu halde babamın âyânlığını sizin arkadaşlarınızın Kâmil Paşa'ya söylemeleri lazımdır!' (Örik, 2009: 128)

Romanlarda II. Meşrûtiyet'in halk üzerinde yarattığı coşku sahneleri ön plandadır. Bunun yanında Meşrûtiyet'in ne anlama geldiğini bilmeyen bir halk da anlatılmaktadır.

Romanlarda yer verilen bir başka husus ise Meşrûtiyet'in ilanı ile birlikte İttihatçıların hızlı yükselişine karşılık Abdülhamit taraftarı olanların düşüşleri yer almaktadır. Abdülhamit döneminde paşa olanların görevlerine son verilir ve bazılarının mallarına da el konulur.

Tarihi kaynaklarda Abdülhamit'in halkın meşruti yönetime hazır olmadığına dair görüşleri ve bu görüşleri doğrultusunda hiçbir zaman Meşrûtiyet'in ilanına isteyerek destek vermemesi de *İsyan Günlerinde Aşk* romanında yer almaktadır.

8. 31 Mart Vakası

31 Mart Vakası Abdülhamit'in azledilmesinden önceki olayların başlangıcıdır. Meşrûtiyet yönetimi ile beklentileri karşılanmayan halk huzursuz olmuştur. Bunun yanında meşruti yönetimi istemeyip “şeriat isteriz” diyerek ortaya atılan bir grup peyda olmuştur. Bu durum Osmanlı topraklarının daha da çok karışmasına sebep olur. Bir gazetecinin öldürülmesi ile başlayan olaylar şeriat taraftarları olduklarını iddia eden bir grubun ayaklanması ile devam eder. Daha sonra bu gruba karşı Selanik'ten Hareket Ordusu adında İttihat ve Terakki mensubu subaylardan oluşan bir ordu harekete geçer. Hareket Ordusu isyana kalkışan grubu etkisiz hale getirerek olaylara son verir. Fakat bu durum aslında Abdülhamit'in de sonu olur. Çünkü isyana kalkışan grubu Abdülhamit'in yönlendirdiği ya da destek olduğu iddiasını ortaya atan İttihat ve Terakki, padişahın sonunu hazırlar. Romanlarda ise 31 Mart Vakası konusunda Abdülhamit'in işi olduğu noktasında genel bir kanı olmakla birlikte bazı romanlarda yazarın bu konuda tarihçiler gibi kafasının karışık olduğu ve tam bir yargıya varamadığını görürüz. Özellikle *İsyan Günlerinde Aşk* romanında zaman zaman yer alan ve tarih kitaplarında rastlayamadığımız bazı olaylara rastlarız. Bir anlamda *İsyan Günlerinde Aşk* romanı 31 Mart Vakasına farklı bir pencereden bakmaya çalışmıştır, diyebiliriz.

O dönemde 31 Mart Vakası'nın başlangıcı olan, gazeteci Hasan Fehmi'nin öldürülüşü *Saray Meydanı'nda Son Gece* romanında işlenmektedir. Bu romanının içerisinde Hasan Fehmi'nin öldürülmesini İttihatçıların gerçekleştirdiği düşüncesi

işlenir. Bunun sebebi olarak da İttihatçıların kendi otoritelerine karşı gelenleri ortadan kaldırmaları gösterilir.

“İttihatçıların marifeti bu... Kurmak istedikleri baskı düzenine kim karşı gelirse temizliyorlar... Kardeş kanı dökecek kadar sapıttı bunlar...” (Fındıklı, 2000: 84)

Yine *Saray Meydanı'nda Son Gece* romanında düzenlenen bu suikastın bir anlamda memnuniyetsizliklerini dile getirmek isteyen halk için de göz dağı olduğu tezi savunulur. Yani İttihat ve Terakki kendi otoritesine karşı muhâlif seslerin çıkmasını istemez.

Şimdi anlaşıldı bunların niyeti... Hazırlanmakta olan Matbuat Kanunu çıkmasın, hürriyet yeniden kısıtlanmasın diye ateşli yazıları yayımlanıyordu Hasan Fehmi Bey'in... Yarın protesto mitingi yapılacağını da günler önce duyurmuştu... Onun için susturdular.

Başkalarına da gözdağı olsun diye...” (Fındıklı, 2000: 85)

İsyan Günlerinde Aşk romanında Hasan Fehmi'nin öldürülmesi ile birlikte ayağa kalkan halkın durumu ve bunun sonucunda olacaklar yer almaktadır.

Ölüme, öldürülmeye, cinayete, suikasta alışkın ve bigâne bir coğrafyanın, bir gazetecinin öldürülmesine gösterdiği o hınç dolu tepki, tek başına, o cinayetten daha fazla bir şeyin acısının ya da hıncının işareti olduğunu belli ediyordu. Bir ölümle ayağa kalkan şehrin bir daha yatışması, sükûnete kavuşması için sayılamayacak kadar çok cinayetin işlenmesi, insanların öldürülmesi ve cenazelerin kalkması gerekiyordu; ölüme aldırmayan bir diyarda tek bir ölüme böylesine büyük bir tepki gösteriliyorsa, arkası çok kanlı gelecek demektir. (Altan; 2001; 177)

Sultan Hamid Düşerken romanında Hasan Fehmi olayı ile birlikte başlayan ve giderek artan gerginliği ortadan kaldırmak için Sultan Abdülhamit, Tevfik Paşa'ya emir vererek, Kanun-i Esasi'ye uyulduğuna ve Meşrûtiyet'in gereklerinin yerine getirildiğine dair bir bildiri yayınlar.

İsyan Günlerinde Aşk romanında da Hasan Fehmi'nin cenazesinde ortaya çıkan ve isyana kalkışan, başını mollaların çektiği grubun hâli bize isyanın amacı noktasında ipuçları vermektedir. Yazar, isyancıların portresini verdiği bu kısımda, isyanın amacını bilmeyen ve sadece ne yapacağını bilmeden yürüyen bir topluluğun varlığından bahseder.

Siyah cüppeleri yağlı bir parıltıyla erimeye başlamış, kuşaklarına palalar sokmuş mollaların peşine takılmış cenaze kalabalığını oluşturan, işsiz güçsüz, kunduraları delik, cepkenleri yamalı, tıraşları uzamış, suratları sararmış, zayıflıktan kemikleri yüzlerini yırtıp çıkacak kadar keskinleşmiş insanların gözlerinde; bütün şehri saran o öfkeli uğultuya rağmen bir hiddet değil, açlık, çaresizlik ve yarınını bilemeyen insanların gözlerinde rastlanan türden bir korku ve kararsızlık vardı. Her an kaçmaya başlayabilir ya da aniden saldırabilirlerdi; onların, hiddetlenmeye bile gücü yetmez kararsız korkaklıklarında, cenazenin ön saflarında yürüyen kalın cüppeli, bakışları kibirle ve güvenle parlamış mollalarinkinden daha ürkütücü, görenleri saklanmaya zorlayan bir belirsizlik bulunuyor, kararsız bir kalabalığın, kararlı bir kalabalıktan daha tehlikeli olduğunu cenazeyi seyredenler hissediyordu. (Altan; 2001; 178)

İsyân Günlerinde Aşk romanında 31 Mart Vakasının başlaması şu şekilde tasvir edilir:

Sonra o müthiş sessizlik, başladığı gibi aniden bozuldu, kristal serap, düzensiz postal sesleri, yerler çarpan tüfek dipçikleri, naralar, tekbirler, küfürler, ürkünç haykırımlar ve silah sesleriyle dağıldı; barakalarından karmakarışık fırlayan askerler, karargâhlardaki zabıtlere saldırdılar, yakaladıklarını, kafalarını avlunun taşlarına vura vura yerlerde sürüklemeye, üniformalarını parçalamaya, ‘Dinsizlere ölüm!’ diye bağırmaya koyuldular. (Altan; 2001; 208)

Sultan Hamid Düşerken romanında 31 Mart vakasının başladığı sabah tasvir edilir.

31 Mart vakası, yani sabaha karşı bir köşesinde âyân ve mebusan meclislerine sığınmış bulundukları Ayasofya Meydanı’ndaki Adliye Nezareti binası önüne şehrin muhtelif kışlalarından tabur tabur askerin gelip doluşu ve silah sesleriyle birlikte ‘Şeriat isteriz!’ diye feryada koyuluşu, Nişantaşı’ndaki konakta çok erkenden duyulmuş, haberi Nimet Hanım’a henüz yatakta bulunduğu sırada getirip bildiren de daha evvel kalkmış ve her sabah âdeti gibi kalkar kalkmaz tıraş olmağa başlamış bulunan kocası olmuştur. (Örik, 2009: 94)

Yoldaki Adam romanında Mahmut Çavuş gazetede ayaklanan softaların ne istediklerini okur. Şeriatın gelmesini isteyen bir kesim ortaya çıkmıştır.

Meşrûtiyeti bize sağlayan kuvvet şeriattır! Şeriat ise, kanun-i esasinin aynen yerine getirilmesini emreder. Kanun-i esasimizin şart koştuğu müsavat denilen hak şimdi nerede? Bundan her Osmanlı ferdinin

yararlanması gerekmez mi? O ela gözlü müsavatı bana gösteriniz! Ey Namık Kemal!... Ey ebedi hürriyet!... Ey ulu ermiş!... Kalk!... Mübarek mezarından kalk da bu saygısızların yüzüne tükür!

Ey Osmanlılar!... Vatanı ve birbirinizi seviyorsanız işte Meşrûtiyeti de gör, işte mezalimi de gör! Bunun çaresi umumi bir ümmetçilik topluluğudur. Ayrıca Hasan Fehmi'nin katilini de yakalamak bir vicdan borcudur. Başka türlü heyecanları yatıştırmak mümkün olmaz!.. (Büyükarkın; 1976, 317-318)

Yoldaki Adam romanında II. Meşrûtiyet'ten sonra başlayan otorite boşluğu ve İttihatçılara karşı çıkan bir grubunda oluşması ile başlayan karmaşa ve askerin durumu anlatılarak yaklaşan çatışma ortamı anlatılır.

“Karargâhlar hoca takımının eline geçti, çavuşlarla, bizim alaylılar, hocaların ağzına bakıyorlar, İttihatçılardan, Bulgar'dan nefret ettiklerinden fazla nefret ediyorlar... Bugün üç çavuş öldü, yarın daha fazlası ölecek, sizinkiler görmüyor mu olan biteni?” (Altan; 2001; 114)

Saray Meydanında Son Gece romanında Tütüncü Naim Efendi, Kâzım Bey'in evine gelerek 31 Mart'ın başlangıcını haber veriyor. Ve bu başlangıç, softaların ayaklanması olarak gösteriliyor.

“Softalar ayaklanmış... Şeriat isteriz, diye bağırıyolar sokaklarda.” (Fındıklı, 2000: 90)

Softaların isyana kalktıktan sonra yaptıkları da *Saray Meydanı'nda Son Gece* romanında ayrıntılı bir biçimde anlatılmaktadır.

Korkmayın Muallim Bey... Artık ne padişahın bizlerle uğraşacak hâli kaldı ne İttihatçıların... Mektepli zabitlerin de bir kısmının kanına

girmiş yobazlar... Birçok yeri işgal etmişler... Meclis'i Mebusan dâhil... Hatta, birkaç mebusu öldürmüşler, diye duydum... Yalın kılıç dolaşp kesilecek alafranga başlar aramakta kara cübbeliler..." (Fındıklı, 2000: 90)

Üç İstanbul romanında Adnan kendi yazdığı romanında 31 Mart Vakasını yazma kısmına gelince heyecanla kalemi eline alına alır ve bu olayı bir softa inkılâbı olarak tanımlar.

Kur'an'ı tabanca gibi beline takan, din dinamitli, ayet ve hadis cephaneli softa; kafasında ve karnında iki düğümle inkılâba somurtan softa; bir meczubun deli gözleri ve alık yanaklarıyla haykırıyor: Bir milletin hem dini, hem mebusları olamaz, diyordu. Bu meczubu Ayasofya Meydanı'nda astılar. İdam, yanlış bile olsa hamleye yakışan felakettir. Halbuki Meşrûtiyet'in astığı softa fikir değildi, kelime bile değildi, geçirti gibi pis bir gürültü idi. Bataklığı: Nemli bir karanlık!.. Taaffünü, zulmeti adam yerine koyup astılar ve sıfırın adı 31 Mart oldu. Hem rakamın, hem vakanın tarihi olmak Derviş Vahdeti'ye fazla şerefti. Bu böcek yürüyen, koşan milletlerde ayak altında yamyasıdır. Darağacının irtifai bile çamura ve karanlığa fazla payedir... (Kuntay; 2008, 385-386)

İsyân Günlerinde Aşk romanında İstanbul'da bir anda mollalarla askerler arasında bir husumet baş göstermiştir. Hem askerler hem de mollaların birbirlerini görmeye tahammülü yoktur.

Karargâh kapılarında, hatta karargâhların içinde sarıklı, cüppeli mollalara rastlanıyordu; bunların çoğu Taşkışla'daki Selanik

taburlarının kışlalarından ayrılmıyorlar, subayların aldırılmazlığından faydalanarak askerin kontrolünü ele geçiren çavuşlarla fısıll fısıll konuşup dualar okuyorlardı. Genç subaylarla mollalar karargâh kapılarında karşılaştıklarında birbirlerine nefretle bakıyorlar ama bir şey söylemiyorlardı; iki taraf da aralarında bir anlaşmazlık çıktığında neferlerin hangisini tutacağını henüz kestiremiyordu. Siyasi irade ortadan kaybolunca her zaman olduğu gibi, imparatorluğun gizli efendileri olduklarına inanan subaylarla hocalar karşı karşıya kalmışlardı. (Altan; 2001; 109)

İsyan Günlerinde Aşk romanında 31 Mart'ın başlaması ile birlikte sokaklarda huzursuzluk ve adi suçlar baş göstermiştir. Dilara Hanım'ın evinde çalışan Rum hizmetçiye sarhoş tersaneciler sarkarlar ve bunu yapmalarının sebebini de kadının başının açık olmasına bağlayıp, 'şeriat isteriz' diye bağırarak sokaktan ayrılırlar.

Yine aynı romanda Padişah, askerlerin sokak ortasında parçalanmasına ve yaşanan olaylara hiddetlenir.

Ben, buna müstahak olmak için ne yaptım, ne günah işledim Doktor, dedi. Zabitlerimi gözlerimin önünde parçalıyorlar. Memleketi bu hale düşürenler dilerim Allah'tan cezalarını bulsunlar... Benden hep şikâyet ettiler ama benim saltanatımda, otuz küsur senedir böyle bir rezillik olmadı, onlar geldiler, bak şimdi neler oluyor. (Altan; 2001; 268)

Sultan Hamid Düşerken romanında ise 31 Mart Vakasının başlaması ile birlikte isyancılar, İttihat ve Terakki mensuplarına karşı saldırıya geçmişler, özellikle İttihatçı paşaları linç etmek için binaların etrafını sarmışlardır.

Yoldaki Adam romanında şeriat isteyen grup meclis binasına yürür ve binayı kuşatır. Şartları yerine getirildiği takdirde dağılacaklarını söylerler.

Şartlarımız vardır. Bu hükümet çekilmelidir, şeriat aynen uygulanmalıdır, alaylı subaylar görevlerine dönmelidir. Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa ile meclis reisi Ahmet Rıza hemen uzaklaşmalıdır. İttihatçılar sürülmeli, adlarını bildireceğimiz elebaşları ipe çekilmelidir. Bu dediklerimiz olmazsa dağılmak mümkün değildir.

(Büyükarkın; 1976, 322)

İsyan Günlerinde Aşk romanında mollalar isyan etmelerinin sebebini İttihatçı subayların din dışı hareketlerini engellemek olarak gösterirler. İttihatçıların yaptıkları ile toplumun düzenini bozduklarını düşünmektedirler.

31 Mart Vakası ile ilgili en çok tartışılan konulardan biri bu ayaklanmayı kimin çıkardığıdır. Tarih kitaplarında da bu konuyla ilgili kesin bir yargıya rastlayamayız. Bazı tarihçiler ayaklanmanın, Abdülhamit tarafından, İttihatçıların II. Meşrûtiyet ile birlikte elde ettikleri otoriteyi yıkmak amacıyla planlandığı görüşünü savunmaktadır. Bazı tarihçiler ise Abdülhamit'in zayıflayan otoritesini tamamen ortadan kaldırmak isteyen İttihatçıların bir oyunu olarak bu ayaklanmayı değerlendirir. *İsyan Günlerinde Aşk* romanında İttihatçılar bu ayaklanmada Padişahın parmağı olduğunu düşünmektedir.

Melanetin başı Padişah denilen melun, bu hacı hoca takımını o azdırıyor, onlar da gidip askeri tahrik ediyorlar... O Derviş Vahdeti nabekârı şimdi bir İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti diye mürteci bir teşkilat kurdu, geçen gün okudum gazetede, ellinci alay olduğu gibi aza yazılmış bunların cemiyetine... Bu hacı hoca takımını, mürtecileri hemen durdurmak lazım, yoksa bugün olanlar her gün olur, vatan

evladı birbirini kırar... İşe o medreselerdeki mollalardan başlamak lazım. Sen merak etme, biz de düşünüyoruz bir şeyler elbet, arkadaşlar medrese mollalarını askere alalım diyorlar, onları alıp asker ocağında bir iyi terbiye ederiz. (Altan; 2001; 115)

İsyan Günlerinde Aşk romanında en yakınında bulunan Doktor Reşit Paşa bile bu isyanda padişahın parmağı olduğunu düşünmektedir.

Daha ilk andan itibaren bu ayaklanmada Padişah'ın parmağı olduğunu düşünen Reşit Paşa, yaşlı adamın, kimseye güvenmeyen tabiatı nedeniyle kendisine de doğruları söylemediğini düşündü, gözlerinde beliren kuşkuyu Padişah'ın görmesinden çekinerek başını önüne eğdi. Hayatı boyunca bütün gücünü karşısındaki insanların düşüncelerini anlamaya harcayan; hem sürekli başka insanların peşinden koşup onları yakalamaya çalışan bir avcı, hem de başkalarının kendisini öldürmelerinden korkan bir av gibi yaşadığından, avcının da avın da sezgilerini kendinde birleştiren, çevresinde dolaşan duygu bulutlarını bir paratoner gibi toplayacak melekelerini keskinleştirmiş olan Sultan, doktorun ne düşündüğünü de hemen tahmin etti. (Altan; 2001; 228)

Sultan Hamid Düşerken romanında Sultan Hamit'in 31 Mart hadisesinde parmağı olduğunu roman kahramanı Nimet dile getirir.

“Sultan Hamid'in sözüne emniyet edilse 31 Mart'taki masumiyetine inanılırdı!” (Örik, 2009: 255)

İsyan Günlerinde Aşk romanında İttihatçılar 31 Mart Vakasının Padişahın işi olduğunu düşünürken, Abdülhamit'te bu işte İttihatçıların parmağı olmasından şüphelenir.

Ah Doktor, meczuplar ortaya çıktı, bu kıyamet alametidir, başımıza bir gelecek var... Bu adamı kim tahrip edip de buralara gönderdi acaba, İttihatçılar mı tahrik ediyor acaba bunları, daha sonra da padişah mürtecileri tahrik ediyor diye benim üstüme yıkacaklar da, onun hesabını mı yapıyorlar?.. (Altan; 2001; 97)

Yine aynı romanda Padişah romanda Enver Paşa'nın Almanya'da olması sebebiyle çıkan ayaklanmanın arkasında Almanların da olabileceğini düşünmektedir.

İsyan Günlerinde Aşk romanında Padişah, çıkan bu isyanın bir kumpas olduğunu ve sonunun kötü biteceğini dile getirmektedir. Bir anlamda bu işte kendisinin hiçbir müdahalesinin olmadığını anlatmaya çalışır.

Ah Doktor ah, görmüyor musun, adımı bağırانlar, bu savaşı kaybedecek olanlar, kaybedenlerin adını bağırdığı adama ne olur biliyor musun?

.....

Tahtı kaybetmek, hatta, Allah muhafaza, kelleyi kaybetmek var bu işte, öldüğüme yanmam lakin çoluğumuz çocuğumuz ayaklar altında ezilir, bundan endişelenirim. (Altan; 2001; 227-228)

Üçüncü Ordu, İstanbul'a II. Meşrûtiyet'i korumak için Selanik'ten gönderilmiştir. *İsyan Günlerinde Aşk* romanı, bu ordunun görevinin meşruti yönetimi korumak iken şeriatçı bir ayaklanmaya kalkışmasını vurgular.

"İzleri koca bir yüzyıl silinmeyecek olan kanlı ayaklanma güneşli bir bahar sabahı başlamış; başkente, 'şeriatçı bir ayaklanmayı' önlemek için getirilmiş olan Selanik taburları, 'şeriat istekleriyle' ayaklanmış, şehir ansızın korkup ihtiyarlamıştı." (Altan; 2001; 208-209)

İsyan Günlerinde Aşk romanında bir isyancı çavuş ile Hasan Efendi'nin konuşmalarında isyancıların padişahın kendilerine yardım edeceğine inandıkları görülüyor.

Şimdi bak Hasan Efendi gözüm, görünüşe katiyen aldanmayacaksın, görünüşe aldandı mı bittin, Hâlifemiz Efendimiz niye sesini çıkarmıyor, çünkü İttihatçı gâvurlarını gafil avlayacak, biz gayetle sağlam yerden haber aldık, Hareket Ordusu şehrin kapılarına geldiğinde Padişahımız Efendimiz çıkacak ortaya, evlatlarım diyecek Hareket Ordusu'nun askerlerine, gelin şeriat bayrağının altına toplanın, Allah rızası için savaşımlara katılın, diyecek. Şimdi söyle bakalım bana, o Müslüman askerler, farmason İttihatçıları mı dinleyecek, yoksa Hâlife-i Ruyi Zemin'i mi, ha?.. O askerler bize katılınca, işte o zaman, o gâvurların hepsini surların dibinde kurbanlık koyun gibi ıhtırıp kör testereyle keseceğiz. O İttihatçı zabitleri kendi ecellerine geliyorlar Hasan Efendi, ama bunun farkında değiller...

(Altan; 2001; 301)

Yoldaki Adam romanında 'şeriat isteriz' diye ayaklanan softaların yanında askerler de vardır. Bu askerler önlerine gelen subayları öldürmektedirler. Ayaklanmaya katılan askerlerin aslında Selanik'ten geldiği ve "Meşrûtiyeti korumak" amacıyla gönderildiği romanda yer alır. Rasih Usta bir askere ne olduğunu sorar, asker kendisinin dördüncü avcı taburundan olduğunu söyler ve subayların kendilerine hocalarla asla görüşmemeleri gerektiğini söylediğini ve subayların mason olduğunu söyler. Amacını da şöyle açıklar:

İşte biz elden giden dini kurtarıp şeriat getireceğiz. Dün gece bütün subaylarımızı hapsedtik. Kışlalarımıza hocalar geldi; Kur'an üzerine yemin ettik. Nerede bir mektepli subay görürsek vuracağız!.. Nerede bir ittihatçı bulursak kafasını ezeceğiz! Hâlifemizi koruyup, din geri gelmedikçe asla dağılmayacağız!.. Anladın mı şimdi? (Büyükarkın; 1976, 320)

İsyan Günlerinde Aşk romanında Kôr Ali'nin başlattığı ve 'şeriat isteriz' diyerek etrafına insanları topladığı ayaklanmanın halk tarafından nasıl algılandığı da anlatılır.

Ertesi gün Hasan Efendi sabahla beraber yollara koyuldu, bütün şehirdeki tekkelerde, dergâhlarda, camilerde, kahvelerde Kôr Ali'nin yaptıklarından söz ediliyor, heyecanlı tartışmalar yapılıyordu. Güngörmüş hocalar, tarikat ehli müminler, namazında niyazında tevekkül sahibi dindarlar, açıkça karşı çıkmasalar da Kôr Ali'nin yaptıklarını pek de tasvip etmediklerini hissettiriyorlar, Padişahla İttihatçılar arasındaki iktidar mücadelesine karışmanın çok doğru olmayacağını, neticede Müslüman'ın Müslüman'ı kıracağı bir kavganın çıkabileceğini söylüyorlardı. Çaresizler, açlar, sığınacak bir kapı, güvenecek bir güç arayanlarla, bu iktidar kavgasından kendilerine bir pay çıkarmak isteyenler ise Kôr Ali'yi heyecanla destekliyorlardı. Müslüman ahâli ikiye ayrılmış gözüküyordu. (Altan; 2001; 103)

İsyan Günlerinde Aşk romanında mollaların çıkardığı bir ayaklanma olarak yer alan isyana bir din adamının gözüyle de bakılmıştır. Din adamları bu ayaklanmanın dini hiçbir tarafı olmadığını, dinin bu ayaklanmaya alet edilmeye çalışıldığını savunurlar.

Ayrıca önde gelen din adamlarının bu konuda yayımladığı bir yazının da dikkate alınmadığı romanda yer almaktadır.

Ulema bu hadiseleri asla tasvip etmiyor, tekke şeyhleri de şiddetle karşı bu ayaklanmaya... Hadiselerde din ehlinin hiç dahli yok, ortada din adına dolaşanlar medrese adına dolaşan birkaç softayla, Derviş Vahdeti denilen meczup, bir de beline bir hançer sokuşturmuş Said-i Kürdi var ki o da ayrı bir âlem... Size şunu açık söyleyeyim Ragıp Bey, Allah'ın, dinin adı ortada çok dolaşıyor, lakin olanların ne Allah'la ne dinle alakası var... Olanların sebebini bir arayan olursa, bu sebebi dinde aramasın, başka yerlere, dinle hiç alakası olmayan yerlere baksın. (Altan; 2001; 246)

İsyan Günlerinde Aşk romanında yazarın romanın belli yerlerinde değindiği en önemli konulardan biri de isyancıların çelişkili ve hangi amaca hizmet ettiğini bilmez tavırlarıdır.

Caminin yanından dolaşıp Babiâli yokuşunun başına gelince, birden isyancılardan bir grup karşısına çıktı, caddenin ortasında askerler dağınık bir şekilde, arada bir, 'Padişahım çok yaşa! Şeriat isteriz!' diye bağırarak gidiyorlar, yanlarında yürüyen işsiz güçsüz takımı da onları seyrediyordu; aralarında birkaç sarıklı, molla kılıklı adam da bulunuyordu. Kalabalık, yıkılmak üzere olan bir sarhoş gibi yürüyor, bir kaldırımdan bir kaldırıma savruluyor, bazı gazete binalarının kapılarını zorluyor, kapılar açılmayınca fazla ısrar etmeyip yoluna devam ediyordu, bazen de, 'Yaşasın Meşrûtiyet!' diye bağırıyorlardı, söylediklerinin birbiriyle zıtlıştığının farkında bile değillerdi. Kararsız

bir halleri vardı. Ragıp Bey, emrinde bir manga iyi asker olsa bunların hepsini kuş sürüsü gibi dağıtabileceğini düşündü. (Altan; 2001; 215)

İsyan Günlerinde Aşk romanında Padişah, İttihatçıların bu isyanı bastırmamasının sebebini anlayamaz ve bu durumu Doktor Reşit Paşa'ya belirtir. Ayaklanan taburun İttihatçılara ait olduğunu ve yine bu taburun İttihatçılara karşı ayaklanmasına anlam veremediğinden söz eder.

Ben sana hep söylerim cinai romanlar oku diye, hayatın ve iktidarın sırrı hep o kitaplarda... O zaman vakıaları tahlil kabiliyetin artar... Şu yaşadığımız hadiselerdeki garabeti görmüyor musun Doktor, dikkatli bakmaya alışkın olsan görürdün... İttihatçıların getirdiği avcı taburları ayaklanmış, bunları kime karşı getirmişlerdi, bana karşı getirmişlerdi, şimdi bunlar kendilerini getirenlere başkaldırıyor... Birinci Ordu Kumandanı Muhtar Paşa'nın emriyle Birinci Ordu şöyle bir kıpırdansa bunları ezer, zaten avcı taburlarının başında zabitleri yok, ya askerler öldürmüş, ya zabitler canlarını kurtarmak için kaçmış... Ama birinci Ordu kıpırdamıyor... Niye, Doktor? Niye Birinci Ordu harekete geçmedi? İşte bu beni düşündürüyor... (Altan; 2001; 228-229)

Sultan Hamid Düşerken romanında dikkat çeken bir nokta da 31 Mart Vakası'nı Abdülhamit'in kendi lehine çevirme imkânı olmasına rağmen bunu kullanmadığına yapılan vurgudur.

İttihat ve Terakki'yi 31 Mart gününde kendisine ebediyen minnettar edecek bir fırsat çıkmış ve bu fırsatı yakalamayı münasip görmemiş bulunduğunu düşünerek de yanıyordu. Ayasofya Meydanı'ndaki asileri tepelemek üzere birinci ordu kumandanı emir bekler ve

Babîâli'de sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa ile makamına gitmeye cesaret edemeyerek oraya sığınmış bulunan Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa el kavuşturup ve el oğuşturup bu emri vermeye cesaret edemezlerken niçin bizzat kendisi meydana çıkıp bu emri vermemiş, padişah, hâlife ve başkumandan sıfatıyla bu ayaklanmayı batırmamıştı? 31 Mart hareketinin zaferi takdirinde kazanmak ümidini beslediği nüfuz ve kudreti, bu takdirde daha emin ve kati bir şekilde, hem de Meşrûtiyetperver bir padişah sıfatıyla kazanmaz mıydı? (Örik, 2009: 228)

Yine aynı romanda Abdülhamit, 31 Mart Vakasına karşı nasıl bir tavır alması gerektiği konusunu düşünür. İsyana müdahale ettiği takdirde İttihatçıların daha da ileriye gideceklerini ve aynı zamanda bu ayaklanmanın İttihatçılar tarafından düzenlenmiş olabileceği ihtimalini düşünür.

Sultan Hamid Düşerken romanında Abdülhamit diğer devletlerden kendisine gelen himaye tekliflerini reddetmiştir. Etrafindaki bütün askerlere de Selanik'ten gelen kuvvete karşı koymama hususunda emir vermiştir. Böylece 31 Mart Vakası ve sonrasındaki olaylarda pasif bir tutum izlemiştir. *Sultan Hamid Düşerken* romanında yazar Abdülhamit'in bütün yaptığı olumsuzluklara rağmen son anlarda kendi güvenliğinden çok devletin bekasını düşünmesini de takdir ediyor.

Çünkü otuz üç senelik saltanatının bütün suçları ve bilhassa cehaletiyle vehminin mahsulü bulunan seyyiatı yanında, Sultan Hamid'in büyük hasenatı da yok değildi, 31 Mart günü bazı ümitlere kapılıp şahsi idaresinin yine avdet edeceğini ummuş olsa bile yeminine sadık kalarak Meşrûtiyet aleyhinde bir harekete

girişmemişti, ve Selanik'ten gelen kuvvetleri dağıtacak kudrete sahip bulunmasına rağmen işte kendiliğinden çekilmek teklifinde bulunuyor, şahsının emniyeti için herhangi bir ecnebî müdahalesini değil istemeyi fakat kabul etmeyi de hatır ve hayalinden geçirmiyordu. (Örik, 2009: 235-236)

İsyan Günlerinde Aşk romanında Padişah, isyancılara ateş edilmemesi emrini veriyor.

Evet, seni tanırım, söylediklerine de inanıyorum; ama Sadrazam Hazretleri'nden biraz önce kesin emir geldi, isyancılara asla ateş açılmayacak deniyor, Harbiye Nazırı istifa etmiş. Hatta isyancılardan saldırmaları hâlinde bile ateş açılmamasını istiyorlar ama saldırırlarsa ateş edeceğimi sadarete bildirdim. (Altan; 2001; 225)

İsyan Günlerinde Aşk romanında İstanbul'daki isyan Selanik'te duyulunca İttihatçılar merkezi bir anda hareketleniyor.

Telgrafhaneye giremeyince, limana doğru yürümeye başladı. Ne yapacağına sanki kendisi karar vermiyor, birisi ona söylüyordu; ensesi uyuşuyor, gözleri yerinden fırlayacakmış gibi zonkluyordu. Caddeden sürekli askerler geçiyordu, postalların sesi beyinde yankılanıyordu. İnsanlar küme küme toplanmışlar, heyecanla konuşuyorlardı, her yanda öfke hissediliyor, intikam isteyen sesler duyuluyordu. (Altan; 2001; 278-279)

İsyan Günlerinde Aşk romanında İttihatçılar bu romanda isyanın başında padişahın olduğunu düşünüyorlar ve Hareket Ordusunu hazırlayarak İstanbul'a doğru harekete geçiyor

İsyan Günlerinde Aşk romanında Hareket Ordusu'nun kimliğini de yer verilmiştir.

Üçüncü Ordu'nun birlikleri yanında, yıllarca karşı karşıya çarpıştıkları Bulgar komitacıları, Rumlar, Arnavutlar, o güne dek silah görmemiş genç öğrenciler, öğretmenler, avukatlar da gönüllü yazılıp harekete katılmışlardı. Aslında askeri açıdan bu gönüllülere pek ihtiyaç yoktu ama hâlifesini devirmeye giden ordunun hareketine bir halk hareketi görüntüsü veriyorlardı. Silah, asker sayısı ve bilgi olarak Hareket Ordusu'nun isyancılara karşı üstünlüğü tartışılmazdı ama Padişah'ın bir sözünün dengeleri bozmasından, ayaklanmayı bastırmaya gelenlerin de isyancılara katılmasından çekiniyordu İttihatçılar. (Altan; 2001, 319)

Yoldaki Adam romanında Hareket Ordusunun Selanik'ten yola çıkışı da gazete haberi olarak yer alır.

18 nisan tarihli (Serbesti) gazetesi ise şu haberi bildiriyordu: 'Selanik'ten Perşembe günü on yedi vagondan ibaret asker yüklü bir katar yola çıkmıştır. Manastır'dan cuma günü hareket eden sekiz vagonluk bir tren de Selanik'ten geçmiştir. Bunlardan ilk katarın Yeşilköy'e vardığı söylenmektedir.' (Büyükkarın; 1976, 332)

İsyan Günlerinde Aşk romanında Hareket Ordusu Selanik'ten çıktığını Padişah'a haber vererek ordunun asıl amacını öğrenmesini engellemek ve padişahın kuşkusunu gidermek ister.

Padişah ordunun yola çıktığını nasıl olsa öğrenecek, hatta öğrenmiştir bile, eğer bunu ona biz haber vermezsek, kendisini tahttan indirmek

üzere harekete geçtiğimizi düşünecek, o zaman bütün gücünü, parasını, paşalarını isyancıları desteklemek için açıkça kullanacak bu da İstanbul'u geri almamızı tümünden engellemese de zorlaştıracak. Halbuki ordunun yola çıktığını bizden öğrenirse, aramızda anlaşabileceğimize inanacak, kendi tahtını sağlama alabilmek için, isyancıları hiç olmazsa açıkça desteklemeyecek, hükümet tarafsız kalmaya çalışacak. (Altan; 2001; 286)

İsyan Günlerinde Aşk romanında Padişah, Hareket Ordusu İstanbul'a girince Doktor Reşit Paşa'ya çıkan olaylara niye müdahale etmediğini anlatır. İsyana müdahale ettiği takdirde mollaların güç kazanacağını ve durumun daha da kötü olacağını anlatır.

Bunlara karşı çıksam, hilafet sancağını açtım evlatlarım, bütün Müslümanlar cihat zamanıdır desem, evet, gelirler, askerlerimin çoğu gelir ama ne olur, kardeş kardeşi vurur, kaybedersem her şey gider, kazanırsam, tahtıma o Derviş Vahdeti derbederini ortak etmiş olurum, askerlerin yerine mollalar hak iddia eder. Daha kimse tam farkında değil ama bir devir hitama eriyor Doktor, biz burada bu akşam Osmanlı'nın bitişini bekliyoruz.

.....

Bak devletin ordusu kendi payitahtını işgale geldi. Bunun tadını aldılar Doktor, bir daha bu gücü, kudreti bırakmak istemezler. Asker iktidarın tadını aldı mı bırakmaz bir daha, yeniçeri ayaklanmasına benzemez bu... Osmanlı bitiyor Doktor... Ah, Osmanlı bitiyor. (Altan; 2001; 324)

İttihatçılar, *İsyân Günlerinde Aşk* romanında Selanik'ten getirdikleri askerin padişahın bir sözüyle diğer tarafa geçeceğinden de korkmaktadırlar. Askerin taraf değiştirmeye meyilli olduğu düşüncesi hâkimdir.

Ragıp aslında şu anda bile bizim askerden emin değilim. Sadece ben değil kimse emin değil. Yarın ne yapacaklarını kestiremiyoruz. İlk darbede isyancıları ezemezsek, ondan sonraki her saat bizim aleyhimize işler, asker her an taraf değiştirebilir. Yarın çok dikkatli ol, hiç unutma, düşman bu defa yalnızca karşında değil, arkadaki asker de düşmanın olabilir. (Altan; 2001; 317)

Sultan Hamid Düşerken romanında Selanik'te toplanıp, İstanbul üzerine gelen Hareket Ordusu'na karşı İstanbul'un sessiz ve hiçbir şey yapmayan tavrı romanda yer alırken, Padişah'ın etrafındaki paşaların bu durumdan haberdar olduktan sonra bunu engellemeye yönelik herhangi bir teşebbüste bulunmadığı da vurgulanmaktadır. Ayrıca Sultan Abdülhamit, gelen bu ordunun, 31 Mart Vakası ile herhangi bir ilgisi olmadığından dolayı kendisine dokunmayacağını düşünmektedir.

Sultan Hamid Düşerken romanında Şefik Bey ile Nimet, romanda bir konuşmalarında İstanbul'a gelecek olan Hareket Ordusu'na karşı Sultan'ın neden mukavemet etmediği konusunu konuşurlar. Nimet, padişahın durumdan yeterince haberdar edilmediği şüphesini taşımaktadır ve mukavemet göstermemesini de buna bağlamaktadır. Şefik ise ona şöyle cevap verir:

Tüfekçileri, bendegânı hep müracaat etmişler. 'Sen hepimizi bugün için yıllarca besledin. Emret, uğrunda kanımız dökelim!' demişler. Fakat o razı olmamış. 'Ben Meşrûtiyet'e sadakat yeminimi bozmadım,

masumum, bana dokunmazlar!’ diyerek reddetmiş Adamlarına da ümitsizlik geldiği için çoğu Yıldız’dan ayrılmış. (Örik, 2009: 241)

Sultan Hamid Düşerken romanında halkın Hareket Ordusu’na bakışı ise saraydan çok daha farklıdır. Halk, bu ordunun Sultan Abdülhamit’i tahttan indirmek için geldiğini düşünmektedirler ve buna karşı da padişahın gerekli tedbirleri alarak, tahtını koruyacağını düşünmektedirler. Yıldız etrafındaki mahalleler de yaşayan halk ise evlerini terk ederek başka yerlere taşınmışlardır. Halkın ağzında dolaşan bir başka dedikodu ise padişahın Alman İmparatoru’nun Korfu Adası’ndaki malikânesine sığındığı yönündedir.

İsyan Günlerinde Aşk romanında Hareket Ordusunun girişini halk, coşkuyla karşılıyor. Fakat sokaklarda isyancılar gözükmeyiz. Romanda yazarın yorum yapmadan sadece bir cümle olarak verdiği bu durum da isyanın niteliği açısından önemlidir.

Hareket Ordusunun İstanbul’a girerek isyancıları dağıtması ile birlikte halk sokaklara dökülür. Fakat halkın ne yapacağını bilmez tavırları *İsyan Günlerinde Aşk* romanında yer alır:

Büyük meydana geldiklerinde, kalabalık bir halkın toplandığını, Hareket Ordusu’na bağlı birliklerin topçu bataryalarıyla birlikte meydana girişini alkışlayarak, ‘Padişah’a ölüm!’ diye bağırıklarını gördü; bir hafta önce aynı meydana bu insanlar, ‘Yaşasın Padişah, yaşasın şeriat’ diye bağırıyorlardı. (Altan; 2001; 337-338)

İsyan Günlerinde Aşk romanında dikkat çekici bir nokta ise isyancı askerlerin cebinden çıkan bol miktardaki paralardır. Romanda İttihatçılar, bu paraların padişah tarafından isyancılara verildiğini dile getirmiştir; ama buna da bir kanıt bulunamamıştır.

Yukarıda değindiğimiz Hareket Ordusunun İstanbul'a girmesi ile isyancıların ortada gözükmemesi tablosuna benzer bir durumdur.

İsyanı kışkırtanların çoğu kaçmış, isyandan önce kalabalıkların arasında gözüken tuhaf yabancılar da ortadan yok olmuşlardı. Derviş Vahdeti'yle birkaç hempasından başka isyanın kışkırtıcısı olarak yakalanmış önemli biri yoktu, onlar da Bekirağa Bölüğü'nün zindanlarında idam edilecekleri günü bekliyorlardı. Halk yakın zamanda darağaçlarının kurulacağını biliyordu. (Altan; 2001; 341)

Üç İstanbul romanında 31 Mart ile birlikte değişen toplum düzenine de romanda Hidayet'in 31 Mart öncesi ve sonrası durumu anlatılarak yer verilmiştir. 31 Mart'tan önce devletin ve toplumun ileri gelenlerini konağında misafir edip çeşitli eğlenceler düzenleyen ve aynı zamanda bu eğlenceler padişahı eleştirmekle beraber onun hafiyeliği yapan Hidayet, 31 Mart'tan sonra tamamen farklı bir hayat yaşamaya başlamış, İttihatçılar tarafından dışlanmıştır.

Hidayet, hiçbir hastalığı olmadığı halde öldü: Konağına gelmeyen elçiler, arabasına selam durmayan polisler onu öldürdüler. 31 Mart'tan sonra misafirleri, uşakları, parası azaldı; eriyordu. Bir türlü Şehremini olmadığı için vücudu azalıyordu. Kendisinin 'şema'sı olmuştu. (Kuntay; 2008, 433-434)

Sultan Hamid Düşerken romanında Abdülhamit, Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girip kendisini tahtta bırakması hâlinde vereceği tavizleri ve kendisine yapılacakları düşündükçe büyük bir vehme kapılır ve Meşrûtiyet'i kabul ettikten sonraki dokuz on aylık süreç içerisinde kendisine yapılanları düşündükçe biraz daha bitkinleşir.

Rahat bırakılacağından, hayatına kastedilmeyeceğinden emin olabilse, tahtı terkedip Çırağan Sarayı'na gitmeyi, orada yirmi sekiz yıl, kılına dokunmaksızın yaşattığı büyük biraderi Beşinci Murad'ın yerini almayı memnurlukla kabul edecek, bunu Padişah bırakılmaya tercih edecekti: Artık o kadar yorulmuş ve bezmişti... (Örik, 2009: 251)

Romanlarda 31 Mart Vakası ile ilgili işlenen en önemli nokta bir softa ayaklanması olduğu hususudur. *İsyan Günlerinde Aşk* romanının getirdiği bazı farklı yorumların dışında 31 Mart Vakasını inceleyen romanlarda genel kanı bu isyanda bir şekilde Padişah'ın parmağı olduğu görüşüdür.

İsyan Günlerinde Aşk romanı ise bu isyana farklı yorumlar getirmiştir. Bunların başında isyanı çıkaran ordunun aslında İstanbul'a gönderilme sebebinin Meşrûtiyet'i korumak olduğu görüşü gelir. İsyancıların ne yaptıklarını bilmeyen ve çelişkili halleri de bu romanda dikkat çekici noktalardandır. Yine öldürülen isyancıların cebinden çıkan paralar ve Hareket Ordusu İstanbul'a girdikten sonra isyanın başında yer alan adamların ortadan kaybolduğuna dair romanda yapılan yorumlarda diğer romanlardan ve tarihi kaynaklarda bu isyan ile ilgili verilen bilgilerden farklıdır.

9. Abdülhamit'in Tahttan İndirilişi

Abdülhamit'in tahttan indirilmesi olayı romanlarda geniş şekilde yer almaz. *İsyan Günlerinde Aşk* romanında Padişahın tahttan indirilmesi ve sonraki süreçte Selanik'te yaşadığı hayatın bir kısmı yer almaktadır.

İsyan Günlerinde Aşk romanında Padişah, yaklaşan tehlikenin farkındadır.

“Hiçbir şey hallolmadı Doktor, sen de biliyorsun ya, beni üzmem istemiyorsun; alttan alta kaynıyor memleket, bu böyle çok gitmez, elden de bir şey gelmiyor, ne diyeyim, Allah encamını hayra tebdil eylesin...”(Altan; 2001; 145)

Sultan Hamid Düşerken romanında ise söyledikleri ile artık tahttan indirilmeyi kabullenmiş bir Padişah ile karşılaşırız.

Son on üç yıl süren Hariciye Nazırlığı'nda da bazı politika hadiselerini benden öğrenir ve şaşır kalırdın. Amma o zamanlar vaziyet böyle mühim ve vahim değildi, ben vaziyete hâkimdim. Öğrenememiş olmaklığının büyük ehemmiyeti, büyük zararı yoktu. Fakat şimdi ziyadesiyle tehlikeli, korkunç günler gelmek üzere. Sen de bizzat anlamış olacağın veçhile uykudasın! (Örik, 2009: 225)

Yine aynı romanda Padişah, Hareket Ordusu ve ayaklanan askerler arasında kan dökülmeyi önleyecek ise tahttan feragat etmeyi de kabul eder. Bu durumu Tevfik Paşa romanda azalara şöyle aktarır:

Şimdi huzur-ı hümayundan geliyorum. Zat-ı hazreti padişahı, eğer tahttan çekilmeleri iki ordu arasında bir çarpışmayı menedecek ve kan dökülmemeyi temin edecekse makam-ı hümayunlarından feragat etmeye hazır bulunduklarını beyan buyurdular ve keyfiyetin hareket ordusu kumandanlığına tebliğini emrettiler. (Örik, 2009: 233)

Padişah bütün saltanatı boyunca en büyük korkusu olan azledilme gerçekleşirken bu durumu Padişaha bildirmeye gelenlerin durumu da romanda yer almaktadır.

Biraz sonra bir uğultuyla birlikte, top bataryaları eşliğinde sarayı kuşatmaya gelen askerlerin ilk birlikleri yokuşun altından belirdi; askerleri, sarayın muhafız komutanı, Padişah'ı korumaları için çağırırmıştı; görünüşte korumaya geliyorlardı ama herkes artık Padişah'ın bir tutsaktan başka bir şey olmadığını biliyordu. (Altan; 2001; 351)

İsyan Günlerinde Aşk romanında Abdülhamit'in haledileceği sırada yaptıkları da yer almaktadır.

Padişah, birkaç kandilin yandığı salonun penceresinden, akşam alacasında gelen askerleri seyrediyordu, her zamankinin aksine, gergin bir sakinliği vardı. Yandaki odada hafızlar Kuran okuyorlardı, karanlığa tahammül edemeyen Padişah, sürekli Kuran okunması için emir vermişti. (Altan; 2001; 351)

İsyan Günlerinde Aşk romanında Abdülhamit'in tahttan indirilmesini tebliğe gelenler de tasvir edilmiştir.

Doktor, Arif Hikmet Paşa ile Arnavut Esat Paşa'yı seçebildi, biraz daha dikkatle bakınca Ermeni Mebusu Aram Efendi ile Selanik Mebusu Yahudi Emmanuel Karasu Efendi'yi de tanıdı. O anda anladı kararın ne olduğunu. Daha sonra Osman'a 'İttihatçıların Müslümanların hâlifesini tahtından indirmeye iki de gayrimüslim göndermesinin, onların nükte anlayışından mı, yoksa intikam arzularının katılığından mı kaynaklandığına hiç karar veremedim ama imparatorluğun bütün halklarını temsil etmek için öyle bir heyet gönderdiklerine de hiç inanmadım,' demişti. (Altan; 2001; 353-354)

Romanda Padişah haledilme kararını Esat Paşa'dan öğrenir ve en büyük korkusu olan ölüm kararının verilip verilmediğini öğrenmek ister.

Yoldaki Adam romanında Hareket Ordusunun İstanbul'a gelişi ve yaşanan sokak çatışmalarının sonucunda kontrolü ele alışı çok kısa yer almaktadır. Aynı şekilde Abdülhamit'in tahttan indirilerek Selanik'e sürülüşü de bir gazete haberi olarak yer alır.

İsyân Günlerinde Aşk romanında Padişah, Meclis-i Mebusan kararı ile ailesiyle birlikte Selanik'e götürülür.

Doktor, onun hareme geçmek için, omuzları çökmüş iki büklüm bir ihtiyar gibi kapıdan çıkışını gördü. Bir saat sonra iki karısı ve çocuklarıyla, zorlukla bulunan arabalara bindirilip yanına alabildiği birkaç parça eşyasıyla Selanik'e, daha önce muhâlif subaylarını sürdürdüğü şehre götürülecekti. Güçsüz olmanın ne demek olduğunu, bir zamanların güçsüzleri şimdi Padişah'a gösteriyorlardı. (Altan; 2001; 356)

Üç İstanbul romanında Abdülhamit tahttan indirildikten sonra Yıldız sarayı isyancılar tarafından talan edilmiştir. Bu romanda da Belkıs, Abdülhamit'in eşyalarından bir takımın nerede ve kimin elinde olduğunu söylemektedir.

"Yooook... Şah İsmail'in tahtı müzede yerli yerinde duruyor. Onu çaldın diyemez kimse sana... Fakat sarayın eşyası meydanda yok. Ahmet Rıza Bey kahvelerini Abdülhamit'in fincanlarıyla içiyormuş." (Kuntay; 2008, 517)

Abdülhamit'in Selanik'e sürüldükten sonraki durumu da yine *İsyân Günlerinde Aşk* romanında anlatılmıştır. Padişah sakın görünmesine rağmen zaman zaman korku nöbetleri ve sinir krizleri geçirmektedir. Bu zamanlarda onun en büyük destekçisi kendisini Selanik'te de yalnız bırakmayan doktoru Reşit Paşa'dır.

Sultan Hamid Düşerken romanında Nimet, Abdülhamit tahttan indirilmeden önce, bu durumun gerçekleşmesi üzerine toplumdaki dengelerin nasıl değişeceği üzerine yorum yapar.

Sultan Hamid'in taht ve tacı bırakması memleket için ve bizim kendi şahsımız için bir felakettir, çünkü bütün hayatı mahpus geçmiş olan

Reşat Efendi artık tamamıyla aptallaşmış bir biçare ihtiyardır. Bunda herkes müttelik! Padişahlığı laf hâlinde kalacak, kendisi cemiyetin elinde bir oyuncak, bir kukla olacaktır. İttihat ve Terakki'nin mutlak hâkimiyetine tahammül edemeyecek olan unsurlar da yer yer isyan çıkaracaklar. Bu isyanlar neticesinde memleketin ne hale geleceğini ise söylemeye lüzum yok! Padişahın çekilmesi bizim için de bir felaket olacak demiştim, çünkü İttihatçılar şimdi sana dış biliyorlar. 31 Mart'tan evvel düşman olmuşlardı. Tevfik Paşa kabinesinin Dâhiliye Nazırı'nı ise elbette hiç affetmeyeceklerdir. Siyasi hayatın son bulacağı gibi kinlere kurban gitmeklikte mümkündür: İsmail Mahir Paşa ve Hasan Fehmi misalleri ortada! (Örik, 2009: 238)

Tarihî belgelerde Abdülhamit'in en büyük korkusu olarak tahttan indirilme korkusu gösterilmektedir. 31 Mart Vakası'ndan sonra olayların gidişatının nasıl olacağını tahmin eden Padişah romanlarda büyük bir sükûnetle tahttan indirilme kararını beklemektedir. Padişah'ı endişelendiren tek şey öldürülmektir; fakat Padişah Selanik'e sürülür. Romanlarda Padişah'ın son dönemlerine dair çok fazla bilgi yer almaz.

10. İslahatlar

Abdülhamit her ne kadar yaptıklarıyla ve uyguladığı baskıcı politikayla çok fazla eleştirilse de yaptığı bazı yenilikler, kurulacak olan cumhuriyetin temellerini oluşturduğu gibi dönemin bazı sorunlarına geçici de olsa çare olmuştur. Yapılan bu ıslahatlar bu dönemin kaçınılmaz bir sonucu olarak zamanında değil devlet yıkıldıktan sonra anlaşılmıştır.

Osmanlı Devleti Kırım Harbi'nden sonra yabancı ülkelere çok fazla borçlanmıştı. Fakat bu borçları ödeyecek güce de sahip değildir. Abdülhamit döneminde Duyum-u Umumiye adlı bir kurum kurularak devletin dış borçları azaltılmaya çalışılmıştır. Devlet, vergilerini burada toplar ve yabancı devletler de bu kurumdan taksit taksit borçlarını alır. *Bir Sürgün* romanında bu kurum bir yabancının gözüyle şöyle anlatılır:

...Osmanlı Bankası'nın hüviyeti meşkûk, gözüpek yağmacılar tröstünü en geniş mikyasta finanse ettiğini ya bir yerde okumuş, ya birinden işitmişim. Gene bu bankadır ki, ara sıra Sultanın hazinesi sıkışınca o an birkaç milyon bahşış verir. (Bittabi, hatır ve hayale sığmaz ağır şartlar ve faizler mukabilinde). Öyle ki bunlar birike birike devletin yarı varidatını yutmakla ancak kapanabilir. Osmanlı Devleti'nin bir çok vergi ve resimleri bu yüzden doğrudan doğruya yabancı alacaklıların cebine gider. Hem de ne kanaldan bilir misiniz? 'Duyuni umumiye idaresi' denilen ve tam manasiyle bir maliye nezaretinin evsaf ve şeraitini haiz olan; yani vergi biçen, vergi toplayan enternasyonal müessese kanalıyla... (Karaosmanoğlu,2007: 225)

Kılıç Yarısı Gibi romanında Almanya ordusu ile yapılan asker değişimi de yine romanda yer almaktadır. Bunu kabul eden Abdülhamit üç tane Osmanlı zabiti Almanya'ya gönderilmiştir. Ragıp Bey de bunlar arasındadır.

Abdülhamit döneminde askeri alanda çok fazla ıslahat yapılmamıştır. Bu dönemde en çok ülke ekonomisini iyileştirmeye çalışılmış ve eğitime yönelik ıslahatlar ön plana çıkmıştır. Bir de Meşrûtiyet ile birlikte gelen haklar ile ilgili yenilikler bu

dönemin önemli ıslahatlarındandır. Askeri alana eğilmeyen ve bu alanda ıslahat yapmayan Abdülhamit *Saray Meydanı'nda Son Gece* romanında askere güvenmediğinden ve tahttan azledilme korkusu sebebiyle donanmayı bilerek çürüttüğü iddiası ile eleştirilir.

Nitekim padişah olarak tahta geçer geçmez ilk işi donanmayı Hâliç'e çektirmek ve bir defa olsun onu Hâliç'ten çıkarmamak olmuştur. Sultan Abdülaziz devrinde İngiltere'den sonra kuvvetli olan Osmanlı donanması, böylece Hâliç'e hapsedildikten sonra orada 33 yıl içinde çürümüş, gitmişti. (Çulcu, 1962: 63)

Donanmayı çürütmesi yönündeki eleştiri *Kılıç Yarısı Gibi* romanında da yer almaktadır.

Donanmada yapılacak bir iş yoktu; Padişah bir gün gelir gemiler sarayın önüne dizilip sarayı top ateşine tutar diye korktuğundan bütün gemiler Hâliç'e bağlanıp çürümeye terk edilmişti; gemilerin ahşabı kararmış, dipleri çürümüş, madeni aksamı yosun bağlamış, topları paslanmış, çoğunluğu Hâliç'in çamurlarına oturmuştu. Kamaraların içine kışın rüzgâr girer, ısınmak için sobalar yakılırdı. (Altan; 2006, 33)

Yoldaki Adam romanında roman kahramanı Mahmut ile oğlu İbrahim, Sultan Hamit hakkında konuşuyorlar ve Abdülhamit'in donanmayı çürütme meselesini tartışıyorlar.

“Doğruymuş!... Sultan Hamit, korkusundan donanmamızı işlemez hale getirmiş!... Yakında hepsi çürür demişlerdi!... Nasıl savaşıacaklar?” (Büyükarkın; 1976, 224)

Abdülhamit döneminde eğitim alanında önemli ıslahatlar yapılmıştır. Özellikle yetişmiş elemana olan ihtiyacı karşılamak için Osmanlı topraklarından yurt dışına eğitim için öğrenciler gönderilmiştir. *Sinekli Bakkal* romanında Almanya'ya eğitim için gönderilen Osmanlı'nın en ünlü doktorları böyle bir eğitimin sonucunda yetişmiştir.

“Bunlar, doktor Kasım'la, doktor Salim... Türk doktorluğuna Alman fennini, biraz da katılığını getiren iki ünlü sima. Biri dâhiliyeci, öteki ebe.” (Adivar, 1996: 275)

Bu dönemde yapılan bazı ıslahatlar padişahın elinde olmadan ortaya çıkmıştır. Özellikle II. Meşrûtiyet'in ilanı ile birlikte toplumda oluşan değişimler kendiliğinden ortaya çıkmıştır. *Sinekli Bakkal* romanında da böyle bir değişimin nasıl bir kargaşaya yol açtığı anlatılıyor.

Temmuz ayında 1908 ihtilali oldu. Kör bir öfke borası gibi esti. Yüzyılların kurduğu kuralların köklerini söktü. Ağaç devirir gibi zalim devirdi. Sosyal ve siyasal düzen ve intizamı altüst etti. Öyle bir kargaşalık oldu ki kim kimdir, ne nedir ayırt edilmez oldu. (Adivar, 1996: 299-300)

Taif'te Ölüm romanında Abdülhamit, farklı milletlerden asker alımları yapmamasının sebebini de açıklamıştır:

Mithat Paşa hristiyanlardan ayrı alaylar kurmaya kalktı, bunun zararlarını hiç düşünmüyor. Ne olacak? Rumlardan, Bulgarlardan, Ermenilerden ayrı ayrı alaylar kurulacak. Bir karışıklık anında bunlardan zarar görürüz. Devlete hâkim olan millet biziz. Ötekilere eşit koşullarda askerlik tanırsak, başımıza çok çorap örerler. Her vesileyle işimize karışan büyük devletler yine başımıza dertler açmaya çalışırlar. (Topuz; 2008, 118)

Hıfzı Topuz romanının sonunda cumhuriyetin temellerini atan kişi olarak Mithat Paşa'yı gösterir. Abdülhamit döneminde yapılan yeniliklerde Mithat Paşa'nın büyük rolü olduğunu düşünmektedir.

"1923'te kurulan cumhuriyet rejiminin temelinde de Mithat Paşa'nın Türkiye'de ilk kez ortaya attığı parlamenter demokrasi ilkeleri yer alıyordu." (Topuz; 2008, 255)

İsyan Günlerinde Aşk romanında padişahın Fransız ünlü Pasteur'u getirme çabaları da yer almaktadır.

"-Ben, demişti Padişah, Mösyö Pasteur'e bizzat mektup yazıp İstanbul'a davet etmiştim vaktiyle, ne yazık ki gelemeydi, gelebilseydi biz bu kuduz illetine herkesten önce çare bulabilecektik." (Altan; 2001; 135)

İsyan Günlerinde Aşk romanında Padişahın, kızının ölümünden sonra yaptırdığı çocuk hastanesine de anlatılır.

"Bilir misin Doktor, ben Şişli Etfal Hastanesi'ni bu yavrumun ruhu şad olsun diye yaptırdım, başkaları evlat acısı görmesin diye." (Altan; 2001; 144)

Bu bölümün başında belirttiğimiz gibi Abdülhamit'in yaptığı ıslahatlar kendi dönemi ve sonraki süreçte anlaşılamamıştır. Romanlarda da ıslahatlarına dair çok fazla bilgi yer almaz. Sadece Ahmet Altan'ın iki romanında Padişah'ın askerî alanda ve tıbbî alanda yaptığı ıslahatlara değinilmiştir. Biz bu kısımda "donanmayı çürütme" meselesini de ele aldık. Bunun sebebi; Abdülhamit için yöneltlen eleştirilerden en önemlisi de budur. Padişah'ın Meşrûtiyet'i kabul etmediği gibi askerî anlamda da herhangi bir teşebbüste bulunmadığı, yeniliğe kapalı olduğuna dair eleştiriler çok fazla dile getirilir. Burada ıslahatlarının yanında ıslahatsızlıklar olarak değerlendirilen noktalara da değinmek istedik.

Bu bölümde incelediğimiz on üç romanda Abdülhamit dönemi ile ilgili takınılan tavrın genel anlamda olumsuz olduğunu söyleyebiliriz. Abdülhamit romanlarda baskıcı bir padişah olarak değerlendirilmiş, “Kızıl Sultan” lakabına uygun bir tip olarak çizilmiştir. Romanlarda, kendi korkuları yüzünde devleti yönetemeyen, kendi menfaatleri için devletin bekâsını hiçe sayan bir Padişah portresi genel anlamda kabul görmüştür. Sadece üç romanda çizilen bu portrenin bir anlamda dışına çıkılmıştır diyebiliriz. *İsyân Günlerinde Aşk*, *Kılıç Yarası Gibi* ve *Sultan Hamid Düşerken* romanları Abdülhamit ile ilgili objektif olmaya çalışmışlardır. Padişah’ın vehhâmlı olduğunu söylemelerinin yanında 31 Mart Vakası ile Padişah’ın herhangi bir ilgisi olmadığına dair roman karakterleri ağzından ya da yazarın yorum yapmadan ucu açık bıraktığı olaylarla farklı bir söylem geliştirmeye çalışmışlardır. Bütün bunlara rağmen romanlarının tamamına yakını bu dönemin baskıcı politikasının yarattığı bunalımı ve bu bunalım sonucunda ortaya çıkan muhalif grubun yaptıklarını işlemişlerdir.

5. SONUÇ

Edebiyat ve tarih arasındaki ilişki aslında anlatının başlaması ile birlikte var olmuştur. Destanlar ve halk hikâyeleri her ne kadar edebî metinler olarak görülse de toplumların başlarından geçen olayları gelecek nesillere aktarmak ve gelecek nesillerin bunlardan ders çıkarmasını sağlamak amacını gütmektedirler. Bu amaçtan hareketle de hem tarihin yazılmasına katkıda bulunmuşlar hem de edebiyat ve tarih arasındaki ilişkinin var olmasını sağlamışlardır.

Tarihî romanın ortaya çıkması ile birlikte ise edebiyat ve tarih arasındaki ilişki daha özel bir alanda kendisine yer edinmiştir. Tarihî roman, konusunu tarihten alan ve içerisinde tarihî bir olay ile birlikte tarihî kişileri de barındıran roman türüdür. Tarihî roman yazarından beklenen tarihi olduğu gibi anlatmak değildir. Romanda işlemek üzere ele aldığı tarihi dönemi yeniden yorumlamak ve bu yorumunu da bir kurgunun içerisinde vermek asıl gayedir. Bu noktada tarihin açıklayamadığı birtakım noktaları da doldurmak roman yazarının işidir. Ama roman yazarı tarih yazma işine girmemelidir. Onun yapacağı sadece tarihin açıklayamadığı ya da boş bıraktığı yerleri doldurmaktır. Bu, roman için kusur olmaz; çünkü romancı bu noktada tarihçiden daha özgürdür. Balzac; “Romanın yasası ideal güzelliği aramaktır, tarihin yasası bu değil. Tarih neyse odur ya da öyle olmalıdır.” der.

Biz çalışmamızda II. Abdülhamit dönemini anlatan romanları ele alarak tarih-edebiyat ilişkisine bakmaya çalıştık. Bu dönemdeki romanların anlattığı tarih ile resmi tarih arasındaki bağları ve farklılıkları belirlemek için bu dönemin resmi tarihini de inceledik. II. Abdülhamit dönemi tarihi açıdan çetrefilli bir dönemdir. Özellikle bu dönemde II. Abdülhamit’in istibdat yönetimi tarihçilerin eleştirdiği en önemli noktalardandır. Romancılar da yine bu duruma çok fazla değinmişler. II. Abdülhamit

için resmi tarih son dönemlere kadar olumsuz bir Padişah tipi çizerken, son dönemlerde yapılan çalışmalar Abdülhamit'i karşımıza bambaşka bir Padişah olarak çıkarmıştır. Bu nokta da Carr'ın "tarih tam anlamıyla nesnel değildir" (Carr,1993: 17) tezini ispatlayan bir durum ortaya çıkmaktadır. Bunun elbette ideolojik sebepleri vardır. Cumhuriyet döneminde yapılan tarih çalışmaları Osmanlı dönemi ile ilgili belgeleri, yeni devlet düzenini oturtabilmek için kişisel inançları doğrultusunda kullanmıştır ya da belgelerin dışında bambaşka bir tarih yazımına gitmiştir. Son dönemde yapılan çalışmalar ise Osmanlı arşivleri temel alınarak yapılmaktadır ve Cumhuriyet döneminde yazılan resmi tarihten farklı durumları gözler önüne serer.

Tarihi romanlar tezli romanlardır ve belli bir ideolojiye ya da fikre hizmet ederler. II. Abdülhamit dönemini anlatan romanlarda ise iki roman dışındaki bütün romanların Abdülhamit dönemine olumsuz bir yaklaşımla baktıklarını görmekteyiz. Bu romanlar *Sultan Hamid Düşerken*(1957) ve *İsyan Günlerinde Aşk*(2001)'tir.

Sultan Hamid Düşerken romanı 1957 yılında ilk baskısını yapmasına rağmen o dönemde çok tartışılmış ve kabul görmemiştir. İkinci baskısı ise tam 20 yıl sonra 1997 yılında yapılmıştır. Romanın tanınmaya başladığı tarih 1997'de yapılan ikinci baskısından sonradır. *İsyan Günlerinde Aşk* romanı ise 31 Mart Vakasına tarih kitaplarından çok farklı bir bakış açısı ile yaklaşmıştır. Ahmet Altan'ın eserinde bu isyanın başlaması ve sonu ile ilgili tarihi belgelerden farklı olarak ortaya koymuş olduğu kesin yargıları bulamayız. Fakat yazar, roman içerisinde bazı durumları belirterek aslında bu isyan ile ilgili kalıplaşmış bilgilerin sorgulanmasını sağlamıştır. Bir anlamda tarihin boş bıraktığı yerleri doldurmayı amaçlamıştır, diyebiliriz. Bu anlamda tarihi romanın işlevini yerine getirdiği sonucuna da varırız.

İsyân Günlerinde Aşk romanında tarihi kaynaklarda yer almayan, isyanın bastırılmasından sonra isyancıların üzerinden para çıkması olayına vurgu yapılmaktadır. Bunun yanında İttihatçı bir subay olan Ragıp Bey'in abisi Cevat Bey Hareket Ordusu'nun hazırlanışının çabuk olmasına bir anlam veremez ve daha isyan başlamadan Selanik'te yapılan hazırlıklar da onun İttihatçılardan şüphelenmesine sebep olur. Fakat yazar bu şüphelenmeyi bir sonuca bağlamamıştır. Sadece Cevat Bey İttihatçıların kendilerine haber vermeden bazı işlere kalkışmalarına sinirlenir ve Hareket Ordusu'nun hazırlanması ile ilgili bazı noktalarda şüpheyne düşer. Ayrıca 31 Mart Vakasının bir softa ayaklanması olmadığını vurgulamak istercesine roman içerisinde din adamlarının bir bildiri yayımlaması da dikkat çekici bir unsur olarak göze çarpar. Yazar bu bildirinin yayımlanmasına rağmen çok dikkat çekmediğini kimsenin bu bildiri ile ilgilenmediğini de vurgular. Ayrıca romanın bir yerinde Abdülhamit, Doktor Reşit Paşa ile dertleşirken Enver Paşa'nın Almanlar tarafından desteklenmesinden yola çıkarak 31 Mart Vakasına Almanların da destek olabileceğini düşündüğünü söyler.

Sultan Hamid Düşerken romanında da *İsyân Günlerinde Aşk* romanına benzer durumlarla karşılaşırız. Yazar, romanında Abdülhamit'in 31 Mart Vakasını kendi lehine çevirebilecek bir güce sahip olmasına rağmen kardeş kanı dökülmesini istemediğinden dolayı başlayan olaylara seyirci kaldığını söylemektedir. Yazar, romanda Abdülhamit'in yaptığı olumsuz şeyler olmasına rağmen yaptığı bu hareketi ile devletin bekasını düşündüğünü belirterek, bir anlamda Padişah'ın hakkını da teslim eder. Bu da bir anlamda Abdülhamit'in 31 Mart Vakasında parmağının olmadığını söylemektir. Bunun yanında Abdülhamit isyanda İttihatçıların parmağı olabileceğini düşünmektedir. Romanda 31 Mart Vakası sırasında Abdülhamit'e yabancı devletlerden gelmiş olan yardım tekliflerini de padişahın reddettiği vurgulanmaktadır.

Yukarıda örnekler vererek bu iki romanın tarihi kaynaklardan farklı olarak geliştirdikleri söylemleri vermeye çalıştık. Aslında son dönemde yapılan tarihi araştırmalar da bu iki romandaki verileri destekler niteliktedir. 31 Mart Vakası ile ilgili yapılan araştırmalar Abdülhamit'in bu isyandaki tavrını daha belirgin hale getirmiştir. Yılmaz Öztuna *II. Abdülhamid Zamanı ve Şahsiyeti* adlı eserinde 31 Mart Vakasından Abdülhamit'in haberi olmadığını dile getirir. Ziya Kayıncı da II. Abdülhamit dönemini anlattığı kitabında 31 Mart Vakasının Abdülhamit'i tahttan indirmek isteyen İttihatçılar tarafından düzenlendiğini savunur. Bu çalışmalar, son dönemde yapılan çalışmalardır. Tahir Ünal ve Fahir Armaoğlu ise 31 Mart Vakasında Abdülhamit'in parmağı olduğunu savunan araştırmacılarıdır.

İncelediğimiz romanların tamamına yakınının resmi tarih çerçevesinde bir tutum izlediklerini söyleyebiliriz. Bütün romanların aslında gerçekçi roman türüne sadık kaldıkları görülmektedir. Yani romancılar, tarihi belgelere sadık kalarak romanlarını yazmışlardır. Sadece *İsyân Günlerinde Aşk* ve *Sultan Hamid Düşerken* romanları için diğer romanların bakış açısından farklıdır diyebiliriz. Bu iki roman, edebiyat ve tarih ilişkisi kısmında da dile getirdiğimiz gibi tarihî romanın tarihin açıklayamadığı bazı boşlukları doldurma görevini üstlenmişlerdir. Bunun dışındaki bütün romanlar tarihi belgelere sadık kalınarak yazılmıştır. Aslında tarihi roman kavramı ile ilgili sorunlar da bizim romanları ayırt etmeden hepsine birden tarihi roman çerçevesinde bakmamıza sebep olmuştur. Örneğin; *Sinekli Bakkal* romanının yazıldığı tarihle II. Abdülhamit dönemi arasında uzun bir zaman aralığı yoktur. Scott'un tarihî roman için çizdiği sınır 50 yıl önce yaşanmış bir olay olması koşulu iken; bu roman 35-40 yıl öncesini anlatmaktadır. Bunun dışında *Abdülhamit'in Gözdesi* romanı içerisinde tarihi karakterleri barındırmasına rağmen tarihi romandan çok bize bir aşk romanını anımsatır.

Bu romanda yaşanan olayın tarihi gerçekliğine dair herhangi bir bilgi tarihi kitaplarda yoktur. Scott'un tarihî roman geleneğinde yer alan tarihi bilinç oluşturma temeline de dayanmaz.

Sultan Döşegi romanında ise yazar zaman zaman araya girerek adeta bir tarih kitabını anımsatan şekilde tarihî bilgiler vermektedir. Bu da romancının bilimsel gerçekleri çok fazla ön plana çıkarıp romanı bilimsel bir metne dönüştürme kusurunu bize göstermesi açısından önemlidir. Romanın içerisine yerleştirilen kurgu ise problemlidir. II. Abdülhamit'in hayatı ile Nurbanu ve daha öncesinde babasının hikâyesi çok fazla birbirinden kopuk şekilde işler. Romanın sonlarına doğru Abdülhamit ile Nurbanu'nun yolları kesişir. Fakat ortaya çıkan kurgunun zayıf olduğu okuyucunun dikkatinden kaçmamaktadır.

Üç İstanbul romanı ise bir tarihçinin gözü ile İstanbul'un yaşadığı üç evreyi bize anlatır. Bu roman, Mithat Cemal'in yazmış olduğu tek romandır. Taner Timur *Üç İstanbul* ile ilgili şu tespitte bulunur:

“Üç İstanbul; yer yer ayrımcı bir milliyetçiliğin, bazen de biçimsel bir tarihçilik özentisinin zedelediği, fakat yıkamadığı yoğun bir emeğin ürünü, öğretici bir eserdir.” (Timur, 2002: 242) der.

Yukarışehir romanı ise diğer romanların aksine Abdülhamit dönemine İstanbul dışından bakar. Ayrıca bu roman Ermeni olaylarının nasıl başladığını anlatır. Ermenilerin ayaklanmasında misyonerlerin etkinliği de romanda dikkat çekici bir noktadır. Ayrıca bu romanın o dönemin en büyük problemlerinden biri olan gayrimüslimlerin askere gidip gitmeme konusunu işlemesi de önemlidir. Romanda Osmanlı'nın girdiği savaşlarda yenilmesinden dolayı Türk nüfusunun da gittikçe azaldığına vurgu yapılır.

Bu romanların dışında incelediğimiz romanlar yukarıda da belirttiğimiz gibi resmi tarihe sadık kalınarak yazılmıştır. Romanın tarihten ayrılan en önemli noktası eserde insanın merkeze alınarak olayların anlatılmasıdır. Biz tarihî kitaplarda dönemin siyasi olaylarına, çatışmalarına ve savaşlarına tanık oluruz. Roman ise bu dönemde yaşayan bir insanı ele alır ve onun üzerinden dönemi bize anlatır. Belki de romanı bu kadar cazip hale getiren de insanı anlatmasıdır. Biz *İsyan Günlerinde Aşk* romanında 31 Mart Vakasına Abdülhamit'in en yakın dostu ve doktoru olan Reşit Paşa'nın gözünden bakarız. Böylece Abdülhamit'i bir dostunun, en yakının gözüyle tanırız. *Üç İstanbul* romanında bir İttihatçı olan Adnan'ın gözü ile Abdülhamit dönemine ve sonrasına bakarız. İttihat ve Terakki'nin Abdülhamit'e olan muhalefeti Adnan'ın gözünden daha iyi anlarız. *Bir Sürgün* romanında Doktor Hikmet ile birlikte sürgün edilmenin dönemin baskısının nasıl bir duygu olduğunun farkına varırız. *Yukarışehir* romanında İstanbul dışında o dönemin insanının yaşadığı hayata tanık oluruz. Aslında romanın bize anlatması gerekenler bunlardır. Roman, insanı anlattığı için daha özgürdür ve daha çok duygu ve düşüncelere yer verir. Kısacası romancı, tarihi geçmişte yaşamış insanı anlatabilmek için bir malzeme olarak kullanır. Romanın merkezinde yine insan vardır.

Yaptığımız bu çalışmada roman ile tarih arasındaki ilişki ve farkları vermeye çalıştık. Ancak Türk Edebiyatı'nda tarihî roman kavramının bütün yönleri ile incelenmesi ve tarihi dönemi, olayları ya da kişileri konu edinen her romanın tarihi roman sayılıp sayılmayacağı konusunun açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Edebiyatımızda yazılan tarihi romanların tarihi belgelere sadık kalınarak yazıldığını söylemiştik. Bu noktada yapılacak çalışmalarla tarihi romanın işlev tanımı açıklığa kavuşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

- ADIVAR, Halide Edib(1996), *Sinekli Bakkal*, Atlas Kitabevi, 48. baskı, İstanbul
- AKŞİN, Sina(2002), *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908*, Cem Yayınevi, İstanbul
- ALTAN, Ahmet(2001), *İsyân Günlerinde Aşk*, Can Yayınları, 2. baskı, İstanbul
- ALTAN, Ahmet(2006), *Kılıç Yarısı Gibi*, Alkım Yayınevi, 52. baskı, İstanbul
- ARGUNŞAH, Hülya(2007), “Tarihle İlgili Romanlarda Tarif ve Tasnifle İlgili Bazı Tenkit ve Teklifler”, *II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni Bildiriler*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri
- ARMAOĞLU, Fahir(1997), *19. YY. Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- AYVERDİ, Sâmîha(1997), *Yolcu, Nereye Gidiyorsun*, Kubbealtı Neşriyat, 3. baskı, İstanbul
- BOYNUKARA, Hasan(2007), “Gerçeği Besleyen Kurgu, Kurguyu Besleyen Gerçek Roman ve Tarih: Tarihî Roman”, *II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni Bildiriler*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri
- BÜYÜKARKIN, Bekir(1999), *Yoldaki Adam*, Hakan Yayınevi, 2. baskı, İstanbul
- CARR, Edward Hallett(1993), *Tarih Nedir*, Çev: Misket Gizem Öztürk, İletişim Yayınları, 4. baskı, İstanbul
- CEYHAN, NESİME(2009, June), *Çocuklara Tarih Şuuru Kazandırmada Tarihî Hikâyelerden Yararlanma Üzerine Bir Deneme*, Paper presented at the meeting of International Syposium on Sustainable Deveopment June 9-10, Sarajevo

- ÇELİK, S. Dilek Yalçın(2005), *Yeni Tarihselcilik Kuramı ve Türk Edebiyatında Postmodern Tarih Romanları*, Akçağ Yayınları, 1. baskı, Ankara
- ÇULCU, Sadettin(1962), *Abdülhamid'in Gözdesi*, Gediz Matbaacılık, İstanbul
- FINDIKLI, Selma(2000), *Saray Meydanı'nda Son Gece*, Remzi Kitabevi, 2. baskı, İstanbul
- GÖĞEBAKAN, Turgut(2004), *Tarihsel Roman Üzerine*, Akçağ Yayınları, 1. baskı, Ankara
- GÜMÜŞ, Semih(1991), *Roman Kitabı*, Adam Yayınları, 1. baskı, İstanbul
- GÜNEY, Serdar(2007), *Nedim Gürsel Ve Tarihsel Roman*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum
- GÜNGÖR, Erol(1973), "Tarihin Romanı", *Türk Edebiyatı*, C.2, S.14, İstanbul
- GÜNGÖR, Erol(2006), *Tarihte Türkler*, Ötüken Yayınları, 12. baskı, İstanbul
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri(2008), *Ateş Gecesi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul
- HAMMER, Joseph V.(1994) , *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.9, Üçdal Neşriyat, İstanbul
- KARACA, Alaâttin(2007), "Tarih Biliminde ve Edebiyatta Nesnellik-Öznellik, Gerçeklik Kurgusalılık ve İdeoloji Bu Bağlamda İsyan Günlerinde Aşk, II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni Bildiriler, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri
- KARACA, İsmail(2007), "Gerçeklik Bağlamında Tarihî Roman", II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni Bildiriler, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri(2007), *Bir Sürgün*, İletişim Yayınları, 10. baskı, İstanbul

- KARPAT, Kemal, ZENS, Robert W.(2002), "I. Meşrutiyet Dönemi ve II. Abdülhamid'in Saltanatı (1876-1909)", *Genel Türk Tarihi*, C. 7, Yeni Türkiye Araştırma ve Yayınları, Ankara
- KAZICI, Ziya(2009), *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi Osmanlı Devleti*, Kayhan Yayınları, 1. baskı, İstanbul
- KOLOĞLU, Orhan(1987), *Abdülhamit Gerçeği*, Gür Yayınları, 1. baskı, İstanbul
- KÖKSAL, Duygu(2001), "Sosyal Bilimlerin Kırısında Edebiyat", *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, Metis Yayınları, 2. Baskı, İstanbul
- KUNTAY, M. Cemal(2008), *Üç İstanbul*, Oğlak Yayıncılık, 7. baskı, İstanbul
- OKTAY, Ahmet(1993), *Sanat ve Siyaset*, Yön Yayınları, 1. baskı, İstanbul
- ORTAYLI, İlber(2002), "Son Universal İmparatorluk ve II. Abdülhamid", *Genel Türk Tarihi*, C. 7, Yeni Türkiye Araştırma ve Yayınları, Ankara
- ORTAYLI, İlber(2005), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Alkım Yayınevi, 25. Baskı, İstanbul
- ORTAYLI, İlber(2007), *Son İmparatorluk Osmanlı*, Timaş Yayınları, 6. baskı, İstanbul
- OSMANOĞLU, Ayşe(2008), *Babam Sultan Abdülhamid*, Selis Kitaplar, 2. baskı, İstanbul
- ÖRİK, Nahid Sırrı(2009), *Sultan Hamid Düşerken*, Oğlak Yayınları, 6. baskı, İstanbul
- ÖZTUNA, Yılmaz(2008), *II. Abdülhamid Zamanı ve Şahsiyeti*, Kubbealtı Yayınları, 1. baskı, İstanbul
- SERTELLİ, İskender Fahreddin(1929), *Abdülhamit Ve Afrodite*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul
- ŞEYDA, Mehmet(1969), *Sultan Döşegi*, Atlas Kitabevi, 1. baskı, İstanbul
- ŞİMŞEK, Ahmet(2006), "Tarihsel Romanın Eğitimsel İşlevi", *Bilig*, S. 37, Bahar

TİMUR, Taner(2002), *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik, İmge*

Kitabevi, 2. baskı, Ankara

TOPUZ, Hıfzı(2008), *Taif'te Ölüm*, Remzi Kitabevi, 18. baskı, İstanbul

TURAL, Sadık Kemal(1982), *Zamânın Elinden Tutmak*, Ötüken Yayınları, 1. baskı,

İstanbul

UŞAKLIGİL, Halid Ziya(2009), *Nesl-i Ahîr*, Özgür Yayınları, 1. baskı, İstanbul

ÜÇÖK, Coşkun(1962), *Siyasal Tarih (1789-1950)*, Ajans Türk Matbaası, 5. baskı,

Ankara

ÜNAL, Tahsin(1978), *Türk Siyasi Tarihi, 1700-1958*, Emel Yayınları, 5. baskı, Ankara

ÜNLÜ, Şemsettin(2004), *Yukarışehir*, Dünya Kitapları, 3. baskı, İstanbul

ÖZ GEÇMİŞ

20.11.1985 tarihinde Ankara, Mamak'da dünyaya geldi. İlkokulu Celayir İlköğretim Okulu'nda(1996), liseyi Prof. Dr. Şevket Raşit Hatipoğlu Lisesi'nde(2003) okudu.

2003 yılında, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde yüksek öğrenimine başladı ve bu bölümden 2007 yılında mezun oldu.

2007 yılında, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda tezli yüksek lisansa başladı.